

CEZA YARGILAMASI BAKIMINDAN
ADİL YARGILANMA HAKKININ UYGULANMASINDA
AYRIMCILIK YASAĞI İHLALLERİ İZLEME RAPORU

yaşam
bellek
özgürlük

CEZA YARGILAMASI BAKIMINDAN
ADİL YARGILANMA HAKKININ UYGULANMASINDA
AYRIMCILIK YASAĞI İHLALLERİ İZLEME RAPORU

Editör: Ozan Devrim Yay

ISBN: 978-605-74472-0-3

© 2021

YAŞAM BELLEK ÖZGÜRLÜK DERNEĞİ
Deliklitaş Mah. Gürman Sok. 16/2
Odunpazarı Eskişehir
Sertifika no: 50896

Baskı: Sena Ofset
Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. kat, 4 NB 7 9 11
Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika no: 45030

Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. İçeriğinden yalnızca Yaşam Bellek Özgürlük Derneği sorumludur ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Yaşam Bellek Özgürlük Derneği

Eskişehir’de 24 Temmuz 2008 tarihinde kurulmuştur. Derneđin Amacı “İnsan, çevre, doğa ve canlı türlerinin özgürlükleri alanında bilinç oluşturmak; hak ve özgürlüklerin kullanımındaki engellerin kaldırılması; geliştirilmesi için mücadele etmektir.” İzleme, raporlama, savunuculuk, toplumsal bilinç oluşturma, hukuki destek sağlama, kamuoyu yaratma, toplumsal baskı oluşturma çalışmaları yapmaktadır. Tüzüğünde yer alan bazı ilkeleri şöyledir:

- Hakların ve özgürlüklerin evrenselliğini ve bütünlüğünü savunur; hak ve özgürlükler bağlamında toplumsal belleğin canlı tutulması için çalışır.
- İrk, etnik köken, dil, din, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, renk, cinsiyet, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, engellilik vb. nedenlerle yapılan her türlü ayrımcılıkla, bu kişi ve grupların direnme hakkını savunarak nefret söylemi ve nefret suçları ile mücadele eder.
- Her yerde, her koşulda, herkes için adil yargılanma ve savunma hakkını savunur.
- Savaşa ve militarizme karşı barışı savunur.
- Düşünce, ifade ve inanç özgürlüğünü dokunulmaz bir hak olarak görür ve savunur.
- Vicdani ret hakkını temel bir insan hakkı olarak kabul eder ve savunur.
- Parasız ve anadilinde eğitimin her yaş ve düzeyde temel bir insan hakkı olduğunu savunur.
- Doğal ve kültürel çevrenin korunması için mücadele eder.
- Çocukların her türden istismara, şiddete, sömürüye karşı korunması için mücadele eder.
- Hayvanların doğal çevrelerinde yaşamalarını; yaşam haklarının korunmasını savunur.
- Tüm bireylerin, örgütlü kesimlerin kent yönetimine katılımlarını demokratik bir hak olarak görür ve bunun için mücadele eder.

İÇİNDEKİLER

ÖZET, 5

SUMMARY, 8

GİRİŞ, 11

MEVCUT DURUM, 13

YÖNTEM, 15

ADİL YARGILANMA HAKKININ UYGULANMASINDA AYRIMCILIK, 17

SONUÇ VE ÖNERİLER, 30

EKLER, 37

YA BİZDENSİN YA DÜŞMAN: ŞÜPHELİ / SANIK GÖRÜŞMESİ BULGULARI, 37

SAVUNMA HAKKI TEHLİKEDE: AVUKAT GÖRÜŞMESİ BULGULARI, 44

SUÇLU AYAĞA KALK: DAVA DOSYASI İNCELEMESİ BULGULARI, 56

İZLEME SONUÇLARI İLE İLİŞKİLİ BAZI DEĞERLENDİRMELER, 64

KAYNAKÇA, 69

NOTLAR, 75

ÖZET

Yaşam Bellek Özgürlük Derneği "insan hakları izleme" ekibi özellikle 2015 yılının 2. yarısından itibaren **sivil toplumun insan haklarıyla ilgili hareket alanının Türkiye ölçeğinde daralmakta olduğunu deneyimlemiştir**. 2016 yılı 15 Temmuz darbe kalkışması sonrası, soruşturma ve kovuşturma süreçlerinde geçmiş yakın dönemlerle kıyaslanamayacak kadar yüksek düzeyde adil yargılanma hakkının uygulanmasında ayrımcılık yasağının ihlal edilmekte olduğu toplumun, siyasetin, insan hakları örgütlerinin ve savunucularının söylemlerinden eksik olmamıştır.

Tüm bu gelişmeler "adil yargılanma hakkı ihlalleri" ile ilgili detaylı bir izleme çalışması hazırlanması ve izleme çalışması kapsamında mevcudun tespiti ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Yaşam Bellek Özgürlük Derneği, hazırladığı izleme çalışması ile AB ETKİNİZ programına başvuruda bulunmuş; ETKİNİZ bu izleme çalışması kapsamındaki süreçleri desteklemiştir.

Bu izleme çalışması ile adil yargılanma hakkıyla ilişkili mevcut durumun daha sistematik ve ayrıntılı bir yaklaşımla incelenmesi amaçlamıştır. Bu izleme çalışmasının, benzer çalışmalara göre öne çıkan yanı **"adil yargılanma hakkı bağlamında ayrımcılığı"** bir başka ifadeyle; şüphelinin / sanığın **"etnik kimliğinin, inanç kimliğinin, toplumsal cinsiyet kimliğinin, zengin ya da yoksul oluşunun, siyasi görüşünün ya da şikâyetçinin bir kamu görevlisi, hükümet veya devlet yetkilisi olmasının"** adil yargılanma süreçlerine etkisini açığa çıkarmaktır.

Yapılan izleme ve araştırma çalışmalarının sonunda ortaya çıkan bu rapor ve üretilen görsel ile mevcudu kamuoyu ile paylaşarak "yaşanan adil yargılanma hakkı ile ilgili insan hakları ihlallerine dikkat çekmek; insan hakları örgütlerinin ortak bir eylem planı çerçevesinde mücadele etmesine katkı sunmak; yaşanan adil yargılanma hakkı ihlalleri ile ilgili İçişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı'na, bakanlık bürokratlarına, her düzeydeki çalışanlarına sorumluluklarını hatırlatmak; TBMM'nin, Hükümet'in, Cumhurbaşkanlığı kurumunun, siyasi partilerin adil yargılanma ile ilgili insan haklarını ve ihlallerini gündeme almalarına, yasa ve / veya uygulama yönüyle iyileştirme yönünde harekete geçmelerine kendi çapında katkı sağlamak" hedeflenmiştir.

Rapor içeriğinde yer alan "Mevcut Durum" başlığı altında daha önce yapılmış çalışmalara, ceza yargılaması bakımından izlemenin ana teması olan "adil yargılanma" hakkı bağlamında ulusal ve uluslararası mevzuata değinilmiştir.

İzleme çalışmasında yöntem olarak şüpheli / sanık ve avukatlarla "derinlemesine görüşme" ve "dava dosyası inceleme" tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında 10 şüpheli / sanıkla ve Eskişehir Barosu üyesi 10 avukatla görüşülmüştür. Görüşmeler Covid19 pandemi koşulları nedeniyle çoğunlukla çevrim içi gerçekleşmiştir. Şüpheli / sanık, avukat görüşme kayıtları ve dava dosyası incelemelerinden hareketle üç ayrı analiz raporu yazılmış; bu girdiler zemininden nihai raporun yazımı gerçekleştirilmiştir.

Şüpheli / sanık görüşmelerinden elde edilen veriler ile avukat görüşmelerinden elde edilen veriler karşılaştırılmış; sonuç itibarıyla birbirini doğruladığı ve tamamladığı saptanmıştır. Dava dosyası incelemelerinde soruşturma ve kovuşturma aşamalarında yaşanan, sanık / şüpheli ve avukat görüşmelerinde saptanan bazı ihlallere ulaşılamamıştır. Bunun ihlalleri tutanağa ve belgeye dönüştürmeme, dile getirmeme, şikâyet konusu yapma eksikliğinden kaynaklandığı düşünülmüştür.

Adil Yargılanma Hakkının Uygulanmasında Ayrımcılık başlığı altında üç analiz raporunda yer alan bulgular (ekte yer verilmiştir) uluslararası insan hakları standartları ile ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Uluslararası insan hakları standartlarına göre "kolluğun" ev / işyeri aramalarında özel hayatın gizliliğini ihlal ettiği; dijital araçlara ve diğer materyallere keyfi el koyduğu; masumiyet karinesini dikkate almadan haksız gözaltı yaptığı, gözaltı sırasında ve gözaltı süresince şüphelilere yönelik onur kırıcı davranışlarda bulunduğu; ifade süreçlerinde şüphelinin sessiz kalma hakkını kısıtladığı, ifadeye zorladığı, sessiz kalma hakkını kullananların tutumunu terör örgütü tavrı gibi değerlendirdiği; gözaltı bilgisini şüpheli yakınlarıyla paylaşmadığı; özgürlüğün sınırlandığı durumlarda sağlık, beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasında isteksiz davrandığı... bu izlemede tespit edilmiştir. Bu tespitler daha önceki deneyimlerde ve izlemelerde görülebilecek ihlalleri teyit eder niteliktedir. Önceki deneyim ve izlemelerden farklı olarak bu izlemede kolluğun uygulamalarında şüphelinin "**etnik, inanç, toplumsal cinsiyet kimliğinin; zengin ya da yoksul oluşunun, siyasi görüşünün, şikâyetçinin bir kamu görevlisi, hükümet veya devlet yetkilisi**" olmasının etkili olduğu görülmüştür.

Bununla birlikte bu izlemede, duruşma savcılarının sanık lehine olabilecek delilleri toplamadığı, sanık lehine delil toplamayı görevden saymadığı; tarafsız hazırlanmadığı kanıtlanabilir polis fezlekesine göre iddianame ve mütalaa hazırladığı; iddianame ve mütalaaalarında sanığın "**etnik, inanç, toplumsal cinsiyet kimliğinin; zengin ya da yoksul oluşunun, siyasi görüşünün, şikâyetçinin bir kamu görevlisi, hükümet veya devlet yetkilisi**" olmasının etkili olduğu; duruşma sırasında savunma makamı ile diyalog kurmazken mahkeme heyetiyle sessiz konuşmalar yaptığı; karar için mahkeme heyetiyle birlikte salondan çıktığı; tüm davranış ve işlemleri ile mahkeme

heyetinin bir parçası gibi davrandığı saptanmıştır. Mevcut durumda iddia makamı ve savunma makamı arasındaki dengenin savunma makamı aleyhine, dolayısıyla sanık aleyhine bozulduğu görülmüştür.

İzlemenin diğer bir sonucu olarak; yargılama süreçlerinde sanıkların “**etnik, inanç, toplumsal cinsiyet kimliğinin; zengin ya da yoksul oluşunun, siyasi görüşünün, şikâyetçinin bir kamu görevlisi, hükümet veya devlet yetkilisi**” olmasının hâkimlerin uygulama ve kararlarını etkilediği görülmüştür. Hâkimlerin etki altında, hukuka uygun olmayan delilleri kararlarına dayanak yaptığı; savunma sürelerini kısıtladığı; sanığa yönelik önyargılı ve ayrımcı davranışlar sergilediği; insan hakları temelinde ileri sürülen savunmaları, emsal nitelik taşıyan kararları dikkate almadığı; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarıyla belirlenen standartlara ve diğer ulus üstü kurallara uygun olmayan dayanaksız, gereksiz ve yersiz ceza kararları tesis ettikleri saptanmıştır.

Bu izlemenin önceki deneyim ve izlemelerden farklı olarak ortaya çıkardığı en özet sonuç şudur: Yaygın ve sıkça tekrarlanan şekilde “kolluk, savcılar ve hâkimler mesleklerini yaparken genellikle tam bir bağımsızlık ve tarafsızlık içinde değildir; uygulama ve kararlarında “siyasi iktidara ters düşmeme” çabası içindedirler; sanığın etnik kimliğinin, inanç kimliğinin, toplumsal cinsiyet kimliğinin, siyasi görüşünün, şikâyetçinin bir kamu görevlisi / hükümet veya devlet yetkilisi olması durumu kararlarını etkilemektedir. **Adil yargılanma hakkının uygulanmasında ayrımcılık yasağı sistematik olarak ihlal edilmektedir.**

Sonuç ve Öneriler bölümünde kolluk görevlileri, savcılar (iddia makamı), şüpheli / sanık ve avukatlar, mahkeme heyetleri hedeflenerek soruşturma ve kovuşturma aşamalarındaki ihlallerin ortadan kaldırılmasına katkı sunacağı düşünülen öneriler geliştirilmiştir.

SUMMARY

"Human Rights Watch" group of Life Memory Freedom Association (Yaşam Bellek Özgürlük Derneği) has experienced the narrowing of the civil society's human rights mobility extent, especially after the second half of the year 2015. After the coup attempt on July 15th of 2016, the society, politics, the human rights organizations and defenders have very frequently expressed their concern on the violation of the prohibition of discrimination as a part of the right to a fair trial and that this violation during the investigation and prosecution processes has reached levels that cannot even be compared with the recent preview years.

All this agenda revealed the need to carry out a detailed monitoring study and to determine the current situation within the extent of the monitoring. Life Memory Freedom Association made an application to the EU ETKİNİZ program with its proposal for the monitoring study; the processes within the extent of this monitoring study were supported by ETKİNİZ.

The aim of this study was to analyse the current situation related to the right to a fair trial with a more systematic and detailed approach. The prominent aspect of this study compared to similar studies is to reveal the **"discrimination in the context of the right to a fair trial"**, more specifically, to reveal the effect of the **"ethnic identity, identity of faith, gender identity, economic status, political view"** of the suspect/accused or the effect of **"the complainant being a public servant or a government/state authority" on the judicial processes.**

This report and the audio-visual material produced as a result of monitoring and research studies is shared with the public opinion and aims "to draw attention to the human rights violations related to the right to a fair trial; to contribute to the common struggle of the human rights organizations within an action plan; to remind the bureaucrats of the Ministry of the Interior, the Ministry of Justice, as well as the employees working at all levels of these ministries, about their responsibilities; to contribute to the effort to make the Parliament of Turkey, the Government, the Presidency and the political parties take the human rights related to a fair trial and their violations into their agenda and to mobilize them towards the enhancement of the situation regarding the legal and/or practical aspects".

The report chapter titled "Current Situation" refers to the previous studies, the national and international legislation within the context of "fair trial" which is the main theme of the monitoring regarding criminal justice.

The preferred method of the monitoring study was "in-depth interviews" with the suspects/accused and with lawyers and "case file analysis". Interviews with 10 suspects/accused and 10 lawyers, who were members of the Eskişehir Bar, were made. Most of the interviews were realized with online tools because of the COVID19 pandemic conditions. Three separate reports on interviews with the suspects/accused, interviews with the lawyers and case file analysis were written. These three reports constituted the basis for the writing of the final report.

The findings of the interviews with the suspects/accused were compared with the findings of the interviews with the lawyers; they were found to confirm and complete each other. Case file analysis, on the other hand, did not reveal some of the violations experienced during investigation and prosecution processes and detected at the interviews with the suspects/accused and the lawyers. This is thought to be due to lack of the practice to reflect these violations in court hearing records and documents, to the lack of the expression of the violations, and to the lack of official complaints.

The findings in the three analysis reports (that can be seen in the Appendices) were interpreted under the heading "Discrimination in the Practice of the Right to a Fair Trial". The findings were associated with international human rights standards.

This monitoring study revealed that the law enforcement officers violate the right to respect for private life during the home/workplace search; arbitrarily confiscate digital tools and other digital material; violate the presumption of innocence and unjustly take suspects under custody; have derogatory manners at the instant of custody and during the whole custody period; limit the suspects' right to silence during the statement processes and force them to make statements, assess the right to silence as an attitude of a member of a terrorist organization; do not inform the suspects' relatives about the custody; behave reluctantly in providing the needs regarding health and nutrition during the times that the freedom is limited. These findings confirm the violations observed during previous experiences and monitoring activities. The original outcome of this monitoring study is the observation that the **"ethnic identity, identity of faith, gender identity, economic status, political view"** of the suspect or **"the complainant being a public servant or a government/state authority"** affects the attitudes and acts of the law enforcement officers.

Apart from these, this monitoring study showed that the prosecutors do not col-

lect evidence that are in favour of the accused; they prepare their indictments and sentiments based on police reports that can be proven to be biased; the **“ethnic identity, identity of faith, gender identity, economic status, political view”** of the suspect or **“the complainant being a public servant or a government/state authority”** affect their indictments and legal opinions; they do not engage in dialogue with the defence but communicate silently with the board of judges during the hearings; they leave the hall together with the board of judges for the verdict; they act like a part of the board of judges with all their attitudes and operations. The observation related to the current situation is that the balance between the prosecutor and the defence breaks against the defence.

Another output of the monitoring is the observation that the **“ethnic identity, identity of faith, gender identity, economic status, political view”** of the suspect or **“the complainant being a public servant or a government/state authority”** affect the operations and verdicts of the judges. Other findings about the judges is that they work under influence and base their verdicts on unlawful evidence; they limit the time for defence; they exhibit attitudes of prejudice and discrimination against the defendant; they do not take into consideration the defences based on human rights, and precedent verdicts; they establish baseless, unnecessary and undue decisions that are not in agreement with the standards determined by the decisions of the European Court of Human Rights or other supranational standards.

As a result, the genuine finding of this monitoring, compared to previous experiences and monitoring acts, is as follows: “the law enforcement, prosecutors and judges are generally not totally independent and neutral”, a fact observed widespread and repeatedly; they are in effort “not to be contradictory with the leading political power” in their operations and decisions; the “ethnic identity, identity of faith, gender identity, economic status, political view” of the suspect or “the complainant being a public servant or a government/state authority” affect their decisions. **The prohibition of discrimination as a part of the right to a fair trial is systematically violated.**

The part of the report titled “Results and Suggestions” contains suggestions targeting law enforcement officers, prosecutors, suspects/accused and boards of judges. The suggestions aim to contribute to the removal of the violations during investigation and prosecution processes.

GİRİŞ

Ev araması, gözaltı, yargılama, tutuklama, kanun yolu gibi aşamalar birlikte ele alındığında soruşturma ve kovuşturmanın çok boyutlu, çok taraflı bir süreç olduğu görülecektir. Tüm bu süreçler içinde, taraflar bazen benzer, bazen farklı sorunlar yaşamaktadır. Bu çalışmada öncelikle soruşturma ve / veya yargılama ile karşı karşıya kalan kişilerin (şüpheliler ve sanıkların) yaşadığı sorunlara öncelik verilmiş; bunu takiben avukatların deneyim ve değerlendirmelerine odaklanılmıştır.

Şüpheli ve sanıkların yaşadığı sorunlar, avukatların deneyim ve değerlendirmeleri "adil yargılanma hakkı ve ayrımcılık yasağı" bağlamında suçlamanın bildirilmesi hakkı, sessiz kalma hakkı, savunma hazırlamak için yeterli zamana ve kolaylıklara sahip olma hakkı, masumiyet karinesi, avukat yardımından yararlanma hakkı, tarafsız mahkemede yararlanma hakkı, deliller ile ilgili kurallar, silahların eşitliği ve çekişmeli yargılama, gerekçeli karar hakkı bakımından değerlendirilmiştir. Elde edilen bulguların yorumlanmasında uluslararası ve ulus üstü sözleşmelerden (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 7, 8, 10 ve 11. Maddeleri; Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin 14. ve 26. Maddeleri; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. ve 14. Maddeleri) yararlanılmıştır.

İzleme çalışmasının planlanmasına neden olan bazı öncelikli başlıklar bulunmakla birlikte, çalışma kapsamında yapılan görüşmeler ve bunların incelenmesi sonucunda, adil yargılanma hakkı ile ilişkili bazı ihlallerin tahmin edilenden daha derin olduğu görülmüştür. Adil yargılanma hakkının ihlaline neden olan etkenler ve durumlar çok çeşitli olmakla birlikte; masumiyet karinesinin ihlali, şüphelinin / sanığın, avukatın kimliğinden kaynaklı gerçekleşen ayrımcılık ve önyargılar, «polis yargı üzerindeki gölgesi» olarak tanımladığımız, iddianamelerin / kararların kolluk kuvvetinin hukuksuz değerlendirmelerinin yönlendirmesi ile belirlenmesi; savunma hakkının kısıtlanması öne çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde ve dosya incelemelerinde bahsedilen sorunlara somut görünürlük kazandırılması amaçlanmış; benzeri çalışmalarda yapılan tespitlerde geri planda kalmış veya hiç yer verilmemiş olan sorunlar da açığa çıkarılmıştır.

Çok boyutlu, çok taraflı olarak tanımladığımız «adil yargılanma hakkı», bu izleme çalışmasında ceza yargılaması açısından ele alınmıştır. Çalışma çıktılarının sorunun

farklı tarafları açısından hem ortaklaşan hem de ayrışan değişik hedefleri bulunmaktadır:

Şüpheliler /sanıklar açısından: Şüphelilerin / sanıkların yargı süreçlerinin tamamı (soruşturma aşamasından başlayıp kararın kesinleşmesine, hatta sonrasında Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi kurumlara yapılacak başvurulara ve bunların izlenmesine kadar giden süreçler) açısından haklarının bilinirliğine katkıda bulunmaktadır. Çalışma sonucunda yapılan öneriler ile şüpheli ve sanıkların haklarının bilgisine daha fazla sahip olması; yaşanan ihlallerin görünür olması ve bertaraf edilebilmesi; şüpheli ve sanıkların edilgen bir pozisyondan etkin bir konuma geçişine katkı hedeflenmiştir.

Avukatlar açısından: Adil yargılanma hakkının ihlaline dair algıları ve deneyimleri olsa da bu sorunun aşılmasında bir bütün olarak eyleme geçemeyen avukatların bu alandaki mücadelelerine katkı ve veri sunmak hedeflenmiştir. İnsan hakları savunuculuğunu avukatlık mesleğinin asıl unsurlarından biri haline gelebilmesi için mesleğin icrasını kısıtlayan uygulamaların görünür hale getirilmesi ve bu uygulamaların ortadan kaldırılması için belli tedbirlerin alınması gereklidir. Bu çalışmada, uygulamada yaşanan ve öncelikli olarak ele alınması gereken sorunlar öne çıkarılmıştır. Elde edilen tespitler, ilgili kişi ve kurumlarla paylaşılacaktır. Avukatların hem eğitim hem meslek hayatlarında insan hakları ile ilişkili konularda daha fazla bilgilendirme almalarının önemine vurgu yapan tespitlerin de paylaşılmasıyla, bu alandaki eksiğin giderilmesine yönelik çağrılara katkı hedeflenmiştir.

Hâkimler /savcılar açısından: Bu çalışmanın hedeflerinden biri de ceza yargılaması açısından adil yargılanma hakkının ihlaline dair yeni bulgular, tespitler ortaya koymak; savcı ve hâkimlerin rollerinin olduğu her aşamada ihlale konu olan uygulama ve kararlarının olumlu yönde değişimine ve dönüşümüne katkı sunmak; yargı alanında iyileştirmeler yapmak isteyen kanun yapıcılara destek olmak; ihlallerin giderilmesi için sivil baskıya katkı vermektir.

Toplum açısından: Adil yargılanma hakkının ihlali ve bu alanda yaşanan ayrımcılık, sadece soruşturma / yargılama aşamalarından geçen / geçmekte olan bireylerin değil, tüm toplumun sorunudur. Çalışmada da tespit edildiği üzere cezada öngörülemezlik önemli bir sorundur; mevcut koşullarda her vatandaş potansiyel bir şüpheli / sanık durumundadır. Hayatın ve kamusal alanın herhangi bir yerinde hak ihlali, diğer alanlardaki ihlallerin de artması için uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bu nedenlerle, bu çalışma yalnızca bu deneyimleri bizzat yaşamış kişilerin değil tüm toplumun adil yargılanma hakkı ihlalinin engellenmesi konusunda bilgilendirilmesine; yaşanan ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmaların öznesi haline gelmesine; katkı sunmayı hedeflemektedir.

MEVCUT DURUM

Çalışmanın kapsamı en özet biçimiyle "adil yargılanma hakkı bağlamında ayrımcılık" olarak ifade edilebilir.

Bu çalışmanın konusu ile ilgili daha önce Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun (Venedik Komisyonu), İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uluslararası, TESEV, İHOP, İHD gibi ulusal kurum ve platform/platform bileşenlerinin yayınladığı çeşitli raporlar ve diğer yayınlar (bilgi notu, açıklama, memorandum vb) bulunmaktadır. Bu çalışmalara her kurumun internet sitesinden ulaşılması mümkündür. Ancak şüpheli/sanık, avukat görüşmeleri ile dosya incelemelerinin bir arada yapıldığı ve adil yargılanma bağlamında ayrımcılık ve önyargıya ilişkin değerlendirmelerin bulunduğu bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın bu yönüyle yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma iç hukuk bağlamında Anayasa, Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Ka-

nunu ile ilgili diğer mevzuat ile ilişkilidir. Ancak iç hukuk kuralları çalışma kapsamında değerlendirilmemiştir. İç hukukta uluslararası hukuk standartlarını karşılayacak kurallar bulunmaktadır. Deneyimler ve gözlemler bu kurallar ile ilgili sorunlar görmekte birlikte, bu sorunların çok ötesinde ayrımcı yargısal pratikler bulunduğu yönündedir. Bu nedenle iç hukuktaki kuralların tespit edilmesi ve değerlendirilmesi yerine tespit edilen ayrımcı pratiklerin uluslararası kural ve kararlar çerçevesinde analiz edilmesine çalışılmıştır.

03.03.2021 tarihinde ilan edilen İnsan Hakları Eylem Planının da çalışmanın konusu ile ilgili olduğu söylenebilir. Uluslararası düzeyde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarından çalışmada yararlanılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen adil yargılanma hakkı ile ilgili olarak kolluk görevlileri, savcılık, Adalet Bakanlığı, ilk derece mahkemeleri, istinaf mahkemeleri, Yargıtay, Anayasa Mahkemesi ve Barolar sorumlu ve yetkilidirler.

Adil yargılanma bağlamında gözlemlenen ayrımcı pratikler bireysel olarak çok büyük travmalar yarattığı gibi, barış içinde bir arada yaşama idealini ortadan kaldırmakta, yargıya ve devlete yönelik büyük bir yabancılaşma yaratarak adalet ve hukuk düzenine olan inancı yıkıma uğratmaktadır. Demokratik bir hukuk devleti açısından kabul edilmesi mümkün olmayan bu tür ayrımcı uygulamalar büyük bir meşruiyet sorunu yaratmaktadır. Mevcut yargısal uygulamaların bireysel ve toplumsal sorunların çözümüne katkı sunmadığı, bizatihi bir sorun kaynağı olduğu söylenebilir.

YÖNTEM

Ceza yargılamasında adil yargılanma hakkının ihlali ve ayrımcılık Türkiye'nin tamamında yaşanan bir sorun olması ve hukukun evrenselliği nedeniyle; güvenilir verilere birinci elden ulaşmak için görüşme yapılan şüpheli / sanıklar ve avukatlar Eskişehir'de ikamet eden kişiler arasından; incelenen dosyalar da Eskişehir Barosu üyesi farklı avukat dosyaları arasından seçilmiştir.

Mevcut durumun tespiti ve görüşmelere hazırlık: Konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar derlenip değerlendirilmiş; elde edilen bulgular ile çalışmada öncelikli olarak ele alınacak konular belirlenmiştir. Yapılacak görüşmelerde sorulacak sorular ve dosya incelemelerinde kullanılacak kriterler hem görünürlüğü daha fazla olan sorun alanlarında ek veri üretecek hem de görünürlüğü daha az olan sorun alanlarını belirginleştirecek şekilde, ulusal ve uluslararası standartlar göz önüne alınarak hazırlanmıştır.

Şüpheli ve sanıklarla yapılan görüşmeler: Şüpheli ve / veya sanık olarak yargı süreçlerine konu olmuş on kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde standart hale getirilmiş aynı sorular, görüşülen tüm kişilere yöneltilmiştir. Görüşülen kişi tarafından bir talep olmadığı sürece, sorularla ek yönlendirmelerden kaçınılmış, kişinin soruları algıladığı şekliyle yanıtlamasına öncelik verilmiştir. Görüşmeler kişinin vermek istediği ayrıntıya bağlı olarak 45-90 dakika sürmüştür. Görüşme sonrası çözümlenmesi yapılan kayıtlar, sonraki aşamada değerlendirme sürecinden geçirilmiş ve bir analiz raporu hazırlanmıştır. Görüşülen kişilerin atanmış cinsiyeti 4'ü kadın, 6'sı erkektir. Kişilik haklarının korunması açısından kişilerin isim ve benzeri bilgilerine raporda yer verilmemiştir.

Avukatlarla yapılan görüşmeler: Ceza davalarında vekillik yapmış Eskişehir Barosu üyesi on avukatla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde sorulacak sorular standart hale getirilmiş ve görüşülen tüm avukatlara aynı sorular yöneltilmiştir. Görüşülen avukat tarafından bir talep olmadığı sürece, sorularla ek yönlendirmelerden kaçınılmış, kişinin soruları algıladığı şekliyle yanıtlamasına öncelik verilmiştir. Görüşmeler, kişinin vermek istediği ayrıntıya bağlı olarak 60-120 dakika sürmüştür. Görüşme sonrası çözümlenmesi yapılan kayıtlar, sonraki aşamada değerlendirme sürecinden geçirilmiş ve bir analiz raporu hazırlanmıştır. Görüşülen

kişilerin atanmış cinsiyeti 4'ü kadın, 6'sı erkektir. Meslekte geçirilmiş olan yıl açısından çeşitliliğin sağlanmasına çalışılmıştır. Kişilik haklarının korunması açısından kişilerin isim ve benzeri bilgilerine raporda yer verilmemiştir.

Ceza dosyalarının incelenmesi: Ceza mahkemelerinde görülmüş olan on davanın dosyası incelenmiş ve bir analiz raporu hazırlanmıştır. Dosya kanun yoluna başvuru sonrasında üst mahkemelerde devam ediyorsa / etmişse bu süreçler de incelemeye dâhil edilmiştir. Dosyaların çoğu «siyasi görünümlü» davalara dair olmakla birlikte «adi suçlara» dair dosyalar da incelenmiştir.

Görüşmelerin ve dosya incelemelerinin bütüncül değerlendirmesi: Önceki görüşme ve dosya inceleme aşamalarının bulgularından yola çıkılarak hazırlanan analiz raporları birlikte değerlendirilmiştir. Değerlendirme sırasında temel hukuk metinlerine, uluslararası standartlara ve içtihata atıflar yapılacak şekilde yöntem izlenmiştir.

Şüpheli / sanık görüşmeleri, avukat görüşmeleri ve dosya incelemelerinin tamamında bir eşleşme öncelikli olarak amaçlanmamıştır. Bu tercih ile çeşitliliğin sağlanması, sayıca daha fazla deneyimin incelenmesi olanağı doğmuştur. Ancak, sorunların ve ihlallerin farklı süreçlerde farklı kişiler tarafından nasıl algılandığının daha iyi anlaşılması için, incelenen bazı dosyaların şüphelileri / sanıkları ve avukatları da görüşmeye dâhil edilmiştir.

Görüşmelerin bir kısmı yüz yüze olmakla birlikte, Covid19 pandemi koşulları nedeniyle görüşmelerin çoğu çevrimiçi araçlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi görüşmelerin zaman ve mekân açısından bazı avantajları olmakla birlikte, konuya odaklanma ve etkin iletişim açısından zaman zaman yüz yüze görüşmelere göre dezavantajlı bir araca dönüşebilmektedir.

Görüşme yapılacak olan tüm kişilerle ön görüşmeler yapılarak, çalışmanın kapsamı, amacı ve yöntemiyle ilgili ön bilgilendirme yapılmış; ön bilgilendirmenin, görüşmelerin verimli geçmesini sağladığı görülmüştür.

Görsellik-işitsellik olanaklarından yararlanmak için, ayrıca bir video çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ele alınan bazı konuların birincil tanıklığını içeren videoya Yaşam Bellek Özgürlük Derneği'nin YouTube kanalından ve sosyal medya sayfalarından ulaşılabilir.¹

ADİL YARGILANMA HAKKININ UYGULANMASINDA AYRIMCILIK

Ülkemizde 2013 yılında gerçekleşen Gezi Parkı protestoları, 2015 yılında Çözüm Sürecinin sona ermesi ve 2016 yılında gerçekleşen başarısız darbe girişiminin ardından gittikçe ağırlaşan bir dozda ve yaygın bir şekilde insan hakları ihlalleri ile karşı karşıyayız. Gerek uluslararası gözlemciler², gerek ulusal gözlemciler³ çok sayıda rapor, haber, kitap ve bilgi notu ve benzeri çalışmalar ile maruz kalınan insan hakları ihlalleri ile ilgili oldukça fazla sayıda bilgiyi kamuoyu ile paylaşmakta ve ilgili makamları bu konularda uarmaktadır. Yapılan gözlemler ve değerlendirmeler yaşanan insan hakları ihlallerinin mutlaka yargısal bir yönünün de bulunduğunu, adil yargılanma hakkı bağlamındaki ihlallerin durumu daha da ağırlaştırdığını göstermektedir.

1. Adil yargılanma hakkı temel bir insan hakkıdır: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 8. maddesinde "Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını ihlal eden eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yolundan yararlanma hakkı vardır."; 10. maddesinde "Herkesin, hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesinde ve kendisine herhangi bir suç isnadında bağımsız ve yansız bir mahkeme tarafından

tam bir eşitlikle, hakça ve kamuya açık olarak yargılanmaya hakkı vardır.”; 11. maddesinde “1. Kendisine cezai bir suç yüklenen herkesin, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı, kamuya açık bir yargılanma sonucunda suçluluğu yasa-ya göre kanıtlanıncaya kadar suçsuz sayılma hakkı vardır...” hükmü bulunmaktadır. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin 14. maddesinde “1. Herkes mahkemeler ve yargı organları önünde eşittir. Herkes, bir suçla itham edildiğinde ya da bir hukuk davasında hak ve yükümlülükleri hakkında karar verilirken, yasalara uyarınca kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde adil ve kamuya açık bir duruşma hakkına sahiptir. Demokratik bir toplumda ahlak, kamu düzeni ya da ulusal güvenlik gerekçeleriyle ya da tarafların özel hayatları bunu gerektirdiğinde, ya da özel durumlarda, mahkeme, açıklığın adaletle zarar vereceği düşüncesine vardığı takdirde, mahkemenin gerekli gördüğü ölçüde, basın ve dinleyiciler duruşmaların tümü ya da bir kısmının dışında tutulabilirler. Ancak, küçüklerin çıkarları aksini gerektirmedikçe, ya da duruşmalar çocukların vesayetine ilişkin evlilikle ilgili uyuşmazlıklar hakkında olmadıkça, ceza ya da hukuk davalarında verilecek herhangi bir kararın aleni olması zorunludur. 2. Bir suçla itham edilen herkes, yasalara göre suçlu olduğu kesinleşene dek masum kabul edilmek hakkına sahiptir. 3. Herkes, itham edildiği suçla ilgili olarak, tam bir eşitlik içinde, aşağıdaki asgari garantilere sahip olacaktır: (a) Kendisine, en kısa zamanda ve anlayacağı bir dilde, aleyhindeki iddianın niteliği ve nedenleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi; (b) Savunmasını hazırlayabilmek ve kendi seçtiği avukatla temas edebilmek için yeterli zaman ve kolaylıkların tanınması; (c) Gereksiz bir gecikme olmadan yargılanması; (d) Yargılanmada hazır bulunması ve kendisini ya doğrudan ya da kendi seçtiği avukat yardımı ile savunması; avukatı yoksa, bu hakkının var olduğunun kendisine bildirilmesi; adaletin gerektirdiği her durumda kendisine bir avukat tayin edilmesi ve böyle durumlarda ödeme yapma olanağı yoksa bu yardımın parasız olarak sağlanması; (e) Aleyhindeki tanıklara soru sorabilmesi ya da soru sordurabilmesi, lehindeki tanıkların da aleyhindeki tanıklarla aynı şekilde sorgulanabilmelerinin sağlanması; (f) Mahkemede kullanılan dili anlamıyor veya konuşmuyorsa bir tercümanın parasız yardımının sağlanması; (g) Kendi aleyhinde tanıklıkta bulunmaya ya da suç itirafına zorlanmaması. 4. Küçükler için yargılama bu kişilerin yaşları ve topluma yeniden kazandırılmaları düşüncesi göz önüne alınarak yürütülecektir. 5. Bir suçtan hüküm giyen herkes, mahkûmiyet ve cezanın yasalara uygun olarak daha yüksek bir yargı organınca yeniden incelenmesi hakkına sahip olacaktır. 6. Kesin bir kararla bir suçtan dolayı mahkum olan ve daha sonra hakkındaki hüküm, adaletin yanlış tecelli ettiğini kat'i şekilde ortaya koyan yeni veya yeni ortaya çıkan bir maddi delil dolayısıyla bozulan veya bu sebeple affa uğrayan bir kişi, evvelce bilinmeyen maddi

delilin zamanında ortaya çıkmamasında kısmen ya da tamamen kendi kusuru bulunduğu ispat edilmediği takdirde, böyle bir hükmün sonucunda ceza çekmesinin karşılığı olarak yasalara uygun şekilde tazminata hak kazanır. 7. Hiç kimse, bir ülkenin yasalarına ve ceza usulüne göre daha önce kesin olarak mahkum olmuş ya da beraat etmişse, aynı fiil için yeniden yargılanamaz ve cezalandırılmaz." hükmü bulunmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde "1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir. 2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır. 3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir: a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek; b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak; c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek; d) İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek; e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak" hükmü bulunmaktadır.

2. Ayrımcılığa maruz kalmamak temel bir insan hakkıdır: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 7. maddesinde "Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunmaya hakkı vardır. Herkes, bu Bildirgeye aykırı herhangi bir ayrımcılığa ve ayrımcı kışkırtmalara karşı eşit korunma hakkına sahiptir." hükmü bulunmaktadır.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin 26. maddesinde "Herkes, hukuk önünde eşittir ve hiç bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın hukuk tarafından eşit olarak korunma hakkına sahiptir. Hukuk bu alanda her türlü ayrımcılığı yasaklar

ve herkese ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, milliyet, doğum veya başka bir statü ile yapılan ayrımcılığa karşı etkili ve eşit koruma sağlar." hükmü bulunmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesinde "Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır." hükmü bulunmaktadır.

3. Adil yargılanma hakkı bağlamında gözlenen ayrımcı uygulamalar, çok boyutlu insan hakları ihlalleridir. Ülkemizde hemen tüm toplumsal uzama yayılan ayrımcı uygulamalar,⁴ adalete erişim bakımından da⁵ söz konusudur. Öte yandan mahkeme kararlarında da önyargılı değerlendirmelere⁶ de sıkça rastlanmaktadır. Toplumun yargıya olan güveni oldukça düşüktür.⁷

4. Çalışmanın amacı adil yargılanma hakkı bağlamında şüphelinin / sanığın "etnik kimliğinin, inanç kimliğinin, toplumsal cinsiyet kimliğinin, zengin ya da yoksul oluşunun, siyasi görüşünün ya da şikâyetçinin bir kamu görevlisi, hükümet veya devlet yetkilisi olmasının" adil yargılama süreçlerine etkisini açığa çıkarmaktır. Bu çerçevede somut uygulama bakımından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları değerlendirilebilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi vermiş olduğu çok sayıda kararıyla adil yargılanma hakkı ve ayrımcılık ile ilgili ulus üstü standartlar yaratmıştır. Bu standartlar insan hakları kural ve uygulamalarının geliştirilmesi bakımından hem örnek oluşturmakta hem de somut bağlayıcılığı olan uygulamalar olarak dikkat çekmektedir. Bu çerçevede çalışma kapsamında elde edilen bulguların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına ve ulus üstü insan hakları kurallarına uygunluğu analiz edilecektir. Analizde çalışma kapsamında öne çıkan başlıklara ağırlık verilecek, ayrımcı uygulamalar ile ilişkisi kurulamayan sonuçlar değerlendirme dışı bırakılacaktır.⁸

A. Suçlamanın Bildirilmesi⁹

Suçlamanın bildirilmesi temel bir insan hakkıdır. Şüpheli bakımından, ceza soruşturması hakkında bilgi sahibi olunması adil yargılanma hakkının bir alt hakkı olarak kabul edilmektedir. Suçlamanın bildirilmesi tüm yargılama süreci bakımından önem taşımaktadır.¹⁰ Suçlamanın bildirilmesi, iddia konusu eylemlerin bildirilmesinin yanı sıra bu eylemler ile ilgili hukuki nitelendirmenin de bildirilmesini kapsar.¹¹ Ancak delillerin bildirilmesi konusunda bir zorunluluk bulunmamaktadır.¹² Bildirimin yapılması ile ilgili öngörölmüş bir şekil şartı da bulunmamaktadır.¹³

Çalışma kapsamında yapılan şüpheli/sanık ve avukat görüşmelerinden ve dosya incelemelerinden suçlamanın bildirilmesinin düzgün bir şekilde yapılmadığı, hatta bazı durumlarda hiç yapılmadığı anlaşılmaktadır. Suçlamanın düzgün bir şekilde bildirilmemesi ve hatta bazı durumlarda hiç bildirilmemesi, kişilerin kimliklerine yönelik bir önyargı ve ayrımcı bir yaklaşım ile açıklanabilir. Kolluk görevlileri bakımından olduğu kadar savcılar bakımından da şüphelinin kimliği bir önyargı yaratmaktadır. Yargıya varılmış olması nedeniyle, yargılama işlemlerinin yapılması anlamsız ve gereksiz görünmektedir. Bu nedenle de suçlamanın bildirilmesi, savunma imkânı sağlanması anlamını ve önemini kaybetmektedir. Kısmen verilen beraat kararları bu konudaki ağır sorunları hafifletiyor ise de sorunun boyutları oldukça ürkütücüdür. Bu durum Avrupa İnsan Mahkemesi kararlarıyla belirlenen standartlara ve diğer ulus üstü kurallara uygun olmadığı gibi asgari bir hukuk düzeni bakımından da kabul edilmesi mümkün değildir.

B. Sessiz Kalma Hakkı¹⁴

Suçlama karşısında sessiz kalma hakkı temel bir insan hakkıdır. Suçlama karşısında sessiz kalma hakkı da adil yargılanma hakkının bir alt hakkı olarak kabul edilmektedir. Avrupa İnsan hakları Mahkemesi çok sayıda kararında kişilerin sessiz kalma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı bulunduğu karar vermiştir.¹⁵ Sessiz kalma hakkı şüphelinin ifadeye zorlanmasını engeller ve kolluk tarafından sorgulanmaya başladığı andan itibaren geçerli kabul edilmektedir.¹⁶ Sessiz kalma hakkı konusunda bilgilendirme yapılmadan ifade alınması adil yargılanma hakkının ihlali niteliğindedir. Şüphelilerin kendi rızaları ile ifade vermeyi kabul ettikleri durumlarda dahi, sessiz kalma hakkı konusunda bilgilendirilmemeleri, avukat yardımının da bulunmaması koşuluyla adil yargılanma hakkını ihlal etmektedir.¹⁷ Sessiz kalma hakkı mutlak bir hak olmamakla birlikte¹⁸, kamu menfaati gerekçesiyle sessiz kalma hakkının bertaraf edilmesi mümkün değildir.¹⁹

Çalışma kapsamında yapılan şüpheli/sanık ve avukat görüşmelerinden sessiz kalma hakkı ile ilgili uygulamanın olumsuz değerlendirildiği görülmektedir. Şüpheliler sessiz kalma hakkı konusunda bilgilendirilmediklerini, avukatlar ise sessiz kalma hakkının sorgulama makamları tarafından olumsuz değerlendirildiğini bildirmişlerdir. İncelenen dosyaların hepsinde ifade tutanaklarında sessiz kalma hakkı ile ilgili yazılı bilgilendirme yapıldığı görülmektedir. Şüphelilerin ifade tutanaklarını okuması için yeterli imkân ve zaman tanınmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan avukatların soruşturma makamlarının sessiz kalma hakkını kullanan kişilere yönelik olumsuz yaklaşımları ile ilgili gözlemleri de yine kişilerin kimlikleri ile ilişkilendirilebilmektedir. Sessiz kalma hakkını kullanan kişilerin bu hakkını kullandığı büyük

harflerle ve büyük puntolarla fezlekelerde gösterilmektedir. Böylece sessiz kalma hakkını kullanma önyargıya maruz kalan kimlikler bakımından bir tespit aracına dönüşmektedir. Bir başka deyişle sessiz kalma hakkını kullanma önyargıya ve ayırcılığa maruz kalma sonucunu dahi doğurabilmektedir.

C. Gizlilik Kararı²⁰

Savunma hazırlamak için yeterli zamana ve kolaylıklara sahip olma temel bir insan hakkıdır. Savunma hazırlamak için yeterli zamana ve kolaylıklara sahip olma hakkı, adil yargılanma hakkının bir alt hakkı olarak kabul edilmektedir. Bu hak özellikle soruşturma aşamasında verilen gizlilik kararları ile ilişkili olarak değerlendirilebilir. AİHM çeşitli kararlarında bir kimsenin hakkında yürütülen soruşturmanın sonuçlarından haberdar olmasının savunmasını hazırlayabilmesi bakımından önemine işaret etmiştir.²¹ Sanığın avukatının davaya dayanak deliller konusunda yargılamaya başlanmadan makul bir süre önce bilgilendirilmemesi,²² sanığın avukatının bulunmadığı bir durumda dava dosyasına erişiminin kısıtlanması,²³ dosyadan örnek almanın kısıtlanması veya dosya ile ilgili notların kullanılmasına izin verilmemesi²⁴, sanığın lehine ve aleyhine olan delillerin bildirilmemesi,²⁵ adil yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu hak mutlak bir hak değildir. Çekişmeli yargı ve silahların eşitliği ilkelerine riayet edilmesi ve sanığın menfaatlerinin korunması için yeterli güvencelerin sağlanması durumunda dosyalara getirilen erişim sınırlandırmaları kabul edilebilir. Ancak bu tür sınırlandırmalar son derece sıkı bir şekilde incelenmelidir.²⁶

Çalışma kapsamında yapılan şüpheli/sanık ve avukat görüşmelerinden gizlilik kararları ile ilgili uygulamanın olumsuz değerlendirildiği görülmektedir. Gizlilik kararları savunma hakkını ortadan kaldıracabilecek bir şekilde verilmekte ve uygulanmaktadır. Özellikle muhalif siyasi kimliğe sahip kişilerin davalarında verilen gizlilik kararlarının siyasi kimlik ile de ilişkilendirilebileceği açıktır. Bu durum Avrupa İnsan Mahkemesi kararlarıyla belirlenen standartlara ve diğer ulus üstü kurallara uygun olmadığı gibi asgari bir hukuk düzeni bakımından da kabul edilmesi mümkün değildir.

D. Masumiyet Karinesi²⁷

Aksi ispat edilinceye kadar masum sayılma temel insan hakları ile ilgili önemli bir konudur. Masumiyet karinesi olarak isimlendirilen bu konu, adil yargılanma hakkı kapsamında ele alınmaktadır. Masumiyet karinesi öncelikle suçlamanın cezai yatırımıyla sonuçlanabilmesi için yeterli delillerin ortaya konulmuş olması zorunluluğu

olarak kendini gösterir. Bir başka deyişle yeterli delil yok ise ceza verilmesi masumiyet karinesini ve adil yargılanma hakkını ihlal eder.²⁸ İspat yükünün sanığa yükletilmesi masumiyet karinesine aykırıdır.²⁹ Masumiyet karinesi ceza yargılamasının tüm aşamalarında geçerlidir.³⁰ Ancak ilk derece mahkemesi tarafından ceza kararı verilmesi durumunda masumiyet karinesinin sona ereceği kabul edilmektedir.³¹ Mahkemeler henüz karar verilmeden önce, yargıladıkları sanığın durumu ile ilgili iddiaları, bu iddialar ile ilgili şüpheleri de dikkate alarak ifade etmeleri masumiyet karinesine aykırı değildir. Ancak suçlama ile ilgili kesin yargılar masumiyet karinesini ihlal eder.³² Masumiyet karinesinin ihlal edildiğine ilişkin iddialar değerlendirilirken yargıçlar, soruşturmayı yürüten diğer makamlara göre daha sıkı ölçütlere tabidir.³³ Beraat kararı kesinleştikten sonra suçlama ile ilgili iddiaların dile getirilmesi her durumda masumiyet karinesini ihlal etmektedir.³⁴ Öte yandan henüz ceza kararı verilmeden önce verilen çeşitli kararlarda (ara karar, tedbir kararları vb) suçun sabit olduğunu belirten her türlü ifade ve görüş masumiyet karinesini ihlal eder.³⁵ Mahkemenin kararını zamanından önce açıklaması,³⁶ örneğin savunmalar tamamlanmadan karar vermesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Masumiyet karinesini ihlal eden beyanların şekilden ziyade anlamı önem taşımaktadır.³⁷ Masumiyet karinesinin mahkemeler dışındaki kişiler tarafından da ihlal edilmesi mümkündür.³⁸ Masumiyet karinesi, özellikle kamu görevlilerinin şüphelinin suçluluğu konusunda adli makamları etkileyebilecek beyanlarda bulunmalarını yasaklar.³⁹ AİHM çeşitli kararlarında kamu görevlilerinin masumiyet karinesi bağlamında kullandıkları dile dikkat etmeleri gerektiğine işaret etmiştir.⁴⁰ Yürütülmekte olan bir soruşturma ya da görülmekte olan bir ceza davası ile ilgili yapılan haberler de masumiyet karinesini ihlal edebilir. AİHM çeşitli kararlarında haberin masumiyet karinesi üzerindeki etkisini değerlendirmiştir.⁴¹ Haberlerin masumiyet karinesine aykırılık oluşturması durumunda adil yargılanma hakkı ihlal edilmiş olmaktadır.⁴²

Çalışma kapsamında yapılan şüpheli/sanık ve avukat görüşmelerinden ve dosya incelemelerinden masumiyet karinesine uygun davranılmadığı anlaşılmaktadır. Kişinin peşinen suçlu sayılması, kişilerin kimliklerine yönelik bir önyargı ve ayrımcı bir yaklaşım ile açıklanabilir. Kolluk görevlileri bakımından olduğu kadar savcılar ve hatta mahkemeler bakımından da şüphelinin kimliği bir önyargıya varma sonucu üretiyor gözükmektedir. Önyargının oluşmasında devlet yetkililerinin beyanlarının ve bu beyanları haberleştiren medyanın da önemli bir payı olduğu söylenebilir. Yargıya varılmış olması nedeniyle, yargılama işlemlerinin yapılması anlamsız ve gereksiz görünmektedir. Öte yandan bu koşullar altında sanık bakımından beraat kararına ulaşmak da imkânsız hale gelmektedir. Kısmen verilen beraat kararları bu konudaki ağır sorunları hafifletiyor ise de sorunun boyutları oldukça ürkütü-

cüdür. Bu durum Avrupa İnsan Mahkemesi kararlarıyla belirlenen standartlara ve diğer ulus üstü kurallara uygun olmadığı gibi asgari bir hukuk düzeni bakımından da kabul edilmesi mümkün değildir.

E. Avukat Yardımından Yararlanma⁴³

Avukat yardımından yararlanmak temel bir insan hakkıdır. Avukat yardımından yararlanma hakkı, adil yargılanma hakkının bir alt hakkı olarak kabul edilmektedir. Avukat yardımından yararlanma hakkı çok sayıda AİHM kararına konu olmuştur. Avukat yardımından yararlanma hakkı tüm yargılama aşamalarını kapsar ve herkes için geçerlidir.⁴⁴ Kolluk tarafından ifade alınması durumunda avukat yardımından yararlanmaya da izin verilmelidir.⁴⁵ Avukat yokluğunda alınan ifadenin ceza kararına dayanak yapılması adil yargılanma hakkının tek başına ihlali sonucunu doğurabilir.⁴⁶ Geçerli bir sebebin bulunması durumunda bu hak kısıtlanabilir,⁴⁷ ancak zorlayıcı nedenlerden kaynaklanan istisnai durumlarda, söz konusu olabilen bu kısıtlama şüphelinin adil yargılanma hakkını ihlal etmemelidir.⁴⁸ Özellikle şüphelinin avukat yardımından feragat ettiği ve suçlamayı kabul ettiği durumlarda, feragatin geçerliliği değerlendirilmelidir.⁴⁹ Öte yandan avukat yardımından yararlanma, sanığın hazır bulunması yerine geçmez.⁵⁰ Avukat yardımından yararlanma, sanığın duruşmada hazır bulunması ya da bulunmamasına bağlı değildir.⁵¹ Sanığın mazeretsiz olarak duruşmalara katılmaması durumunda da bu hak geçerlidir.⁵² Avukat seçimine saygı gösterilmesi⁵³ gerekmezse de, bu hakkın (uzmanlık⁵⁴ ya da ilgili ve yeterli gerekçe göstermek⁵⁵ şartıyla) sınırlandırılması mümkündür. Avukat yardımından yararlandırma mahkemelerin de sorumluluğundadır.⁵⁶ Ekonomik gücü yetmeyen kişilere avukat yardımı ücretsiz olarak sağlanmalıdır.⁵⁷ Ücretsiz avukat yardımından yararlandırma için, adaletin bunu gerektirmesi koşulu vardır. Bu koşulu tespit için suçun ve cezanın ağırlığı ve benzeri kriterlere başvurulmaktadır.⁵⁸ Özgürlüğün sınırlandırıldığı durumlarda (tutuklama vb) bu koşul var kabul edilmektedir.⁵⁹ Öte yandan davanın karmaşıklığı⁶⁰ ya da sanığın şahsi durumu⁶¹ da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ayrıca avukatın davaya olumlu bir katkı sunabilmesi de dikkate alınmalıdır.⁶² Avukat yardımının etkili olması gerekmektedir.⁶³ Avukat yardımının avukat müvekkil görüşmelerinin gizliliğinin⁶⁴ veya avukat müvekkil görüşme sayı ve süresinin⁶⁵ sınırlandırılması gibi nedenlerle etkililiğinin azalması söz konusu olabilir. Etkili bir avukat yardımı sağlanmadığının aşikar olduğu durumlarda⁶⁶ adil yargılanma hakkı ihlal edilmiş olmaktadır. Havana Kurallarına göre "...1. Herkes haklarının varlığını tespit ettirmek, korumak ve ceza muhakemesinin her aşamasında haklarını savunmak için kendi seçtiği bir avukatın yardımına başvurma hakkına sahiptir. 2. Hükümetler, ırk, renk, etnik köken, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir fikir,

ulusal ve toplumsal köken, doğum, ekonomik veya başka bir statüye dayanan bir ayrımcılıkla hiçbir ayırım yapmaksızın, egemenlik yetkisine tabi olan ve ülke içinde bulunan herkesin, avukata etkili bir biçimde ve eşit olarak ulaşma hakkını sağlayan etkin usulleri ve ihtiyaçlarına karşılık verebilecek mekanizmalar kurar. 3. Hükümetler, yoksullara ve gerektiği takdirde mahrumiyet içinde bulunan diğer kimselere adli hizmet verilmesi için yeterli mali imkanlar ve başka kaynaklar sağlar. Avukatların meslek örgütleri bu hizmetlerin, imkanların ve kaynakların organize edilmesinde sunulmasında işbirliği yapar..."

Etkili avukat yardımından yararlanma hakkı tüm yargısal sistemin adil bir şekilde işleyebilmesi bakımından kritik öneme sahiptir. Etkili avukat yardımı yargı sisteminin hata yapmasını engeller, yapılan hataların düzeltilmesini ve tazmin edilmesini sağlar. Çalışmanın amacı ve kapsamı bakımından biçimsel olarak talep eden herkesin avukat yardımından yararlandırıldığı görülmüştür. Öte yandan özellikle avukat görüşmelerinden elde edilen sonuçlar avukatların kişilerin kimliklerine yönelik güçlü önyargılara sahip olduklarını ve bu durumun etkili avukat yardımının önünde büyük bir engel oluşturduğunu göstermektedir. Avukatların insan hakları ile ilgili kural ve uygulamalar konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve konuyu çok da önemsemedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca avukata erişim ve avukat müvekkil arasında gizli görüşme yapılabilmesi ile ilgili sorunlar bu kapsamda yaşanan sorunlara farklı boyutlar eklediği gibi hak ihlallerini daha da artırmaktadır. Bu durum Havana Kurallarına ve Avrupa İnsan Mahkemesi kararlarıyla belirlenen standartlara ve diğer ulus üstü kurallara uygun olmadığı gibi asgari bir hukuk düzeni bakımından da kabul edilmesi mümkün değildir.

F. Tarafsız Mahkeme⁶⁷

Tarafsız bir mahkemede yargılanmak temel bir insan hakkıdır. Tarafsız bir mahkemede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının bir alt hakkı olarak kabul edilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, aksine delil bulunmadıkça yargıçların tarafsız olduğunun varsayılması gerektiğini kabul etmektedir.⁶⁸ Tarafsızlık demokratik bir toplumda mahkemelere duyulan güveni sağladığından, çok önemlidir.⁶⁹ Tarafsızlık öznel ve nesnel ölçütlere göre değerlendirilmektedir. Bir yargıcın düşmanlık, kötü niyet ya da şahsi nedenlerle bir davanın kendisine verilmesine yönelik bir girişimi olup olmadığı öznel ölçüte göre değerlendirilebilir.⁷⁰ Öte yandan yargıcın tarafsız davranmadığını ortaya koyan somut olguların varlığı da nesnel ölçüte göre mahkemenin tarafsız olup olmadığı bakımından dikkate alınabilir. Tarafsızlığı ile ilgili endişe yaratan meşru gerekçeler bulunan her yargıç yargılamadan çekilmelidir.⁷¹ Tarafılık iddiası ile ilgili nesnel gerekçeler gösterilmelidir.⁷² Yargıçların tarafılık ne-

deniyle çekilmesini gerektiren kuralların varlığı bu bakımdan önem taşımaktadır.⁷³ Duruşmalardan önce verilen kararlar örneğin tutuklamanın uzatılması⁷⁴, savcının daha sonra yargıç olarak mahkemede görev yapması⁷⁵, sorgu hâkiminin duruşma hâkimi olarak da görev yapması⁷⁶, bir yargıcın yargılanan kişi ile ilgili görüşünü açıkladıktan sonra yargılamaya devam etmesi⁷⁷, eski bir karar ile ilişkili yargılamalarda bir sanığın suçu ile ilgili önyargılı tespitler var olması⁷⁸ gibi durumlar mahkemenin tarafsızlığına ilişkin sorunlara yol açabilir. Yargıçlar arasında askeri hiyerarşiden kaynaklanan ilişkiler bulunması⁷⁹, yargıç ile soruşturma makamı arasında eş durumu olması⁸⁰, yargıcın görülmekte olan dava ile ilgili olumsuz düşüncelere sahip olduğunu alenen ifade etmesi⁸¹ tarafsızlığı ortadan kaldırmaktadır.

Şüpheli/sanık ve avukat görüşmelerinden ve dosya incelemelerinden elde edilen sonuçlar mahkemelerin tarafsızlığı ile ilgili çok büyük sorunların varlığına işaret etmektedir. Öncelikle yargıçlık mesleğine girişte kişilerin kimliklerinin büyük önem taşıdığı avukat görüşmelerinde ifade edilmiştir. Mesleğe alınırken çeşitli kimlik durumlarına göre elemeye tabi tutulan yargıçların, mesleğe başladıktan sonra da bu çerçevede önyargılı davranışlarda bulunduğu, bu tür yaklaşımların kararları olumsuz anlamda etkilediği anlaşılmaktadır. Özellikle kişilerin yargılanma nedenleriyle kimlikleri arasında bağ kurulabildiği, örneğin kişinin etnik kimliği, inanç kimliği, toplumsal cinsiyet kimliği veya siyasi kimliği ile ilişkilendirilen bir siyasi faaliyetin yargılama konusu olduğu durumlarda önyargılı ve ayrımcı davranışlar, dayanaksız, gereksiz ve yersiz ceza kararları tesis edildiği görülmektedir. Yargıçların insan hakları temelinde ileri sürülen savunmaları, emsal nitelik taşıyan kararları dikkate almamaları da bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Kısmen verilen beraat kararları bu konudaki ağır sorunları hafifletiyor ise de sorunun boyutları oldukça ürkütücüdür. Bu durum Avrupa İnsan Mahkemesi kararlarıyla belirlenen standartlara ve diğer ulus üstü kurallara uygun olmadığı gibi asgari bir hukuk düzeni bakımından da kabul edilmesi mümkün değildir.

G. Hukuka Aykırı Deliller⁸²

Ceza yargılamalarında hükme dayanak oluşturan deliller çok büyük önem taşımaktadır. Kanıtlanmamış bir iddianın ceza kararına konu edilmesi insan haklarına aykırıdır. Ancak oldukça teknik bir konu olan deliller ile ilgili insan hakları sözleşmelerinde özel bir düzenleme yapılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte deliller ile ilgili konuların adil yargılanma hakkı bağlamında ele alınabileceği açıktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de deliller ile ilgili kuralların iç hukuktaki düzenlemelere tabi olduğunu kabul etmektedir.⁸³ Bununla birlikte delilin elde edilmesi ve bir bütün olarak yargılamanın adilliği değerlendirilebilir.⁸⁴ Bir davanın sonucu bakımından çok büyük

önem taşıyan deliller bakımından inceleme daha sert ölçütlere⁸⁵ tabi iken, başka delillerle desteklenen ya da güvenilirliği konusunda hiçbir tartışma bulunmayan deliller bakımından değerlendirme ölçütlerinin⁸⁶ daha yumuşak olduğu söylenebilir. Özel hayatın ihlal edilmesi suretiyle elde edilen deliller bakımından, savunma hakkına saygı gösterilmesi ya da delilin kalitesi ve önemi gibi konular değerlendirmede dikkate alınmaktadır.⁸⁷ İşkence sonucu elde edilen deliller yargılanın adillliğini sorunlu hale getirir.⁸⁸ İnsanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele sonucu elde edilen deliller bakımından, elde edilen delil ile mahkûmiyet arasında ilişki kurulabildiği durumlarda adil yargılanma hakkının ihlal edildiği kabul edilmektedir.⁸⁹ İşkence ya da kötü muamele ile ilgili iddialarının usuli nedenlerle incelenemediği durumlarda dahi, elde edilen deliller açısından adil yargılanma hakkı bakımından inceleme yapılması gerekmektedir.⁹⁰ Bir suçlamanın işkence altında ikrar edildiğinin mahkeme huzurunda beyan edilmesi durumunda bu durumun araştırılmamış olması adil yargılanma hakkı ihlali olarak görülmüştür.⁹¹ Tecrit altında tutulma sonucu elde edilen ikrarlar bakımından da benzeri bir durum söz konusudur.⁹² Bu tespitler sanık dışındaki üçüncü kişilerden elde edilen deliller bakımından da geçerlidir.⁹³

Çalışma kapsamında yapılan şüpheli/sanık ve avukat görüşmelerinden ve dosya incelemelerinden hukuka aykırı elde edildiği iddia edilen deliller ile ilgili iddiaların ve savunmaların mahkemelerce dikkate alınmadığı, usule uygun olmayan delillerin mahkeme kararlarına dayanak yapılabildiği anlaşılmıştır. Özellikle dijital materyallerin imajlarının alınmadan el konulması, yasa dışı yollarla elde edilmiş dinleme kayıtları ve kolluk görevlilerinin bilirkişi olarak görevlendirilmesi gibi durumlarda elde edilen delillerin geçerliliği bulunmamaktadır. Mahkemelerin deliller ile ilgili itirazları değerlendirmemeleri ve dikkate almamaları yine sanıkların kimliklerine yönelik önyargılar ile açıklanabilir. Mahkemeler önyargılarını doğruladığını varsaydıkları her türlü emare ile ilgili tartışmaları reddetmektedir. Kısmen verilen beraat kararları bu konudaki ağır sorunları hafifletiyor ise de sorunun boyutları oldukça ürkütücüdür. Bu durum Avrupa İnsan Mahkemesi kararlarıyla belirlenen standartlara ve diğer ulus üstü kurallara uygun olmadığı gibi asgari bir hukuk düzeni bakımından da kabul edilmesi mümkün değildir.

H. Silahların Eşitliği ve Çekişmeli Yargılama⁹⁴

Silahların eşitliği ve çekişmeli yargılama ilkeleri ceza yargılama usulü ile ilgili çok önemli iki ilkedir. Bu ilkeler de insan hakları sözleşmelerinde açıkça düzenlenmemiştir. Bununla birlikte Silahların eşitliği ve çekişmeli yargılama ilkeleri ile ilgili konuların adil yargılanma hakkı bağlamında ele alınabileceği açıktır. AİHM silahların eşitliğini, dava taraflarına, diğerine göre dezavantajlı bir duruma düşmeksizin iddia

ve savunmalarını sunmak için makul imkanların sağlanması olarak kabul etmektedir.⁹⁵ Savcı görüşünün bildirilmemesi ve savcının mahkeme müzakeresine katılması⁹⁶ (özellikle sanığın mahkemede duruşmaya katılmadığı durumlarda)⁹⁷, on beş saat bekletilme ve daha sonra sanığın erteleme talebinin reddedilmesi ve karar verilmesi⁹⁸, gizli olarak yapılan ön duruşmaya katılmama⁹⁹, bir tanığa ayrıcalıklı muamele edilmesi¹⁰⁰, savunmaya delilin bildirilmemesi¹⁰¹, dava dosyasına ve delillere erişim sınırlandırılması¹⁰² gibi durumlarda silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiğine hükmedilmiştir. Öte yandan sanığın lehine ve aleyhine olan tüm delillerin bildirilmesi ve yargılama sürecinde tartışılması gerekmektedir. Sanıktan delil gizlenmesi adil yargılanma hakkının ihlali nedenidir.¹⁰³ Tanıkların korunması ya da ulusal güvenlik gibi çok istisnai durumlarda delillerin saklanması yaratacağı savunma güçlüklerini telafi edecek imkânların mahkemeler tarafından sağlanması gerekmektedir.¹⁰⁴ Tetkik hakimi raporuna savcılığın ulaşabildiği ve beyanda bulunabildiği ancak sanığın erişemediği ve beyanda bulunamadığı durumlarda çekişmeli yargılama ilkesinin ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.¹⁰⁵

Çalışma kapsamında yapılan şüpheli/sanık ve avukat görüşmelerinden, silahların eşitliği ve çekişmeli yargılama ilkelerinin uygulanmadığı, sanıkları ve avukatları yargılamanın eşit bir süjesi olarak görmeyen, bu yöndeki itirazları dikkate almayan ayrımcı bir yargısal pratik bulunduğu anlaşılmaktadır. Mahkemelerin silahların eşitliği ve çekişmeli yargılama ilkelerini uygulamamaları sanıkların kimliklerine yönelik önyargılar ile açıklanabilir. Mahkemeler önyargılarını doğruladığını varsaydıkları her türlü emare ile ilgili tartışmaları reddetmektedir. Kısmen verilen beraat kararları bu konudaki ağır sorunları hafifletiyor ise de sorunun boyutları oldukça ürkütücüdür. Bu durum Avrupa İnsan Mahkemesi kararlarıyla belirlenen standartlara ve diğer ulus üstü kurallara uygun olmadığı gibi asgari bir hukuk düzeni bakımından da kabul edilmesi mümkün değildir.

I. Gereççeli Karar Hakkı¹⁰⁶

Mahkeme kararının gerekçesinin bulunması ve gerekçenin anlaşılır olması temel bir insan hakkıdır. Gereççeli karar hakkı adil yargılanma hakkının bir alt hakkıdır. AİHS'de gerekçeli karar hakkı düzenlenmemiştir. Ancak AİHM çeşitli kararları ile bu hakkın içeriğini somutlaştırmıştır. Gereççeli karar hakkı bir davada taraflarca ileri sürülen bütün argümanların detaylı olarak değerlendirilmesi hakkı değildir.¹⁰⁷ AİHM çeşitli kararlarında iç hukukta ileri sürülen iddiaları¹⁰⁸ ya da mahkemelerce hata yapıldığı iddialarını¹⁰⁹ denetlemenin, sözleşme hükümlerini ihlal etmediği sürece görevi olmadığını hükmetmiştir. Ancak davanın sonucuna etki edebilecek açık ve somut bir iddia ya da savunmanın dikkate alınmaması gerekçeli karar hakkının ihlali sonucu-

nu doğurmaktadır.¹¹⁰ Bir davadaki esas soruların ele alındığı kararın gerekçesinden anlaşılmalıdır.¹¹¹ İzinsiz gösteri iddiası nedeniyle verilen bir hapis cezası ile ilgili bir davada, izin almanın yasal zorunluluk olmadığı yönündeki savunma davanın sonucunu etkileme gücü olan açık ve somut bir savunma olarak kabul edilmiştir. Bu savunmanın dikkate alınmaması gerekçeli karar hakkının ihlali sonucunu doğurmuştur.¹¹² İç hukuktaki bir düzenlemeye atıf yapan ve başkaca açıklama içermeyen bazı mahkeme kararları gerekçeli karar hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir.¹¹³ Kararın gerekçeli olması mahkemeler açısından bir yükümlülüktür. Bu yükümlülük sayesinde tarafların dinlendikleri gösterildiği gibi kararın yargısal ve toplumsal denetiminin yapılması da mümkün hale gelmektedir.¹¹⁴ Bir mahkemenin kararının gerekçesi bilinmeden karara karşı kanun yollarına başvuru zorunluluğunun bulunması adil yargılanma hakkı ihlalidir.¹¹⁵ Kanun yollarında verilen kararlar bakımından –ilk derece kararının gerekçesinin yeterli olmaması durumunda- gerekçeli karar verme yükümlülüğü vardır.¹¹⁶

Çalışma kapsamında yapılan şüpheli/sanık ve avukat görüşmelerinden ve dosya incelemelerinden mahkeme kararlarının gerekçelendirmesinin düzgün bir şekilde yapılmadığı, hatta bazı durumlarda hiç yapılmadığı anlaşılmaktadır. Gerekçelendirmenin düzgün bir şekilde yapılmaması ve hatta bazı durumlarda hiç yapılması sanıkların kimliklerine yönelik bir önyargı ile açıklanabilir. Yargıçlarda sanığın kimliği bir önyargı yaratmaktadır. Yargıya varılmış olması nedeniyle, gerekçelendirme anlamsız ve gereksiz görünmektedir. Bu nedenle de karara gerekçe oluşturulması, böylece kararın mantık ve uygulanan kurallar bakımından denetiminin sağlanması anlamını ve önemini kaybetmektedir. Kısmen verilen beraat kararları bu konudaki ağır sorunları hafifletiyor ise de sorunun boyutları oldukça ürkütücüdür. Bu durum Avrupa İnsan Mahkemesi kararlarıyla belirlenen standartlara ve diğer ulus üstü kurallara uygun olmadığı gibi asgari bir hukuk düzeni bakımından da kabul edilmesi mümkün değildir.

Sonuç olarak; ülkemizdeki ceza yargılama pratiklerinin çok yaygın bir şekilde ayırıcı ve önyargılı olduğu; bu durumun insan hakları, kural, mahkeme kararları ve uygulamalarına çok açık ve ağır bir şekilde aykırı olduğu, durumun resmi raporlar ve güncel mahkeme kararlarında dahi ifade edildiği söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde kolluk görevlileri, savcılar (iddia makamı), şüpheli /sanık ve avukatlar, mahkeme heyetleri hedeflenerek soruşturma ve kovuşturma aşamalarındaki ihlallerin ortadan kaldırılmasına katkı sunacağı düşünülen önerilere yer verilmiştir.

Kolluk Açısından

Şüpheli ile ilgili mekânlarda yapılan aramalarda şüphelinin avukatına erişimi, fiilen engellenmektedir. Aramalarda dijital materyallere genellikle imajları alınmadan el konulmaktadır. Arama uygulamalarında özel yaşamı ve konut dokunulmazlığını ihlal eden kolluk davranışları yaygındır.

Ev ve işyeri aramalarında genel uygulama olarak mahalle muhtarı veya bir aza şahit olarak bulunduruluyor. Mahalle temsilcileri ile şüpheli / sanık arasında farklı nedenlerle (siyasi, etnik, inanç kimliği veya toplumsal cinsiyet farklılığına bağlı) sorun olabiliyor; ayrıca mahalle temsilcileri kollukla sorun yaşamak istemiyor. Bu

ve başkaca nedenlerle muhtar ve azalar arama sırasında şüpheli / sanık hakları bakımından bir tutum sergilemiyor; ayrıca doğru tutumun ne olması gerektiğini de bilmiyor. Kolluğun tuttuğu arama tutanağına tereddütsüz imza atıyor. Gerçeği yansıtmayan tutanaklar şahit imzası da bulunduğundan şüpheli / sanık aleyhine kullanılıyor. Bu nedendir ki aramalar sırasında varsa kişinin avukatının bulunması yoksa avukat görevlendirilmesi zorunlu olmalıdır. Avukat, aramanın usulüne göre yapılmasında, incelenecek ve el konulacak her tür araç ve materyalin hukuka uygun işlem görmesinde sorumluluk almalıdır.

Sessiz kalma hakkı kollukta ifadeden sorumlu polis memurları tarafından yazılı olarak bildirilmekle birlikte bu hakkı kullanan şüphelilerin tercihi genellikle "örgüt tavrı" olarak algılanmakta; sessiz kalma hakkı "bir eylem ve direnme" gibi yorumlanmaktadır. Şüphelilere kollukta ifade aşamasında suç isnadı yazılı olarak bildirilmekle birlikte deliller ve dayanakları genellikle eksik bildirilmekte veya hiç bildirilmemektedir.

Kollukta ifade vermek şüphelinin sadece ifade vermeyi istemesi durumunda gerçekleşmelidir. Bu durumda kolluk suç isnadını, delilleri ve dayanakları tüm ayrıntılarıyla şüpheliye yazılı olarak tebliğ etmelidir. Böylece sessiz kalma hakkı bir ayrıntı değil, işin esası haline getirilerek art niyetli, suçlayıcı uygulama ve yorumların önüne geçilmelidir.

Gözaltına alınanlara yönelik suç isnatları "terör ve demokratik bir hakkın kullanılması" ile ilgili olduğu durumlarda kolluğun aileye haber vermeme davranışı bilinçli ve maksatlı bir tercih haline gelmiştir.

Gözaltına alınanlarla ilgili gelişmelerin her aşamada aileye veya şüphelinin aile dışındaki tercih ettiği kişiye haber verilmelidir. Haber verme görüşmesi kolluk tarafından değil, gözaltındaki şüpheli tarafından gerçekleştirilmelidir.

Şüpheli ve sanıkların masumiyet karinesi için gereken özen gösterilmediği gibi genellikle şüpheli ve sanığın aleyhine olacak şekilde medya temsilcilerine görüntü ortamı ve bilgi servis edilmektedir.

Gözaltına alınan şüpheli ve sanıkla ilgili bilgiler ve gelişmeler masumiyet karinesinin korunması amacıyla kolluk tarafından basınla paylaşılmamalı; basının masumiyet karinesini istismar etme şüphesi olduğu durumlarda nakil, bulundurma işlemlerinde kolluk azami dikkatli olmalıdır. Sanık ve şüphelinin masumiyet karinesini zedeleyen gelişmeler olduğunda şüpheliler hakkında işlem başlatılmalıdır.

Gözaltı ve tutuklama süreçlerinde şüpheli ve sanıklar gayri insanı, onur kırıcı davranışlara maruz kalmakta; özgürlüklerin sınırlandığı durumlarda beslenme, barınma, tıbbi ihtiyaçlar zamanında ve yeterince karşılanmamaktadır.

Gözaltı ve tutukluluk hallerinde şüpheli ve sanıkların en kısa sürede beslenme, barınma ve tıbbi ihtiyaçları karşılanmalıdır. Karşılanmadığı yönündeki beyan ve şikâyetler dikkate alınmalı; sorumlular hakkında gereken işlemler yapılmalı; cezai müeyyide uygulanmalıdır.

Savcılar Açısından

Savcılar genellikle sadece suçlayıcı kanıtlar toplamaktadır; şüpheli veya sanıkla ilgili lehte delillerin toplanmasını sorumluluğu olarak görmemektedir. Suç isnadı genellikle eylem, yer ve tarih belirtilerek tutanağa geçirilmemektedir. **Savcılar, şüpheli ve sanıkla ilgili lehte ve aleyhte tüm delillerin toplanmasını sağlamalı; suç isnadına ilişkin hazırladıkları tutanaklarda tüm bilgilere yer vermelidirler.**

Bazen şüpheliler hakkında kolluk ya da savcılık ifadesi alınmadan kamu davası açılmaktadır. **Şüpheliden ifade alınmadan hiçbir şekilde kamu davası da olsa dava açılmamalıdır; zira bu durum savunma hakkını ve masumiyet karinesini tartışmasız zedeleyen bir durumdur.**

Masumiyet karinesini zedeleyici değerlendirmeler yapılmakta ve önyargılı ifadeler kullanılmaktadır. Polis fezlekeleri genellikle nitelikli bir değişikliğe uğratılmadan savcılık iddianamesine ve mütalaasına dönüşmektedir. Yargılama süreçleri, iddia makamının suçun kanıtlanması yönünde çaba göstermesi şeklinde değil; sanığın suçsuzluğunu kanıtlamaya çalıştığı bir süreç olarak yaşanmaktadır. **İfade ve mahkeme savcılarını masumiyet karinesini zedeleyen önyargılı değerlendirmelerden sözlü ve yazılı olarak kaçınmalıdır. Polis fezlekeleri henüz süreç mahkemeye dahi taşınmadan kişinin mutlak suçlu olduğu yaklaşımıyla hazırlanmaktadır; savcılar çoğu zaman bu fezlekeleri iddianameye ve mütalaaya dönüştürerek masumiyet karinesini bilerek veya bilmeyerek zedelemektedir. Savcılar polis fezlekelerini mutlak olarak değerlendirmek yerine kendi araştırmalarını dâhil ederek hakikate ulaşmaya çalışmalıdır. Böylece duruşmalar sanığa suçsuzluğunu kanıtla dayatmasından çıkarılarak gerçeğin açığa çıkarılmasını sağlamaya hizmet edecektir.**

Yargılama süreçlerinde yer alan savcılar genellikle mahkeme heyetinin bir parçası gibi görüntü vermekte ve bundan kaçınmamaktadır. Bu durum yargılama sürecini olumsuz etkilediği gibi kararın birlikte verildiği izlenimini güçlendirmekte; avukat, savcı dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. **Savcılar duruşmalar sırasında hâkimle kısık sesli diyalog içinde olmaktan kaçınmalıdır. Söyleyeceklerini herkesçe duyulacak şekilde söylemelidir. Aralarda hâkim heyetiyle birlikte salonu terk etmemelidir. Savcının karşılığı savunma makamı / avukat olduğuna göre mahkeme salonlarındaki oturma düzeni buna uygun olmalıdır.**

Mahkeme Heyeti Açısından

Duruşmalar genellikle aleni yapılmakla birlikte bazı davalarda salon yetersizliği ve izleyici koltuklarına polislerin oturtulması nedeniyle duruşma salonuna alınmayanlar olmaktadır. Pandemi döneminde duruşmalara izleyici alınmamaktadır. **Duruşmalar taraflarının sayısına, toplumsal izleme talebine göre yeterli olabilecek salonlarda yapılmalıdır. İnsan hakları savunucuları hiçbir durumda salon dışında bırakılmamalıdır.**

Dosyalardaki gizlilik kararları çoğunlukla inandırıcı bir sebebe dayanmadan ve-
rilmekte olup bu uygulama ile dava toplumun dikkatinden kaçırılmakta, bazen de
avukat yardımına erişim engellenmektedir. **Gizlilik kararları için temel ölçütler dü-
zenlenmelidir; keyfiyetle, sanığı / şüpheliyi bazen koruyan; bazen cezalandıran
nitelikte gizlilik kararları verilmemelidir.**

Gözaltı, tutuklama, adli kontrol kararları ve uygulamaları, bir tedbir olmaktan ziyade
özel hayatı sıkıntıya sokan, çok sayıda hak ihlalinin nedenine dönüşen, peşinen ce-
zalandırma düzeyindedir. **Gözaltı, tutuklama ve adli kontrol mutlak kaçma şüphesi
dışındaki hallerde uygulanmamalıdır. Uygulamada isnat edilen suçun niteliği, ceza
karşılığı mutlak gözetilmelidir.**

Masumiyet karinesi dikkate alınmadan suçlayıcı değerlendirmeler yapılmakta ve
önyargılı ifadeler kullanılmaktadır. Özellikle özel yetkili mahkemelerde terör suç-
larına bakan mahkeme heyetleri genellikle ön yargılı olarak şüpheli ve sanığı suçlu
olarak görmektedir. **Masumiyet karinesini korumak, adil yargılanma hakkı bakı-
mından öncelikle mahkeme heyetinin görevi olmalıdır. Masumiyet karinesi ihlal
edilerek verilecek kararlar sürekli tartışmaya açık olacaktır.**

Terörle ilişkilendirilen davalarda gizli tanık beyanıyla sıkça karşılaşılmaktadır. Gizli
tanıkların mahkemede dinlenmesi her zaman mümkün olmamaktadır. **Deneyimler
de göstermiştir ki gizli tanık uygulaması açıktan masumiyet karinesine saldırı iş-
levi görmektedir. Gizli tanık anlayışı ve uygulamasından vazgeçilmelidir. Tanık için
can güvenliği sorunu olacaksa, güvenlik tedbirleri uygulamaya konmalıdır.**

Mahkemenin hükmüne aldığı deliller arasında telefon dinleme kayıtları, sosyal
medya paylaşımları, dijital materyallerden (telefon, SD kart, bilgisayar) elde edi-
len kayıtlar, ev, işyeri arama tutanakları ve materyalleri, yazışmalar bulunmaktadır.
Dava ile ilgisi olmayan özel yaşama ilişkin bilgiler de bu yolla genellikle dosya
kapsamına dâhil edilmektedir. Bu delillerin bilirkişileri genellikle kolluk olmakta;
delillere bu nedenle yapılan itirazlar ise genellikle dikkate alınmamaktadır. **Usulüne
uygun elde edilmeyen hiçbir delil dosya kapsamına dâhil edilmemelidir. Edilmişse
itirazlar dikkate alınmalıdır. Özellikle hiçbir kolluk görevlisi bilirkişi olarak görev-**

lendirilmemelidir. Geçmiş deneyimler kolluğun yanlı tutumunu teyit edecek sayısız örneklerle doludur.

Genellikle şüpheli ve sanıkların ifadeleri söylendiği gibi tutanağa geçirilmemekte; sanıklar tarafından yapılan savunmalar değerlendirilmemekte; yargılama sürecinde sanıkların, bazen de avukatların konuşma içeriğine ve süresine hâkim tarafından müdahale edilmektedir. **Mahkemelerde suç isnadıyla ilgili yapılan savunmalar aynıyla tutanağa geçirilmelidir. Bir bütün olarak mahkeme heyeti tarafından değerlendirilmelidir. Savunmaların hâkim tarafından içeriğine ve süresine sınırlama getirilmemelidir.**

Hâkim kararları genellikle polis fezlekesine, iddia makamı mütalaasına çok benzer veya aynı içerikte şekillenmektedir. Kararlar ile şikâyet konuları arasında genellikle farklılık bulunmaktadır. Mahkemeler genellikle kararlarında insan hakları hukuku açısından değerlendirmeler yapmamaktadır. Bu yönde yapılan savunmaları da dikkate almamaktadır. **Kararlar tüm ulusal ve ulus üstü mevzuat, mahkeme ve komite kararları dikkate alınarak verilmelidir. Karar aşamasına kadar tüm iddialar ve savunmalar delilleri, dayanakları, tanıkları çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulmuş olmalıdır. Yaygın olduğu şekliyle formel ifadelerle, şablon cümlelerle karar oluşturulmamalıdır.**

Hâkimler, mesleklerini yaparken genellikle tam bir bağımsızlık ve tarafsızlık içinde değildir; kararlarında siyasi iktidara ters düşmeme çabası egemendir. Bu nedenle sanığın etnik kimliğini, inanç kimliğini, toplumsal cinsiyet kimliğini, siyasi görüşünü; şikâyetçinin bir kamu görevlisi, hükümet veya devlet yetkilisi olması durumunu dikkate almadan karar verememektedirler. Yargılama süreçlerinde ve kararlarında hükümet ve devlet yetkililerinin açıklamalarından, bir toplumsal kimliği suçlamalarından etkilenmektedirler. Gelecekleri açısından siyasi iktidarla ters düşmemeye çabalayarak yanlış, hatalı ve eksik kararlar vermektedirler. **Genel olarak tüm hâkimler, hâkim adayları insan hakları eğitiminden geçirilmelidir. Hâkimler siyasi erke, kendini atayan makama karşı sorumluluk duymamalıdır. Hâkimler yasaların, Anayasa hükmü gereği uluslararası sözleşmelerde, mahkeme ve komite kararlarında ifadesini bulan uluslararası hukuk, adalet, yargılama standartlarının gerçekleştirilmesinden sorumludur. Sorumlulukları hiçbir nedenle hiçbir bireye, gruba ve kimliğe karşı ayrımcı olmamalarının da güvencesidir.**

Şüpheli ve Sanıklar Açısından

Sıkça uygulanan adli kontroller, seyahat ve başka bir yere yerleşme hakkını kısıtlamaktadır. Uzun süren yargılama ve kanun yolu süreçleri sanıkların yaşantısında işini kaybetme gibi telafisi mümkün olmayacak sonuçlar yaratmaktadır.

Soruşturma ve yargısal süreçlerde bilgi sahibi olduğunda "etnik kimliği Kürt olanlara; inanç kimliği Alevi olanlara; toplumsal cinsiyet kimliği LGBTİ+ ve kadın olanlara; siyasi görüşü sol, sosyalist, özellikle HDP'li olanlara; şikâyetçinin Cumhurbaşkanı olması durumunda" tüm şüpheli ve sanıklara kamu görevlileri tarafından ön yargılı, ayrımcı davranışlar gösterilmektedir. Kadınlar, polisler veya gardiyanlar tarafından cinsel tacize maruz kalmaktadır. Özellikle etnik kimliği Kürt olanlara, Kürt olmakla birlikte HDP'li olarak bilinenlere, HDP ile ilgili sözlü, yazılı, görsel paylaşım yapanlara, Hükümetin Türkiye ve Suriye'de politikasına muhalefet edenlere yönelik potansiyel terörist yaklaşımları sergilenmektedir.

Şüpheli ve sanıklar özgürlüklerinin sınırlandırıldığı tüm soruşturma ve kovuşturma aşamalarında kendilerine yönelen ayrımcılığı ve hak ihlallerini belgelemeye ve tanıklandırmaya çalışmalı; uygun koşullarda ve zaman diliminde şikâyet hakkını kullanmalıdır. Unutulmamalıdır ki ayrımcılık ve hak ihlallerinin azalması; nihayetinde sona ermesi için özellikle ayrımcılığa ve hak ihlaline uğrayanların harekete geçmesi; mevcudu paylaşması beklenmektedir.

Avukatlar Açısından

Ev, işyeri araması süreçlerinde şüphelinin avukata erişimi engellendiğinde, dosyada gizlilik kararı bulunduğunda, davada gizli tanık olduğunda; müvekkil ile özgür bir ortamda görüşme olanağı sağlanmadığında avukatlık faaliyeti sınırlanmakta veya engellenmektedir. 15 Temmuz 2016 öncesi avukat müvekkil görüşme koşulları kısmen daha iyi olmakla birlikte; 15 Temmuz 2016 tarihi sonrası tam bir gizlilik içinde avukat-müvekkil görüşmesi genellikle mümkün olmamaktadır. **Avukatlık hizmetlerinin arama, gözaltı, dosya inceleme, ifade, savunma, cezaevi aşamalarında tam olarak verilebilmesi için her türlü kolaylık talep edilmeli; sınırlamaların yaşandığı durumlar belgelenmeli ve şikâyet hakkı kullanılmalıdır. Avukatlık hizmetlerinin sınırlanması soruşturma ve kovuşturma aşamalarında iddia makamı karşısında savunma makamını güçsüz bırakma; silahların eşitliğini ortadan kaldırma anlamına gelecektir.**

Soruşturma ve yargılama süreçlerinde "etnik kimlik, inanç kimliği, toplumsal cinsiyet kimliği, siyasi görüş, şikâyetçinin bir kamu görevlisi, hükümet veya devlet yetkilisi olması" nedenlerine bağlı olarak bazı avukatlar müvekkillere ön yargılı davranmakta; avukatlık hizmetini layıkıyla yerine getirmemektedir. **Avukat müvekkil ilişkisi tüm kimliklerden, değer yargılarından, görüş ve düşüncelerden bağımsız olmalıdır. Avukatlar kendilerinden farklı olanlara karşı ayrımcılık yapmamalı, önyargılı davranmamalıdır. Ayrımcılık ve önyargılı davranışlar savunma makamından asla**

beklenmemesi gerekir. Zira aksi bir durum avukatlık mesleğinin temel ilkelerinin reddi anlamına gelecektir.

Kolluk ve mahkeme heyeti, "etnik kimliği, inanç kimliği, toplumsal cinsiyet kimliği, siyasi görüşü" nedeniyle öteki gördüğü bir şüpheliye veya sanığa avukatlık yapıldığında ilgili avukatı, genellikle şüpheli veya sanıkla işbirliği yapıyormuş gibi değerlendirmektedir. Avukatlar, savcı veya hâkim olmak istediğinde "etnik kimliği, inanç kimliği, toplumsal cinsiyet kimliği, siyasi görüşü" sonucu doğrudan belirlemektedir. Avukatlar savundukları kişiyle ortak değerlere ve kimliklere sahip olmak zorun değildir; genellikle de deneyimler bunu doğrulamaktadır. Kolluk, savcı ve mahkeme heyetinde özellikle terör konulu davalarda böyle yaygın bir algı vardır. Bu algı avukatlık hizmetlerini etkilememelidir. Avukatlar savcı ve hâkim olmak istediğinde de benzer algılarla bu hakları seçmeye yetkili kamu görevlilerince ihlal edilmektedir.

Avukatlar ve avukat adayları insan hakları alanında özel bir eğitimden geçmemektedir; insan haklarını ve temel özgürlükleri de mesleki faaliyetlerinin temeli olarak görmemektedir. Avukatlık mesleği hukuk sisteminin saç ayaklarından birisidir. Devlet tarafından atanan, kamu görevlisi olan, siyasi erkten ve güç sahiplerinden etkilenmeye açık savcılar ve hâkimler karşısında yeterince donanımlı ve güçlü olmalıdır. Bu donanımın ve gücün kaynağı ise evrensel insan hakları deneyimleridir. Bu bağlamda hukuk fakültelerine insan hakları temalı dersler tüm eğitim süreçlerinde geçerli olacak şekilde konmalıdır. Halen avukatlık yapan avukatlar da insan hakları programlarına Barolar ve Adalet Bakanlığı tarafından tabi tutulmalıdır.

"Hakkımda hem terör örgütü üyeliği hem terör örgütü propagandası suçlaması vardı, hatta karar duruşmasında ek mütalaa ile üye olmamakla birlikte terör örgütüne yardım etmesi suçlaması da eklendi. Yani üç ayrı suçlama vardı. Bir de suç oluşturduğu iddia edilen fillerimin listesi vardı. Ancak davanın hiçbir aşamasında savcılık tarafından ikisi arasında bir ilişki kurulmadı ve hangi fiilin hangi suçlamayla ilişkili olduğu açıklanmadı. Dava bitti ve bu konuda hala bir bilgi yok."

"Emniyet sorgusunda sessiz kalma hakkım bildirildi. Bu hakkı da kullandım ancak ifade tutanağına «sessiz kalma hakkımı kullanıyorum» diye değil «ayrıntılı ifademi savcılıkta vermek istiyorum» yazılması için ısrar ettim ve böyle yazılmasını sağladım. Çünkü daha önce izlediğim pek çok yargılamada, sessiz kalma hakkının kullanılmasının kolluk ve yargı mensupları tarafından pek çok durumda örgüt üyeliği ile ilişkilendirildiğine tanık olmuştum. Emniyet ifadesinde tutanağa «sessiz kalma hakkı» ifadesinin yazılmaması için ısrar etmem ve tutanağa yazdırmamış olmama rağmen polis fezlekesinde büyük puntolarla «sessiz kalma hakkını kullanmıştır» ifadesi yer alıyordu."

2. Şüpheliler genellikle gözaltına alınmıştır. Çoğunlukla tutuklama veya adli kontrol kararları (imza zorunluluğu ve/veya yurt dışı çıkış yasağı) verilmiş ve uygulanmıştır. Gözaltına alınan şüphelilerin ailelerine gözaltı ve tutuklama aşamalarında genellikle haber verilmemiştir. Gözaltı ve tutukluluk yaşayanların tamamı gayri insani / onur kırıcı muameleye maruz kalmıştır.

"Gözaltında emniyette kıyafetlerimizin çıkartılması istendi. Darp olmadığını söyledim ama memur vücuduma bakmak istedi. Bu bahsettiğim emniyette yapılan çıplak arama uygulamasıdır. Doktor muayenesi bu şekilde olmadı. Ama emniyette çıplak aramaya maruz kaldım."

"Ev araması sırasında, avukatlarım dâhil kimseye haber vermeme izin verilmedi. İlk olarak telefonuma el konarak iletişim kurmam engellendi. Yine usule aykırı bir şekilde anne ve babamın telefonuna da el konarak onların da herhangi bir iletişim kurması engellendi. Yasal olmakla birlikte, kelepçe ile götürülmek bence onur kırıcı bir davranış. Gözaltına alındıktan sonra hastaneye muayene için götürüldüğümde, kilitte sıkışma olduğu söylendi ve kelepçe tam olarak çıkarılmadı. Bir elimde asılı kaldı. Bu da kötü hissettiren bir durumdu. Yoğun olmasa da, terörle mücadele şubesi polislerinden bazılarının sözlü tacizleri oldu. Görüşme için izin alan bir yakınımın görüşmeye götürülürken, «biz vatan haini değiliz, biz bölücü terörist değiliz» diye bana doğru seslendiler."

3. Şüpheli ve sanıkların tamamı için masumiyet karinesi dikkate alınmamıştır. İddia makamının suçun kanıtlanması yönünde bir çabası olmamıştır; bu nedenle şüpheli ve sanıklar suçsuzluklarını kanıtlamaya çalışmıştır.

"Kamu gücüne sahipler diye bir takım insanların atıp tutup uydurduğu sözde suçlularla insanlar üzerinde korku yaratılması ve kişinin sürekli bunu temizlemek zorunda hissettirilmesi bence apaçık masumiyet karinesinin ihlalidir. Nasılsa bunlar uydurma ben bu palavra içinden çıkabilirim diye düşünmüyorsunuz. Beni rahatsız eden soruşturulmuş olmak değil, soruşturma sürecine güven duyamamak."

"Benimle ilgili suçlamalardan biri, sosyal medyada «terör örgütü üyelerini koruyup sahiplenmek» idi. Oysa söz konusu paylaşımım, takip ettiğim bir vakayla ilgiliydi ve habere konu olan kişilerin terör örgütü üyeliği hakkında yargı kararı yoktu. Haklarında böyle bir suçlamayla dava da açılmamıştı."

4. Şüphelilerin genellikle evlerinde arama yapılmış; göz altılarının çoğunluğu da ev araması sırasında gerçekleşmiştir. Ev aramalarında ve gözaltı işlemlerinde avukata ulaşım engellenmiştir.

"Avukatın dosya hakkında beni bilgilendirmesi savcılık aşamasında oldu. Resmi olarak yapması gerekenleri avukat yaptı. Açıkçası avukatın da çok bir önemi olduğunu düşünmüyorum. Siyasi bir dava olduğu için avukatların tesiri olduğuna inanmıyorum. Sadece resmi olarak olması gereken işleri yaptılar."

"Kelepçeli olarak bir habere konu oldum. Kelepçeli haberin yargısal süreci nasıl etkilediğini bilmiyorum ama biz kendimiz çok etkilendik. Örgüte bir operasyon yapıldığı iddia ediliyor. Ve şu kadar kişi gözaltına alındı diyor. Haber direkt bizi zan altında bırakıyordu. Çok olumsuz bir haberd. Mahkemenin bu haberden etkilenip etkilenmediğinin farkına varmadım."

5. Yargılama süreçlerinde polis fezlekeleri genellikle değişikliğe uğratılmadan savcılık iddianamesine dönüştürülmüş; savcı mütalaasına uygun hâkim kararları verilmiş; hâkimler çoğunlukla suçlayıcı hitapta bulunmuş; sanık ve avukat savunmalarının içeriğine ve süresine sözlü uyarılarla sınırlama getirmiştir. Mahkeme savcılarını mahkeme heyetinin bir parçası gibi davranmıştır.

"Tarafsız bir mahkemede yargılandığımızı düşündüğümüzde zaten orada olmamız gerekiyordu. O mahkemede bulunmamız yanlış. Mahkemede teknik takip yapıldığını öğrendim. Buna rağmen iddianamedeki suç iddiasına dair bir delil yoktu. Delil olarak cezaevine ziyarete gittiğim ve cezaevindeki birine para yatırdığım gibi iddialar vardı. Bunlar zaten yasal olan şeylerdi. Mahkeme heyeti avukatı duruşma sırasında savunma yaparken hiçbir şekilde dinlemedi. Sanki yukarıdan bir karar gelmiş. Ne olursa olsun bizim ceza almamız isteniyormuş gibi davranıldı. Bizim yaptığımız savunmalar da dikkate alınmadı bu yüzden mahkemenin tarafsız olduğuna inanmıyorum."

"Tarafsız bir mahkemede yargılandığımı düşünmedim. Sivil toplum çalışmaları kapsamında önceden de çok sayıda dava izlediğim için önceden edindiğim bir izlenimdi zaten. Kendi davam özelinde de elbette buna yönelik gözlemlerim oldu. Mahkeme başkanının bazı sanıklara yönelik çok saygısız hatta azarlar tarzda konuştuğunu gördüm."

"Yargılama sırasında olumsuz çok şey yaşadım. Suçlamaların tamamı çok saçma geliyor. Yokken yapmış oluyorsun. Bu sefer suçlanıyorsun. Bu insanın hoşuna gitmiyor. Hâkim, "Yaptığından pişman mısın?" diyor. Nasıl söyleyebilirim, yapmadığım şeyden pişmanın diye."

"Beni yargılayan hâkimlerden bir tanesi başörtülüydü. Ben başörtülü birinden rahatsız olmuyorum. Birisi başörtülü olsun veya olmasın bu benim umurumda değil. Ama ben mahkemede şapka bile takamıyorum. Şapkasız olduğum zaman kendimi kötü hissediyorum. Normal bereyi bile mahkeme sırasında çıkartıyorlar. Madem mahkeme sırasında herkes özgürdür. Kendini özgür bir biçimde ifade etmesi gerekir. Mahkemeye girdiğim zaman benim beremi çıkartmamı istediler. Onlar istediği için mecbur çıkartıyordum. Ben kafamdaki o bereyi çıkarttığım zaman kendimi rahat hissetmiyorum. Bir sıkıntı basıyor, strese giriyorum, moralim bozuluyor. Bu yüzden söylemek istediğim şeyi de unutuyorum. Panik yaşadığım için aklıma gelmiyor."

6. Mahkemenin hükmüne aldığı deliller arasında cezaevi görüşme kayıtları, telefon dinleme kayıtları, sosyal medya paylaşımları, dijital materyallerden (telefon, SD kart, bilgisayar) elde edilen deliller bulunmaktadır. Ev aramalarında dijital materyallere genellikle imajları alınmadan el konulmuştur.

7. Bazı sanıklarla ilgili gizli tanık ifadesi vardır. Gizli tanıklar mahkemede dinlenmemiştir.

8. Dijital materyallerine el konulan sanıklarla ilgili bilirkişi raporlarının bilirkişileri kolluk görevlileridir.

9. Kararlar ile şikâyet konuları arasında genellikle farklılık vardır.

"Mahkeme terör örgütüne yardım ve yataklık suçu işlediğim gerekçesiyle ceza verdi. Ben kime yardım ve yataklık yaptığımı bilmiyorum. Ben cezaevinde birini ziyaret ettiğim için ceza aldım. Devlet cezaevinde o kişiyi ziyaret etmeme izni vardı. Bir de bu ziyaret ettiğim kişi benim tanıdığım biri. Devletin bana izin verdiği kişiyi ziyaret ettiğim için suçlandım. Devlet bana bir yol açıyor sen bu yoldan gidebilirsin diyor ve ben o yoldan gittiğimde kolumdan tutup "sen suç işledin «diyor. Ama o yola gitmeme bana izin veren devletti. Ben sonuçta devletten habersiz o cezaevi ziyaretini yapmadım."

10. Mahkemeler, genellikle uluslararası ve ulus üstü insan hakları mevzuatına, mahkeme ve komite kararlarına referans verilerek yapılan savunmaları dikkate almamış; kararlarında insan hakları hukuku açısından değerlendirmelere yer vermemiştir.

11. Soruşturma, yargılama ve kanun yolun süreçleri genellikle dört yıl ve üzeridir. Sıkça uygulanan adli kontroller, seyahat ve başka bir yere yerleşme hakkını kısıtlanmıştır. Uzun süren yarılama ve kanun yolu süreçleri sanıkların yaşantısında işini kaybetme gibi telafisi mümkün olmayacak sonuçlar yaratmıştır.

"Gözaltı kararıyla birlikte pasaportuma el kondu. Bir KHK ile kamu görevinden çıkarıldığım için OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonunda incelemede olan bir başvurum var. Barış bildirisi suçlamasından beraat etmeme rağmen, diğer suçlamalardan beraatımı savacı istinafa götürdüğü için dosya hala açık durumda ve bu durum OHAL Komisyonunun kararının ret yönünde çıkmasına neden olabilecek önemli bir risk."

"Sürekli bir mahkemeye gidip gelmek beni işimden etti. Ben ömrüm boyunca hiç mahkemeye gitmemiştim. Bu son üç yılda sürekli mahkemeye gidip geldim. O zaman hiçbir şekilde bilmediğim için, her gittiğimde tuhaf oluyordum. Sanki suçluymuş gibi görüldüğümü düşünüyordum. Çevreden baskı görüyordum. Ceza alma ihtimalimi düşündüğümde psikolojim bozuldu. Bir şey yapmak istediğimde yapamıyordum. Bir işe giriyorsun veya devletle bir işin oluyor. Sonuçta yargılanmam bunları etkiledi. Yargılama sürecinin psikolojik bir baskısı oluyor insanda. Bir şekilde etkileniyorsun. Bu yargılama sonucunda çıkacak karardan benimle birlikte ailem de zarar görecekti. Bu süreçte çokça mağdur oldum."

12. Soruşturma ve yargısal süreçlerde bilgi sahibi olduğunda "etnik kimliği Kürt olanlara; inanç kimliği Alevi olanlara; toplumsal cinsiyet kimliği LGBTİ+ ve kadın olanlara; siyasi görüşü sol, sosyalist, özellikle HDP'li olanlara; şikâyetçinin Cumhurbaşkanı olması durumunda" tüm şüpheli ve sanıklara kamu görevlileri tarafından ön yargılı, ayrımcı davranışlar gösterilmiştir. Kadınlar, polisler veya gardiyanlar tarafından cinsel tacize maruz kalmıştır. Özellikle etnik kimliği Kürt olanlara, Kürt olmamakla birlikte HDP'li olarak bilinenlere, HDP ile ilgili paylaşım yapanlara, Hükümetin Türkiye ve Suriye'de politikasına muhalefet edenlere yönelik potansiyel terörist yaklaşımları sergilenmiştir.

".. gözaltına alındığımda Ramazan ayına denk geldi ve biz evde içki içiyoruz. Gözaltına alındık ve rakı kokuyoruz. Bundan ötürü ifade vermeye götürülürken ayrıca dayak yedik."

"Hakkımda açılan davaların siyasi olduğunu düşünüyorum. Binlerce kişinin yaptığı paylaşımdan dolayı bana karşı dava açılmış. Bunun kasıtlı olduğunu düşünüyorum."

Siyasi görüşlerim nedeniyle bu ayrımcılığa uğradığımı düşünüyorum. 1 Mayıs'ta Halkların Demokratik Kongresi (HDK) pankartı taşımam dava konusu olabiliyor."

"Şikâyetçinin Cumhurbaşkanı olması nedeniyle uygulamanın daha farklı olduğunu düşünüyorum. Benzer bir şikâyeti başka biri yapsa sonuç daha farklı olabilirdi."

"Nezarethaneden lavabo ihtiyacı için çıktığımda kadın polis beni öncesinde bir odaya götürdü. Oradaki erkek polis ismimle hitap ettikten sonra "sen Liceliydin değil mi?" diye sordu ve orada uzun süre görev yaptığını söyledi. "Lice böyledir" gibi şeyler söyledi. Oralıysan sen gerçek bir teröristsin gibi imalarda bulundular."

"İyi polisi oynamaya çalışanlar bana kadın olduğum için kelepçe takmak istemezken, onların altında çalışan çevik kuvvet polisleri, beni gözaltına almaya çalışırken vajinama tekme atıyorlar, böyle süreçlerden geçiyoruz. Arkamdaki polis beni kolumdan tutabilecekken, ayağı ile vajinama tekme attı. Ben yere düştüm. Bana şiddet uygulamak istediğinde sadece cinsel olarak beni bir objeye çevirdiği için bana bu şekilde yaklaştı, beni bu şekilde alt etmeye çalışıyordu."

"Sözel olarak ifade etmediler ama verdikleri kararla zaten bunu yansıtıyorlar. Orada sen devrimci olduğun için, bu hükümete ve bu düzene karşı olduğun için biz seni cezalandırmak durumundayız gibi bir mesaj alıyorsun. Bunu cezaevi sürecinde de yaşıyorsun. Adli mahkûmlarla siz farklısınız. Onlarla cezaevi personelinin o kadar laubali bir ilişkisi var ki, ama sizi ayırıyorlar. Ve ayrı tutulduğunuzda bir adli mahkûm bile bunu fark ediyor ve soruyor: "o neden ayrı" diyor. Memur "o terör suçlusunu" diyor. Bunu demek için ayrı tutuyor sizi. Bu ayrımcılığın sebebi benim siyasi kimliğimdi. Devrimci, muhalif, siyasi yapılanmaya, düzene muhalif oluşum. Bu onları çok rahatsız ediyor. Sonucunda terör örgütü propagandası ve cumhurbaşkanına hakaret suçundan ceza aldım."

"Emniyet Müdürlüğünde ev aramasına gelen TEM polislerinin sorumlusu bana "Sen Türk'sün niye HDPlisin?" diye sordu. Siyasi tercihim sorgulamak istedi, izin vermedim. Hakkımdaki şikâyetin nedeni de sosyal medya hesaplarımda "HDP ile ilgili paylaşımlar yapmak ve devlet büyüklerini aşağılamak" şeklindeydi. Paylaşımlar belki de yüz binlerce kişi tarafından paylaşılmış şeylerdi. Eleştiri içerikliydi, ben 30 yılı aşkındır insan hakları savunuculuğu yapıyorum. Beni Emniyet Müdürlüğü yetkilileri ve onlarca sivil polis de yakından tanır. Kimseye hakaret etmem ben. Kürt sorunu ve Cumhurbaşkanı ile ilgili paylaşımlar nedeniyle ceza verildi. Oysa paylaşımlarda başka hükümet ve devlet yetkilileri ile ilgili paylaşımlar da vardı, sadece Cumhurbaşkanına hakaret ve örgüt propagandası suçlaması nedeniyle ceza verdiler. Cumhurbaşkanını mahkemeler koruma altına almış görünüyor. "

"Yargılamanın hemen hemen her evresinde inanç kimliğim nedeniyle ayrımcılığa uğradım. Dini bir cemaatin evinde kaldığım için suçlandım. Din ve vicdan hürriyeti hakkım olduğunu düşünerek ben bu yeri tercih ettim ve terör eylemi niteliğinde ne bir eylemim ne de terör örgütü üyesi olma kastım vardı. Konusu suç teşkil eden hiçbir şey yapmamıştım. İddianamemde bir tanığın "... günde on saat ders çalışır, namaz kılar ve kuran okur " diye bir ifadesi vardı. Son alındığım gözaltında TEM polisi tarafından, sosyal medyada paylaştığım Halkların Demokratik Partisi binasının önünde çektiğim fotoğraf nedeniyle kayıt dışı ifadeye çekildim. Beni bu partinin terörize edeceğini ifade etti. Gözaltından serbest kaldığımda ise gözaltındaki diğer kişilere bu fotoğrafın gösterildiğini, benim başka terör örgütleri ile bağım olduğunu ve benim hakkımda ne bildiklerinin sorulduğunu öğrendim."

"Cezaevinde koğuştan görüş, avukat görüşü, doktor muayenesi veya telefon görüşü için çıkıp girdiğimizde üst araması yapılıyordu. Bu aramalardan birinde bir kadın infaz koruma memurunun cinsel tacizine maruz kaldım. Bacaklarımın arasına sert bir şekilde dokunarak popomu sıktı ve ne olduğunu anlamadan sutyenimi yukarı çektirerek göğüslerime sıkarak şekilde dokundu. Şok oldum o anda. Çünkü kadın infaz koruma memuru tarafından taciz edilmişim. Bu şekilde aramasının normal olmadığını belirttim. Akabinde koğuşa döndüğümüzde koğuştaki diğer mahpuslar da bu kadın infaz koruma memurunun bu uygulamasına maruz kaldıklarını, rahatsız olduklarını belirttiler. Diğer üst aramalarında bu kadın memur olduğunda ona aranmak istemediğimi belirttim ve başka bir memur tarafından arandım. "

"Bir polis şefinin bir eylemde bana küfürlü hakaret etmesi kadın kimliğime yönelikti. Eylem nedeniyle gözaltına alındığım için bana, "Buraya orospuluk için geliyorsunuz" dedi. Bu polis şefi ile mahkemelik olduk. Hakkında dava açıldı. Polis şefinin en son FETÖ terör örgütüne üyelik davasından dolayı firari durumda olduğunu öğrendim. FETÖ terör örgütüne üyelik davasından firari olmasına, bir devlet memurunun bunu söylemesi nedeniyle emniyet içinde ceza almasına rağmen hakkında açtığım dava onun lehine sonuçlandı ve onu beraat ettirdiler."

"Aldığım cezaların tabii ki siyasi kimliğim ile bir bağı var. Bir siyasi kimliğim olmasa bütün bunların hiçbirini yaşamayacaktım. Yaşasam bile bir ceza almayacaktım. En son ceza aldığımda bir mafya liderinin Barış Akademisyenleri için, " Sizin kanınızla duş alacağım" sözüne karşı verdiğim cevap nedeniyle beni bir terör örgütü ile bağdaştırdılar."

"Bir suç duyurusu dosyası hazırlanırken bir sendikal faaliyet, sendikaya üye olmaktan söz ediliyor. Suç türetilmeye çalışılan gerekçelerden birisi buydu. Katıldığım basın açıklamaları, güncel politikayı eleştiren herhangi bir basın açıklaması, toplantı veya eleştirel bir gazete haberi bunlar üzerine bir şey inşa edilmeye çalışılmış."

Kamu gücünü kabaca arkasına almış olması onlara bunu yaptırıyor. Ben hakkımda yürütülen soruşturmanın siyasal kimliğim ve hayattaki duruşumla yüzde yüz ilişkili olduğunu düşünüyorum. Başka hiçbir gerekçe yok."

"Hem yaptığınız savunmadan hem suçlamaların içeriğinden siyasi görüşünüz anlaşılır durumda ve bundan kaynaklı bir olumsuz havayı çok net hissediyorsunuz. Diğer sanıklar açısından ise ön yargı ve ayrımcılık çok daha netti. Benim dışındaki tüm sanıklar Kürt'tü, bazılarının Türkçe'ye hâkimiyeti çok zayıftı. Mahkeme heyeti Kürt sanıklara açık şekilde daha saygısızca davranıyordu. Öznel bir değerlendirme olmakla birlikte, etnik kimliğimin beraatımda etkili olduğunu düşünüyorum. Benzer suçlamalar yapılan ve benzer savunmalar yapan çok sayıda birlikte yargılandığımız sanık hapis cezaları aldı ve hepsi Kürt'tü."

SAVUNMA HAKKI TEHLİKEDE: AVUKAT GÖRÜŞMESİ BULGULARI

Görüşme yapılan avukatlar Eskişehir Barosuna kayıtlıdır. Dördü kadın altısı erkektir. İki 1-10 yıl arası, sekizi 10-20 yıl arası avukatlık deneyimine sahiptir. Aşağıda avukat görüşmelerinden tespit edilen genel bulgulara ve bulguları destekleyen / örnekleyen bazı avukat anlatımlarına yer verilmiştir.

1. Suç isnadı genellikle kolluk ifadesi sırasında yazılı olarak yapılmaktadır; dayanakları ve delilleri kısmen kolluk ifadesinde; genellikle savcılıkta bildirilmektedir. Şüphelilere çoğunlukla sessiz kalma hakkı bildirilmemektedir; sessiz kalma hakkını kullanan şüphelilerin tutumu genellikle kolluk tarafından, bazen de savcı tarafından "örgüt tavrı" olarak yorumlanmaktadır.

"Susma hakkını kullanan kişiler için; susmak bir hak değil, susmak aslında senin bu konuda bize yardımcı olmaman ve işin içinde olman anlamına geliyor şeklinde bakılıyor."

"Sessiz kalma hakkını kullanma ve kullanmama arasında tereddüt yaşayan bir müvekkilim vardı. Müvekkilim böyle bir kararsızlık yaşayınca ben de sessiz kalmasının daha uygun olacağını düşünmüştüm. Bu olay karakolda olmuştu. Polis tarafından bırakın konuşsun, belli işte, yani zaten yapmış bu işi gibi bir tutumla karşılaşmıştım."

"Susma hakkı kullandığı zaman sanki suçu işlemişsin gibi kabul ediliyor; sükût ikrardan gelir manasında algılanıyor. Susma hakkı kullandığınız zaman, savcının sorularına da cevap vermezsiniz daha çok suçluymuşsunuz gibi bakılıyor."

2. Gizlilik kararları avukatların sürece katılımını engellemiştir; dosya bilgisine sahip olunamadığı için şüpheli veya sanığın lehine olabilecek deliller toplanamamıştır; bu nedenle gereken hukuki destek verilememiştir.

"Avukatların da gerçeklerin açığa kavuşturulmasında bir pencere açabileceği akıllarına gelmiyor. Bizi tamamen bu işin dışında bırakılması gereken kişiler olarak görüyorlar. Bizi kendileri ile silahların eşitliği ilkesi çerçevesince eşit bir yere koymuyorlar. Koyamadıkları için yargısal süreçlerin uzamasına neden oluyorlar."

"Genelde terör suçlarından yargılananların dosyası hakkında gizlilik kararı veriliyor. Yine genelde dosyada bir gizli tanık oluyor. Gizli tanığın sanık hakkında verdiği ifadelere ulaşamıyoruz. Müvekkilimin masumiyetini bilgi ve belge ile ispatlayabilecekken, bu ifadeler bizden kaçırıldığı için sanık lehine toplayabileceğim hiçbir delili toplayamamış oluyorum. Zamanla deliller kayboluyor, karartılıyor ve ulaşılamaz oluyor. Bu durumda sanık lehine delillerin toplanması aşaması, savcılığın da yapmaması üzerine engellenmiş oluyor."

3. Terör örgütü kapsamındaki suçlamalarda aileye genellikle haber verilmemiştir; gözaltı ve tutuklama süreçlerinde şüpheli ve sanıklar gayri insanı, onur kırıcı davranışlara maruz kalmıştır; özgürlüklerin sınırlandığı durumlarda beslenme, barınma, tıbbi ihtiyaçlar zamanında ve yeterince karşılanmamıştır.

"Kişilerin yakınlarının bilgilendirildiği durumlar var. Özellikle öğrencilerin içinde olduğu vakalarda, ailenin cezalandırma mekanizmasını devre koymak için bir tür ispiyonculuk dürtüsü ile arıyorlar."

"Ne avukatı insan gibi görüyorlar ne gözaltına alınan kişiyi insan gibi görüyorlar. İnsanların sürüklenerek, darp edilerek gözaltına alındığını; gözaltı aracında kaba dayak atıldığını, küfür edildiğini, tehditlerin savrulduğunu hem gördüm hem de müvekkillerimden defalarca duydum."

"Kadınlara gözaltında ped verilmiyor. İlaçlar verilmiyor, geciktiriliyor; beslenme ihtiyaçları geç temin ediliyor veya yeterli olarak temin edilmiyor; bu durumlarla çok karşılaştım."

4. Ücretsiz avukatlar etkili hukuki yardım sağlamamaktadır; ücretsiz avukat olarak görevlendirilenler siyasi görüş; etnik, inanç veya toplumsal cinsiyet kimliği nedeniyle şüpheli veya suçluya hukuki destek sağlamakta gönülsüz davranmaktadır.

"Avukatların da bir siyasi görüşü var. Gözaltına alınan kişi ile farklı siyasi görüşlerden olunması verilen hizmeti etkiliyor. Meslektaşlara öncesinde bu kişinin etnik kimliği, inanç kimliği konusunda bilgi verilse gitmeyecek meslektaşlar var."

"Çoğu avukat terör suçlarına bakmak istemediği için Baro terör suçları için atanacak CMK avukatları için ayrı bir liste hazırladı."

"CMK avukatlığı hizmetinin yerini bulan, gerçekçi bir hukuksal destek olduğunu düşünmüyorum. Pek çok CMK avukatının sanığa daha baştan önyargı ile baktığını, suçsuzluk karinesinin avukat tarafından çığnendiğini görebiliyoruz. Gözaltına alı-

nan kişi aktif siyasetin içindeyse, farklı bir duruşu varsa iktidarla sorun yaşamak istemeyen avukat bu noktada sanığa çok fazla yardım etmek istemiyor. Yaptığı hukuksal destek nedeniyle, polis tarafından "bak bu da onlardan" gibi bir fişlenmeyi yaşamak istemiyor. Yapmış olmak için yapılan bir avukatlığa dönüşüyor. Delilleri toplama gibi faaliyetlere girmiyor. En alt seviyeden avukatlık yapmaya çalışıyor."

"Eşcinseller gözaltında pek çok sorun yaşıyor. Bunun bir hak olduğunu algılayamamış birçok kişi var, ahlaksal bakıyor, tabii bakış açısını tam olarak bilemiyorum ama kendisini onunla eşitlemek istemiyor. FETÖ davalarında görev alan CMK avukatlarında, tam bir hukuki yardım sağlarsam benim de başım yanar mı diyen avukat arkadaşlar var."

"CMK vekili olarak atandığı dosyada, vekâlet verirsene şöyle ilgilenirim böyle ilgilenirim diyor. Aslında itiraz edilmesi gerekiyorsa itiraz edecek, maalesef böyle bir durum var. Sebebi de tabii ki maddi, zorunlu avukatlık verilen avukatların ücretleri çok düşük."

5. 15 Temmuz 2016 öncesi avukat müvekkil görüşme koşulları kısmen daha iyi olmakla birlikte; 15 Temmuz 2016 tarihi sonrası tam bir gizlilik içinde avukat-müvekkil görüşmesi genellikle mümkün olmamaktadır.

"15 Temmuz darbe teşebbüsü sonrasında bu konuda sıkıntılar yaşadık. Avukat ve müvekkil görüşmelerinin kamera kaydına alınması için zorlandık. Görüşmeyi gerçekleştirdiğimiz yerde tepemizde kamera vardı. Avukat görüşme odası olmadığı gerekçesiyle koridor köşelerinde görüşmek zorunda kaldık. Son dönemde sanığın suç tipine göre şekil değiştiren görüşme kuralları yaratıldı."

"Yaklaşık 22 kişinin bekletildiği otobüse bindirildim; otobüste iki tane de polis memuru varken, gözaltı öncesinde o polislerin yanında görüşmek yapmak zorunda kaldım. En azından neyle suçlandıklarını öğrenmem için bana bir imkân sağlamlarını istedim. Bana görüşme yeri sağlayamayacaklarını söylediler. Otobüsün içerisinde onca insan ifade için bekletilirken, arkadaşlar bu bir avukat görüşmesidir deyip 3 dk. içerisinde hızlıca görüşme yaptım."

6. Soruşturma süreçlerinde genellikle masumiyet karinesi "haksız gözaltı, hakaret, tehdit, dayak, kişiyi suçlayıcı bilgilerin basına servis edilmesi, sadece suçlayıcı delillerin toplanması, yargı süreçlerinde hâkimin genel tutumu, polis fezlekesi ile iddianame, mütalaa ve verilen kararların aynı ve çok benzer olması" gibi nedenlere bağlı olarak ihlal edilmektedir.

"Gözaltına alınan, ifadeye çağrılan kişiye hükümlü muamelesi yapılıyor. Masumiyet karinesinin ilk ihlali olay tutanağının tutulmasında başlıyor. Yine ifade tutanağında suç isnadı anlatılırken yapılıyor. Şu suçu işlediğiniz tespit edilmiştir. Böyle bir

soruşturma aşamasından bahsedemeyiz, bu suç isnadı anlatımları da masumiyet karinesinin ihlalidir."

"Suç ne olursa olsun masumiyet karinesi Türk ceza mekanizması içinde en çok ihlal edilen husustur. Bir kişi adliyeye düştüğünde bir suç isnat edildiyse masumiyet karinesi yerine, suçlu karinesi işletiliyor."

"Hâkim mesela "Yine ne yaptın?" diyor. Üniversite öğrencilerinin mahkeme dosyaları UYAP üzerinden belirli mahkemelere düşüyor. Hâkimler bu üniversite öğrencilerinin isimlerini biliyorlar. Hâkim, «Uğraşmayın bu işlerle, yine ne yaptın, bir rahat durmadınız sizde, bırakın bu işleri» gibi ifadelerle daha dosyada hiçbir şey yokken masumiyet karinesini göz ardı ediyor."

7. Gözaltı, ev / işyeri aramalarında genellikle avukata erişim kolluk tarafından fiilen engellenmektedir. Arama süreçlerinde avukata ulaşılmadığında, dosyada gizlilik kararı bulunduğu, gizli tanık olduğunda; müvekkil ile özgür bir ortamda görüşme olanağı sağlanmadığında mesleki faaliyet sınırlanmakta veya engellenmektedir.

"Ev aramasında aramayı yapan memurlara müdahale ettiğimde, " Biz işimizi biliyoruz avukat hanım" ifadesi ile karşılaştım. Gözaltı işlemlerinde bir hukuksuzluk gördüğümde ve uyardığımda, "Biz kuralları biliriz" söylemi ile karşılaştım. Savcılık makamında da, kendi işimi yaptığımda buna engel olan davranışlarla karşılaştım."

"Mesela avukatın özellikle soruşturma aşamasında gidip bir şeyler sorması, bilgi almaya çalışması zaman kaybı olarak görülebiliyor. Zorunlu avukat olarak atandığımızda zaten dosya ile ilgili hiçbir bilgi sahibi olmadan oraya gidiyoruz. Doğal olarak soruşturma evrakını bir görmek istiyorum ama hızlıca geçiştirme ile dosyayı göstermek istemeyebiliyorlar."

"Bazen kolluk talimat olmadığı halde evrakları gizleyebiliyor. İşgüzarlık yapabiliyor. Yine savcılık aşamasında savcının tavırları etkiliyor. Üniversite öğrencilerinin dosyalarına belirli savcılar bakıyor. Onlar direkt tavırlı dururlar. Onlar sürekli aynı dosyalara baktıkları için terör dosyasına bakan savcılar gibi herkesi terörist olarak görüyor. Ne yazık ki onun avukatını da öyle görüyor. Hep aynı avukatlar diye bakıyor."

8. Soruşturma ve kovuşturma sürecinde polis, savcı, hâkim gibi kamu görevlilerinden biri veya birkaçı mahkeme kararı olmadığı halde şüpheli ve sanığı kesin suçluymuş gibi algılayacak bilgileri basına servis etmekte, basın da genellikle servis edildiği şekliyle haberleştirmektedir.

"Yönlendirmek istedikleri davalar var ise mutlaka kamu görevlilerinden birine beyanatta bulunduruyorlar. Eğer müdahale etmek istedikleri davalar var ise, basına

bir şekilde haber akıtıyorlar. Toplumdan kaçırmak istedikleri dava var ise, biz avukatların bilgi vermesini sınırlamaya çalışıyorlar."

"TMK kapsamında değerlendirilen bir suçsa, Cumhurbaşkanına hakaret içeren bir suç tipi ise yani toplumsal muhalefeti baskılama amacı kullanılan suç tipleri ise yanlış beyanlarla karşılaşılabiliyoruz. Örneğin sanık eylemi neden yaptığına dair kendini ifade ederken hâkim çok yanlış olduğunu gösterir beyanda bulunabiliyor."

"Basında çıkan haberlerde, «Yasadışı eylem yapmaya çalışan kişiler gözaltına alındı» şeklinde yer aldı. Oysa yasadışı bir durum söz konusu değildi. Salgın kapsamında basın açıklaması yapılmasına kısıtlama getirilmemişti. Ama yerel basında hemen bu durum "yasadışı" olarak verildi."

9. Özel yetkili mahkemelerde terör suçlarına bakan savcı ve mahkeme heyetleri genellikle şüpheli ve sanığı suçlu olarak görmekte; polis fezlekesinde önemli bir değişiklik yapmadan yargılama yapmaktadır. Bu durumu «polisin yargı üzerindeki gölgesi» olarak isimlendiriyoruz.

"Terör suçlarına bakan özel yetkili mahkemelerde yargılamalara girdim. Orada, ona göre seçilmiş bir heyet karşınızda oluyor. Yani bakış açısı belli, devlet tarafgirliğini koruyabilecek, tarafsızlığını asla koruyamayacak bir heyetle karşılaşıyoruz."

"Savcı polis fezlekesini alıyor. Üstünde de örgüt şablonları var, her iddianamede aynı şablonu kullanıyor hiç değişmiyor. Üstüne polis fezlekesini ekliyor ve buna iddianame diyor."

"Terörle mücadele şubesi, terör savcısı ve terör mahkemesi, oraya düşen herkese suçludur diye bakıyor. Soğuk rüzgârlar esiyor, yargılama da öyle oluyor."

"Çok sayıda özel yetkili mahkemede buldum. Özel mahkemelerin terör mahkemeleri olduğunu biliyoruz. Bu mahkemelerde son derece ağır cezalar uygulanmaktadır. Devleti koruma refleksi ile kurulup adil olmayan yargılamaların yapıldığı mahkemelerdir. Asla tarafsız değillerdir. Bu mahkemeler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmelerini de ihlal ediyor."

10. Yargılama yapan hâkim veya mahkeme heyetleri son yıllarda sıkça değişmektedir. Yargılama sürecinin uzaması ile bazen bir dava toplumun dikkatinden kaçırılmakta, bazen de yargılananlar için eziyete dönüşmekte; telafisi olmayacak kayıplara neden olabilmektedir. Savcılar genellikle mahkeme heyetinin bir parçası gibi davranmakta; bu durum yargılama sürecini olumsuz etkilediği gibi kararın birlikte verildiği izlenimini güçlendirmekte; avukat, savcı dengesini bozmaktadır.

"Savcının, mahkeme heyetinden biri gibi davranması çoğu zaman karşılaştığımız bir şey. Hâkim heyetinin savcıdan ayrı olarak toplantı yapması gerekir. Ara kararlar

kurması gerekir. Ama uygulamada savcı mahkeme heyeti ile birlikte çıkıyor. Ara kararları birlikte kurup öyle geliyorlar. Bunu gözümüzün önünde yapıyorlar."

"Genelde savcılar zaten kendilerini mahkeme heyetinin bir parçası gibi görüyorlar. Bunun aksine çok az şahit oldum. Örneğin sanki ağır ceza mahkemesi üç hâkimden değil de 4 hâkimden oluşuyormuş gibi..."

11. Şüpheli ve sanık lehine delil toplamak genellikle kolluk görevlileri ve savcılar tarafından görev olarak görülmemektedir. Genellikle şüpheli ve sanıkların ifadeleri söylendiği gibi tutanağa geçirilmemekte; sanıklar tarafından yapılan savunmalar değerlendirilmemekte; yargılama sürecinde sanıkların, bazen de avukatların konuşma içeriğine ve süresine hâkim tarafından müdahale edilmektedir.

"Mahkemelerin sanığın yaptığı savunmayı değerlendirmesi suç tipine ve sanığa göre değişir. Politik davalar açısından eğer orada yoktum diyorsa bu yönden itibar ediyor ve araştırıyor, var mı yok mu diye. Hemen görüntü tutanaklarına bakıp bilirkişiye gönderip inceliyor. Kişi, "oradaydım ifade ve düşünce hürriyetimi kullandım" diyorsa veya "oradaydım ama ben kamuya zarar vermedim" diyorsa ciddiye almıyorlar. Görüntüleri bilirkişiye gönderiyorlar ve bilirkişi ne derse onu yapıyorlar. Aslında savunmaların çok fazla dikkate alınmadığını söyleyebilirim."

12. Mahkemelerin hükmüne esas aldığı deliller arasında genellikle telefon dinlemesi, ev / işyeri araması, çevrimiçi olanlar da dâhil olmak üzere yazışmalar, dijital materyaller vb. deliller bulunmaktadır. Bu deliller genellikle usulüne göre toplanmamaktadır; bu nedenle yapılan itirazlar da dikkate alınmamaktadır. Dava ile ilgili olmayan özel yaşama ilişkin bilgiler genellikle dosya kapsamına dâhil edilmektedir. Ev / işyeri aramalarında özel yaşamı ve konut dokunulmazlığını ihlal eden kolluk davranışları yaygındır.

"Usulüne uygun toplanmamış delillerle karşılaşıyoruz. Buna karşı itiraz ediyoruz. Bu tür delilleri dava dosyası için dayanak yapan, TCK 140. Maddeyi hiç hatırlamayan hâkim ve savcılarla karşılaşıyoruz. Kolluk görevlileri, savcılar ve mahkemeler özel yaşamın, konut dokunulmazlığının ve yazışmaların korunmasında kesinlikle özenli davranmıyorlar. Bu hukuksuzluğu hak gören, eğer kurallara uyarsa kendini karşı taraftan hisseden kolluk görevlileri ve savcılar var."

"Bir dinleme kararı var suç isnadı ile ilgili. Bu dinleme sırasında başka bir şeyler ortaya çıkmış onun davası açılıyor. Dinleme amacının dışında birçok dava ortaya çıkıyor. Buna dair itirazlarımız oluyor. Buna dair itirazlarımızın pek dikkate alındığını da söyleyemem."

"Özellikle dijital materyaller çok popüler. Normalde alınan materyallerin bir kopyası

çıkarılıp müvekkile ya da avukatına geri verilmesi gerekir ama yıllarca bu materyallerin geri verilmediğini biliyoruz. Bu tür delillere itirazlarımız dikkate alınmıyor."

13. Terörle ilişkilendirilen davalarda gizli tanık beyanıyla sıkça karşılaşılmaktadır. Gizli tanıkların mahkemede dinlenmesi her zaman mümkün olmamaktadır.

"Mahkeme başkanı gerçekten durumu anlamak istiyorsa kendisi de soru soruyor bize de soru sorduruyor. Eğer bir önyargısı varsa heyetin, bırakın gizli tanığı, normal tanığa soru sorarken çile çekiyoruz."

"Gizli tanıkla bir dava açılabilir veya yargılama sonrasında bir hüküm verilebiliyor. Gizli tanığın olduğu bir dosyam vardı orada gizli tanığa sorularımızı sorabilmiş-tik. Talimatla ifadesi alınan tanıklar varsa, şehir dışında ise mesela o zaman soru yöneltemiyoruz."

14. Mahkemelerin hükmüne esas aldığı deliller arasında bilirkişi raporları önemli bir yer tutmaktadır. Bilirkişiler içinde dönemsel olarak kolluk görevlileri çoğunlu-ğu teşkil etmektedir. Kolluğun tarafsız olmadığı iddiası nedeniyle yapılan itirazlar, terör bağlantılı suçlamalarda çoğunlukla dikkate alınmamaktadır.

15. Duruşmalar genellikle aleni yapılmakla birlikte bazı davalarda salon yetersizli-ği ve izleyici koltuklarına polislerin oturtulması nedeniyle duruşma salonuna alınmayanlar olmaktadır. Pandemi döneminde duruşmalara izleyici alınmamaktadır.

"Bütün sanıkların aynı anda bulunması gereken çok kişili davalarımızda çok zorlan-dık. Salonlar gereksiz yere polis ve jandarma ile dolduruluyor. Ne aleni ne de aleni değildir diyemeyiz. Standardı karşılamadığı için hukuki değildir."

16. Mahkeme kararları, genellikle terör davalarında anlaşılır olmaktan uzak; bazen de dava konusu ile ilgisizdir. Genellikle tüm kararlarda eksikler ve hatalar bulun-maktadır.

"Mahkemelerin gerekçeleri özellikle çok sanıklı dosyalarda CMK hükümlerine göre kişiselleştirilmesi gerekirken bunu yapmıyorlar. Toplu davada tüm sanıklara kop-yala yapıştır şeklinde aynı gerekçe ile hüküm kuruluyor. Sanıklara yapılan suçla-malarda gerekçede kişiselleştirme olmadığı için kişiye hangi eylemden dolayı ce-zaya hükmedildiği anlaşılmiyor. Bu kararların gerekçeleri istendiğinde Yargıtay aşamasında bile dikkate alınmıyor. Soruşturma ve kovuşturma aşamasında isnat edilen suçlar gerekçede ayrıntılı olarak açıklanmıyor. Ve karar gerekçeli bir şekilde verilmiyor."

"Gerekçe anlaşılabilir oluyor ama gerçek gerekçe olmuyor. Somut olay ile kişinin eylemi arasında bir illiyet bağının kurulması söz konusu olmuyor. Hangi eylemin hangi fiili oluşturduğunu uzun uzun açıklanmıyor. Ceza yargılamasında gerekçeleri çok kısa tutuyorlar."

"Son dönemde hukuksal anlamda kendini geliştirememiş yeni hâkim ve savcılarla karşılaşyoruz. Avukat olarak hangi dosyadan hangi delilin gelmesi gerektiği konusunda sözlü beyanda bulunmuşum. Zapta "eksiklikler giderilsin" diye geçiyor. Neyi nereden toparlayacağını bilmeyen hâkim ve savcılarla karşı karşıyayız."

"Gerekçeli kararın dava dosyası ile ilgili olmadığına genelde terör suçları dava dosyalarında karşılaşılıyor. Hâkim ve savcıların, kopyala yapıştır yaparken yanlış şeyleri kopyala yapıştır yaptığına tanık oluyoruz. Başka bir dava dosyasına ait bilgiyi gerekçeli kararda gördüğümüzde artık şaşırıyoruz. Kopyala yapıştır yaparken yanlış yapmış diyoruz."

17. Avukatlar savunmalarında uluslararası ve ulus üstü insan hakları mevzuatından, mahkeme ve komite kararlarından bahsettikleri halde mahkemeler kararlarında insan hakları hukuku açısından değerlendirmeler yapmamaktadır.

"Gerekçelerde Avrupa İnsan Haklar Mahkemesi (AİHM) veya Anayasa Mahkemesi (AYM) kararlarına değinilmiyor. Hatta bir gerekçede karşılaştığımızda mutlu oluyoruz. Avrupa İnsan Haklar Mahkemesi (AİHM) veya Anayasa Mahkemesi (AYM) kararları yokmuş gibi davranıyorlar."

"Ceza yargılamasında hâkim beraat verecekse uluslararası kararlarda özgürlük lehine karar verdiği için uluslararası kararlara değinir."

18. İstinafa yapılan başvurularla ilgili 2-5 yıl arasında, Yargıtay'a yapılan başvurularla ilgili 4-5 yıl arasında karar verilmektedir. Genellikle başvuru gerekçeleri eksik değerlendirilmekte ve yine genellikle ilk kararlarda değişiklik meydana gelmemektedir.

"Yargıtayda olan bir dosyam var. Basit bir dosya ve 2013 yılında Yargıtaya gitti ve yıl oldu 2021, hala bir sonuç alamadım. Hukuk ilerlemiyor."

"İlk derece mahkeme kararının itiraz yolu ile değiştiği durumlar çok nadir. İtiraz üzerine verilen kararlar çok kısa, onanmasına, bozulmasına gibi. Nereden, niye yaptık kısmı yok. Gerekçesi yeterli değil. Niye onadığına veya niye bozduğuna dair bir şey yok kararlarda."

"Eskiden Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) bizim için önemliydi. Ama hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) hem de Anayasa Mahkemesi (AYM) için artık hukukun politik yanının ilerlediğini devletlerarası ilişkilerin devreye girdiğini söyleyebilirim. Hukuktan çok bir siyasi yanın kararlarda etkili olduğunu düşünüyorum."

"İstinaf aşamasında bazen kararın kaldırıldığını söyleyebilirim. Mesela Eskişehir'de bir dosyamızda "IMF uşağı Tayyip Erdoğan" ifadesi nedeniyle ceza verildi. İstinaf mahkemesi hakaret nedeniyle verilen bu cezayı kaldırdı. Uzun bir yargılama so-

nucunda bunun hakaret olmadığına karar verildi ve ilk derece mahkemesi kararını kaldırdı."

"İtiraz incelemesi dediğimiz incelemeler bunlar Ağır Ceza Mahkemelerine yapılıyor ve yapılan başvurular çok kısa sürebiliyor. İstinaf ve temyiz yolu ile yapılan başvurular çok uzun sürüyor. İlk derece mahkemeler için saydığımız kusurlar istinaf mahkemeleri için de geçerli. Bazen değişikliğe uğrayan dosyalar olsa da aksaklık buralarda da geçerli."

"AİHM'e birden fazla başvurum var; 2009'da yapmış olduğumuz başvuru ile ilgili hükümet savunması alınmasına rağmen 2018'den beri karar beklediğimiz bir dava. Bir anmaya katıldığı için işinden atılan bir öğretmenin dosyasıydı. Müvekkilim çok mağdur oldu. O kadar uzun sürüyor ki bir anlamı olmuyor. Adaletin adil olabilmesi için hemen şimdi olması gerekir."

19. Soruşturma ve kovuşturma süreçleri, gerekçeli karara kadar ortalama 2-5 yıl arasında, kanun yoluna gidildiğinde ise 4-10 yıl arasında sürmektedir. Cumhurbaşkanına hakaret davaları en hızlı sonuçlanan davalar durumundadır.

"Uzun sürüyor. Ama bazı davalar çok hızlı sonuçlanıyor. Örneğin Cumhurbaşkanına hakaret davaları. Ama bu istisnalar dışında kalanlar çok uzun sürüyor."

20. Soruşturma ve yargılama süreçlerinde "etnik kimlik, inanç kimliği, toplumsal cinsiyet kimliği, siyasi görüş, şikâyetçinin bir kamu görevlisi, hükümet veya devlet yetkilisi olması" nedenlerine bağlı olarak müvekkillere ön yargılı davranılmakta; ayrımcılık yapılmaktadır.

"Bir müvekkilime "ya siz Kürt değilsiniz ne işiniz var HDP'de," diye hitap eden TMŞ amiri oldu. Romanlara adliyenin demirbaşları diyorlar. Hâkimler de doğrudan ayrımcı ifadeler kullanıyor. Hâkim bir davamda ülkücü kökenli sanığa "anlat bakalım aslanım ne oldu" diye sorarken Kürt kökenli sanığa "senin orda ne işin vardı" gibi bir dil kullandı. Solcuyu insan yerine koymama tavrı yaygın. Kadın davlarında hâkim "ya o senin kocan bir daha düşün" diyor. Şiddet uygulayan erkeğe iyi halden düşük ceza veriyor."

"Yirmi yıllık avukatlık hayatımda, bu kriterlerden dolayı aşağılamaya maruz kalan birçok müvekkilim oldu. Bunu hâkimlerin şaka malzemesi yaptığı haller de inanılmaz derecede iç karartıcı. Mesela stajyerken, ağır ceza mahkemesinde hırsızlık suçundan dolayı yargılanan şüpheliler vardı. Hâkim onları "siyahi vatandaşlar" olarak değerlendirmişti. Hatta şüpheliye mesleği sorulduğunda şüpheli mesleğini söylemeden, hâkim kâtime "hırsızlık" demişti."

"Eşcinsel arkadaşların her defasında küçümsendiği, kendisini iğrençmiş gibi hissettirdiği çok fazla sorguya şahit oldum. Alevilerle ilgili, savcının tarafgirliğini gör-

düm. Kavgayı çıkarmışsa aleviler çıkarmıştır üzerinden bir önyargıya şahit oldum.”
“Savcılık kapısında bekliyorum ve eğer beklediğim dosya öteki olarak gördüğü kişilere ait bir dosya ise fazla bekletmeyi kendine hak görebiliyor. Mesela duruşmaya milletvekili veya akademisyen ile gittiğinde, şüphelinin bir statüsü varsa bekleme süren iki dakikayı geçmiyor.”

“Şikâyetçi eğer bir kamu görevlisi ise, sen delillerin toplanmasını talep etmeden daha, kolluk ekip kurmuş o delilleri toplamış ve dosyayı getirmiş oluyor. Diğer dosyalar için bir memur görevlendirilirken bunda üç ekibin görevlendirildiğini biliyorum.”

“Roman vatandaşlara karşı önyargılı ve ayrımcı davranışlar oluyor; onların hırsız olduğu gibi bir algı var; « yine ne çaldın» diyebiliyorlar. Kürtlere gözaltına alındığı durumlarda ise doğrudan terörist olarak bakıyorlar. Üniversite öğrencilerine karşı da bir önyargı oluyor. Bu önyargı tüm mekanizmalarda oluyor. Savcılıkta, emniyet ve mahkemelerde...”

21. Avukatlar, savcı veya hâkim olmak istediğinde “etnik kimliği, inanç kimliği, toplumsal cinsiyet kimliği, siyasi görüşü” sonucu doğrudan belirlemektedir.

“En başta hukuk fakültesini bitirdiğinde hukukçulara ne yapacağı sorulur. Hâkim ve savcı olmak istiyorsa, “Bunu yapabilecek tanıdıkların var mı?” diye sorulur.”

“Pek çok alevi arkadaşımın alevi olduğu anlaşıldığı andan itibaren mülakatta bakış açısının ve soruların değiştiğini duydum.”

“Savcı ve hâkimlik sınavına girişte, birçok arkadaşımız kendi kimliği ve inancı nedeniyle yazılı sınavlarda başarılı olsa dahi mülakatlarda başarısız olarak değerlendirildi. Hâkim ve savcılarının mesleğe girişte bağımsız olamayacağı anlaşılıyor. Etkin ve iyi bir hukukçudan daha çok siyasi görüşlerine göre yetkilendirilmesi söz konusu oluyor.”

“Avukat olmakta bir sorun olmuyor. Ama hâkim ve savcı olmak için belli bir siyasi görüşe yakın olmanız gerekiyor. Hatta o siyasi görüşün içerisinde olmanız gerekiyor.”

“Okulu bitirdikten sonra durum değişiyor. Belirleyici olan şey siyasettir. Bazen siyasi bağlantılar bile yeterli değil. Doğrudan bakan olması gerekebiliyor. Sınavlar çok iyi olsa da mülakattan geçilemiyor. Öncelikle Cumhurbaşkanının uygun görmesiyle ilerliyor. Siyasi bağlantılar olmazsa hâkim, savcı olmak imkânsız. Başörtülü hâkimler de görüyoruz ama her başörtülü de giremiyor. İktidara daha yakın olması gerekiyor. Bir Kürt avukat ya da kadın veya eşcinsel avukata rahat avukatlık yapamıyorlar. Muhalif görüşlü hâkimlerde var ama asla meslekte ilerleyemiyorlar. Çok donanımlı olmalarına rağmen önemli mahkemelere gelmelerine engel olunuyor.”

22. Avukatlar, insan hakları alanında özel bir eğitimden geçmemektedir; insan haklarını ve temel özgürlükleri de mesleki faaliyetlerinin temeli olarak görmemektedir.

"İnsan hakları temelli avukatlık yapmaya çalışıyorum. Bana bu senin dünyaya bakış açın, bu senin tercihin, bizi buna zorlayamazsın, diyen avukat arkadaşlarım var. Ben değil hukuk seni zorluyor. Eğer avukat olacaksan insan hakları temelli olacaksın, hak arama özgürlüğü üzerinden yapacaksın, önyargılarını bir kenara bırakacaksın."

"Bir Baro başkanı demişti ki: Bürosuna levhasını asan avukat, şuraya tuhafiye veya bakkal dükkânı açan esnaftan farklı değil, kendini esnaf olarak görüyor insanlar. Burayı sadece ticari bir dönüşüm yeri olarak görüyor ve para kazanmak üzerinden değerlendiriyor."

23. Kolluk ve mahkeme heyeti, "etnik kimliği, inanç kimliği, toplumsal cinsiyet kimliği, siyasi görüşü" nedeniyle öteki gördüğü bir şüpheliye veya sanığa avukatlık yapıldığında ilgili avukatı, genellikle şüpheli veya sanıkla işbirliği yapıyor muş gibi değerlendirmektedir.

"Avukatlık mesleğimde müvekkillerimi ötekileştirmedığım için ve hak arama özgürlüğünü sonuna kadar kullandığım için pek çok kolluk kuvveti, polis, savcı ve hâkim ile karşı karşıya kaldım."

"Savunduğum kişilere göre ceza soruşturmalarına, yargılamalara maruz kaldım. Bu ülkede her zaman avukatlık yaparken bir baskı ile karşılaşabiliyoruz. Ben de bir müvekkilimin ifadesine katılmak üzere gittiğim emniyette gözaltına alındım, aka-binde yargılandım. Disiplin soruşturması geçirdim. Bu endişe her zaman için bu ülkede var. "

"Bir kamu kuruluşuna girerken çantam aranmak istemişti; görevli valinin emri, yapmak zorundayım demişti. Kanunsuz emir bunu yapmak zorunda değilsin diye karşılık vermiş ve sıkıntı yaşamıştım."

"Bu baskıyı çok fazla yaşıyoruz. Ben toplamda üç kez yargılandım. Avukat olarak bulunduğum yerler dolayısıyla da yargılandım. Duruşma salonlarından atılmakla tehdit edildim. Karakoldan atıldığım oldu. Baskı iki şekilde oluyor bir kriminal şekilde, hakkınızda soruşturma açılıyor veya dava açılıyor. Diğeri, verilen kararların üzerinizde bıraktığı duygusal baskı. Adalet duygusunu zedeleyen bir karar varsa ruhsal olarak beni yoruyor."

24. Hâkimler, mesleklerini yaparken genellikle tam bir bağımsızlık ve tarafsızlık içinde değildir; kararlarında siyasi iktidara ters düşmeme çabası egemendir. Bu nedenle sanığın etnik kimliğini, inanç kimliğini, toplumsal cinsiyet kimliğini, siyasi görüşünü, şikâyetçinin bir kamu görevlisi, hükümet veya devlet yetkilisi olması

durumunu dikkate almadan karar verememektedirler. Yargılama süreçlerinde ve kararlarında hükümet ve devlet yetkililerinin açıklamalarından, bir toplumsal kimliği suçlamalarından etkilenmektedirler. Gelecekleri açısından siyasi iktidarla ters düşmemeye çabalayarak yanlış, hatalı ve eksik kararlar vermektedirler.

"Şüphelinin özellikle etnik kimliği belirginse olumsuz etkileri oluyor. Şikâyetçi devlet görevlisiyse mahkeme heyetinin tavrı daha sert oluyor. Yargılanan kolluktan biriye hâkimler takdir yetkilerini bu gruba karşı daha olumlu yönde kullanır. Türkiye devleti aşırı sağcı, aşırı milliyetçi ve aşırı cinsiyetçi. Etnik kimliği farklı olan, toplumsal cinsiyet tercihi farklı olan, Sünni olmayan kesime karşı başka kurallar silsilesi uygulanıyor."

"Mağdurların çoğunun Türkçe bilmediği için tercümanları ile gelmişlerdi. Ama mahkeme heyeti başka bir tercüman atanmasını uygun gördü. Bir kalem müdürünü atadılar ve ifadeler tutanaklara çok sorunlu bir şekilde geçti. Mağdurların anlattıkları dile getirdiği olaylar tutanaklara tam yansıtılmadı. Kendini Türkçe iyi ifade edemeyen sanıkların mahkeme heyeti tarafından kötü muamele gördüğüne tanıklık ettik. Yine etnik kimliğinden yani sadece nüfustaki kütüğünden ve coğrafi özelliklerinden dolayı sert bir ifade ile karşılaştıklarını gördük."

"Hâkimler mesleklerini icra ederken bağımsız bir şekilde davranmıyorlar. Şu anda Türkiye'de hâkim ve savcılarının mensubu olduğu bir dernek var. Bu derneğe üye olmamaları halinde atamaları noktasında sıkıntı yaşadıklarını duyuyoruz. Görevlendirmeleri yetkin olmalarına göre değil bu dernekteki faaliyetlerine göre yapılıyor. Bu derneğe mensup olan kişilerin çok kısa sürede yüksek yargıda yer aldığını görüyoruz"

"Mevcut siyasi iktidarın rahatsız olabileceği kararlar vermekten kaçındıklarını düşünüyorum. Bunun aksine hareket edip hâkim ve savcılarının görev yerlerinin ani bir şekilde değiştirildiğini, mahkeme heyetlerinin dağıtıldığını gördük. Bu sebeple tam ve bağımsız hareket ettiklerini düşünmüyorum. Örnekleme gerekirse, Cumhurbaşkanı'nın hakaret davalarında hâkim ve savcılarının bağımsız karar alabildiklerine asla inanmıyorum. Örneğin cumhurbaşkanı vekilinin dosyaya sunduğu şikâyetten vazgeçme dilekçesi var. Tamam, takibi şikâyete bağlı bir suç değildir. Ama yargılama sonucunda bu dilekçeye rağmen cumhurbaşkanı vekili lehine vekâlet ücretine hükmedildi. Biz davanın tarafı olmak istemiyoruz denmesine rağmen."

"Adi suçlarla ilgili bağımsız tavırlar sergileyebilirken, siyasi davalarda bunu yapamadıklarını söyleyebilirim. Sol görüşlü iktidarlar zamanında dindar insanlar yargılandı şimdi de muhafazakâr görüşlü iktidar; solcuları, bağımsız olmayan yargı yolunu kullanarak yargılıyor demek mümkün."

"Ben hâkimlerin tarafsız ve bağımsız olmadıklarını yüzlerine karşı da söylüyorum. Geçen yine olumsuz bir karar verdiler. Karşı çıktığımda "istinaf edersin" diyorlar. İki veya üç yıl önce bu dosyalara bu şekilde karar verilmiyordu. «Siz bu kararları verirken çekiniyorsunuz ve korkuyorsunuz» diyorum."

"İstanbul'da Ergenekon dosyasında tahliye kararı veren bir hâkim Eskişehir'e sürülmüşü televizyonu açıyor ve yeniden tayin haberini televizyondan öğreniyor. Bu tür baskıları yaşadıkları için bunun tabii ki de gerekçesi olamaz ama baskı ve sürgün korkusu her türlü kararı verdiriyor onlara."

Ak Parti il başkanının girdiği davalar, Ak Parti gençlik kolları ve belediye meclis üyeleri avukatlarının girdiği davalarda hep farklı sonuçlar çıkıyor. Karşılıklı olduğumuz davalarda hep onlar kazanıyor. Kaybettikleri bir dava olduğunda hâkim özel açıklama yapıyor bu avukatlara; kararları mahcup olarak veriyorlar."

"Kılık kıyafeti düzgün birisini gördüğü zaman hâkim ona göre davranıyor. Bu hemen hemen her yerde böyle. Karakolda gözaltında takım elbiseli birisi olduğu zaman daha düzgün davranılıyor. Kadın iyi giyimli ve meslek olarak gelir seviyesi yüksek biri ise ona da iyi davranılıyor."

"Siyasi bağlantılarla davaların kazanıldığı bir durumdayız. Muhaliflerin yargının sopası ile susturulduğu bir dönemden geçiyoruz. Her zaman böyleydi diye konuşulur ama bu işin biraz raconu da varmış. Şu anda raconu da yok."

SUÇLU AYAĞA KALK: DAVA DOSYASI İNCELEMESİ BULGULARI

Aşağıda yer alan veriler iki adet cumhurbaşkanına hakaret (TCK 299 Md.), iki adet görevi yaptırtmamak için direnme (TCK 265 Md.), iki adet terör örgütüne üye olma (TMK 7 Md, TCK 314 Md.), iki adet toplantı ve gösteri yürüyüşü kanununa muhalefet (TGYK 28, 32 Md.) ve iki adet hırsızlık (TCK 141 vd. Md) suçu iddiası yer alan toplam on dosyadan elde edilmiştir. incelenmiştir. Üç dosyada 1, iki dosyada 15, diğer dosyalarda 10, 33, 55, 58 ve 256 şüpheli / sanık bulunmaktadır. Her dosyada, bir sanık bakımından değerlendirme yapılmıştır.

1. Suç isnadının hem kolluk hem de savcılık aşamasında yeterli şekilde yapılmadığı; genellikle eylem, yer ve tarih belirtilerek tutanağa geçirilmediği; bazı dosyalarda şüphelilerin kolluk ya da savcılık ifadesi alınmadan haklarında kamu davası açıldığı görülmüştür.
2. Şüpheli ve sanıklara, kolluk aşamasında genellikle susma hakkı bildirilmiş; şüpheli ve sanıklar genellikle bu hakkı kullanmamıştır.
3. Dosyalarda genellikle gizlilik kararı bulunmamaktadır.

4. Dosyaların beşinde gözaltı işlemi yapılmıştır; dosyalarda gözaltına alma işleminin şüphelinin yakınlarına bildirildiğine ilişkin bir bilgi ve evrak tespit edilememiştir.

5. Gözaltına alınan ya da tutuklanan şüpheli ve sanıklar farklı süreçlerde avukat yardımından yararlanmışlardır.

6. Gözaltına alınan şüphelilerin avukatları ile kesintiye ve sansüre uğramadan tam bir gizlilik içerisinde görüşme imkânı ve zamanı sağlandığına yönelik bir belge ve bilgi tespit edilememiştir.

7. Masumiyet karinesine aykırı uygulamalara incelenen dosyaların biri dışında tamamında rastlanmıştır. Özellikle soruşturma aşamasında gerek kolluk görevlileri, gerek savcılar, gerekse yargılama sürecine dâhil olan idari görevliler tarafından önyargılı değerlendirmeler yapıldığı ve önyargılı ifadeler kullanıldığı görülmüştür.

Dosyalarda yer alan bazı önyargılı değerlendirme ve ifadeler şöyledir:

"...Paylaşmasının, Cumhurbaşkanına hakaret eylemi kapsamında değerlendirilebileceği kanaatine varılmıştır..." (Adalet Bakanlığı'ndan talep edilen izin yazısının ekinde gönderilen görüş yazısından alınmıştır.)

"...Evrak kapsamı ve bilirkişi raporuna göre ifadesi alınmayan, ancak; açık kimlik bilgileri ve eyleme katıldıkları sabit olan şüphelilerin savunmalarının alınmasında zorunluluk bulunmadığının değerlendirildiği..."

"...günü ... sıralarında İlimiz ...Parkından başlayarak caddesi üzerinden Caddesi üzerine kadar toplu olarak yapmış olduğunuz eylem sırasında2911 Sayılı Kanuna Muhalefet ettiniz. Olayla ilgili olarak ifadenizi veriniz."

"...Şüphelinin, suça konu motosikleti ... isimli şahıstan aldığını beyan ederek suçlamayı kabul etmediği, ancak ...'ın açık kimlik ve adresini veremediği ve motosikleti ...'tan aldığına ilişkin tanığının da bulunmadığı, bu haliyle şüphelinin, suçtan kurtulmak amacıyla ... isimli şahsın adını verdiği kanaatiyle savunmasına itibar edilme-yerek atılı suçu işlediği anlaşılmalıdır..."

8. Dosyaların iki tanesinde ev araması yapılmış; sanıklara ait eşyalara el konulmuş; arama uygulamalarında avukat bulundurulmamıştır.

9. Dosyalardan iki tanesinin yargılaması terör davalarına bakmakla görevli özel yetkili ağır ceza mahkemesinde yapılmıştır.

10. Yargılama süreçlerinde dosyaların çoğunda mahkeme heyetlerinin ya da hâkimlerinin "en az 1 en çok 7 kez" değiştiği görülmüştür. Hâkim ve heyet değişikliklerinde dosyanın yeni hâkim veya başkan tarafından okunduğu duruşma tutanaklarına yazılmıştır.

11. Dosyaların sekiz tanesinde yargılama sürecinde tutulan tutanaklara yönelik bir itiraz tespit edilmemiştir.

12. Dosyaların sekiz tanesinde şüpheli, sanık veya avukatın konuşma süresini ya da içeriğini sınırlandıran bir bildirim tespit edilmemiştir. Bir dosyada sanık mahkemede görülen ilk duruşmada iddianameye konu 19 adet paylaşım ile ilgili ayrı ayrı savunma yapmak istediğini belirtmiş, savunma hazırlamak için tarafına süre verilmesini talep etmiş; süre verilerek duruşma ertelenmiştir. Karar verilen ikinci duruşmada sanığa iddianamede bahsi geçen paylaşımlar ayrı ayrı sorularak savunma yapması sağlanmamış, buna karşın sanık dört sayfalık yazılı savunma sunmuş; ancak yazılı savunmanın okunduğuna ilişkin tutanağa bir kayıt geçirilmediği görülmüştür. Başka bir dosyada, sanığın avukatı bir duruşmada esasa karşı savunma hazırlamak için süre talep etmiş ise de bu süre verilmeyerek dosyada sanığa yönelik ceza kararı verilmiştir. İstinaf incelemesinde ilk derece mahkemesinin bu uygulaması bozma gerekçesi yapılmıştır.

13. Bazı dosyalarda mahkemelerin hükmüne esas aldığı deliller arasında cezaevi görüşme kayıtları, telefon dinlemesi, ev / işyeri araması, çevrimiçi olanlar da dâhil olmak üzere yazışmalar, dijital materyaller vb. kapsamında elde edilen deliller bulunmaktadır. Bilgisayarlara el konulduğu durumlarda imajı alınarak şüpheliye teslim edilmediği anlaşılmıştır. Bu nedenle sanıklar ve vekilleri bilgisayar kayıtlarının delil olmaktan çıkartılmasını talep etmişler ise de bu yöndeki talepler kabul edilmemiştir. Cezaevi görüşme kayıtlarının mahkeme kararı olmadan yapıldığı, yasadışı dinleme/kayıt altına alma nedeniyle delil niteliği bulunmadığı yönündeki savunmalar ve kayıtların dosyadan çıkartılması talepleri reddedilmiştir.

14. Mahkemelerin hükmüne esas aldığı deliller arasında genellikle bilirkişi raporu vardır. Bilirkişiler genellikle kolluk görevlileridir. Kolluk görevlileri raporlarında sanıklar aleyhine değerlendirmeler yapılmıştır. Raporlara yönelik itirazlar mahkemeler tarafından dikkate alınmamıştır.

15. Dosyalarda en kısa 4 ayda 2 duruşma yapılarak karar verildiği, en uzun 5 yıl süren duruşmalar sonunda karar verildiği anlaşılmıştır.

16. Dosyalarda duruşmaların aleni bir şekilde yapıldığı duruşma tutanaklarında belirtilmiştir.

17. Ceza ile sonuçlanan dosyalarda kararların, dava konusu ile ilgili, yeterli, ikna edici ve açıklayıcı olmadığı görülmüştür.

Ceza ile sonuçlanan dosyalarda yer alan bazı kararlardaki ifadeler şöyledir:

(A) dosyada, sanığa sonuç olarak 1 yıl 2 ay 17 gün hapis cezası verilmiş, ceza ertelenmemiş ya da hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmemiştir.

Mahkeme kararının gerekçesinde;

"... 31/10/2015 tarihinde photoshop ile oluşturulmuş 17-25 Aralık sürecinde isimleri geçen Bakanların yanında Cumhurbaşkanının da elinde saz ile görüldüğü ve üzerinde «Son yüzyılın en iyi çalan grubundan 01/11/2015 Özel Veda Konseri» şeklinde ibare bulunan görsel, 31/05/2016 tarihinde «diktatörlük değil demokrasi için daha fazla gezi daha fazla direniş» şeklinde ibare bulunan görsel ve 23/01/2016 tarihinde Noam Chomsky isimli bir şahsın, fotoğrafı üzerinde «Erdoğan bir katil» şeklinde açıklaması bulunan görsellerin incelendiğinde yapılan paylaşımların ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceği ve sanığın üzerine atılı Cumhurbaşkanına hakaret suçunun unsurlarını oluşturduğu, zira Yargıtay 16. Ceza Dairesinin 15/06/2016 tarih 2016/1779-4168 E.K ve 27/09/2019 tarih 2019/1318-5812 E.K sayılı emsal ilamlarında da işaret edildiği üzere « çalan (hırsız), katil, diktatör» şeklindeki ithamların ve paylaşımların ifade özgürlüğü ile açıklanamayacağı, iftira, küfür, onur, şeref ve saygınlığı zedeleyici söz ve beyanlar ile benzer minvaldeki resim ve açıklamaların mevcut hukuk düzenine cebir yoluyla değiştirmeye yönelik nefret, ayrımcılık, düşmanlık ve şiddet yaratmaya yönelik bulunan ifadelerin düşünce özgürlüğü bağlamında hukuki koruma görmemesi gerektiği, ifade özgürlüğünün kişilerin şeref ve saygınlığına hanel getirecek şekilde sonsuz ve sınırsız olmadığı, sanığın da ikrar ettiği üzere katilana yönelik olarak paylaşımlarında yöneltilen « çalan (hırsız), katil, diktatör» şeklindeki söz ve paylaşımların katılanın şeref ve saygınlığına yöneldiği, bu nedenle basit bir sövme veya hakaret olarak değerlendirilemeyeceği..." ifade edilmiştir.

Kararda sanığın paylaşımlarının "...mevcut hukuk düzenini cebir yoluyla değiştirmeye yönelik nefret, ayrımcılık, düşmanlık ve şiddet yaratmaya yöneldiği..." sonucuna varılmış ise de bu sonuca nasıl varıldığı gösterilmemiştir. Mahkeme kararının gerekçesi formül ifadeler içermekte olup, verilen cezanın demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı, orantılı olup olmadığı, acil bir toplumsal ihtiyacı karşılayıp karşılamadığı, siyasi kişiliklerin ağır eleştirilere dahi katlanmalarını gerekli gören ifade özgürlüğü ile ilgili standartlar bakımından hiçbir değerlendirme yapılmadığı görülmüştür. Mahkeme kararının gerekçesinin verilen ceza dikkate alındığında dava konusu ile ilgili, yeterli ve ikna edici ve açıklayıcı olduğu söylenemez.

(B) dosyada, sanığa sonuç olarak 11 ay 20 gün gün hapis cezası verilmiş ve hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiştir. İstinaf Mahkemesi kararının gerekçesinde; "...Yargıtay 16. Ceza Dairesinin 15.06.2016 gün ve 2016/1779-4168 sayılı, 30.05.2016 gün ve 2016/859-3618 sayılı ilamlarında da belirtildiği üzere sanıkların, mağdurun sıfatını bilerek yürüyüş sırasında söyledikleri sabit olan «Hırsız Katil Erdoğan» şeklinde, ifade özgürlüğü kapsamında bulunmayan ve eleştiri sınır-

ları içerisinde değerlendirilmesi mümkün olmayan sözlerinin; incitici, küçük düşürücü ve mağdurun toplum içindeki saygınlığını zedeleyici mahiyette olup hakaret niteliği taşıdığı, dolayısıyla eleştiri sınırları içerisinde, düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirilemeyeceği ve sarf edilen sözlerin hukuki koruma göremeyeceği açık olup, sanıkların eyleminin, iddianame, görüntü tespit tutanakları ve bilirkişi raporu, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün 25.11.2015 tarih ve 2015/E.7579 sayılı kovuşturma izni, adli sicil kaydı ve tüm dosya kapsamı ile bu şekilde sabit olduğundan; suç kastıyla hareket edilmediği, eylemde suç unsuru bulunmadığı, sözlerin sarf edilmediği yönündeki savunmalar, yukarıda açıklanan gerekçeler doğrultusunda yerinde görülmeyle cezadan kurtulma çabasının tezahürü olarak değerlendirilmiştir... Sanıkların 5237 sayılı TCK'nin 299/1. maddesinde düzenlenen Cumhurbaşkanına hakaret suçundan dolayı, Anayasanın 138/1. maddesi hükmü, TCK'nin 61. maddesinde düzenlenen cezanın belirlenmesi ve bireyselleştirilmesine ilişkin ölçütlerle 3/1. maddesinde düzenlenen orantılılık ilkesi çerçevesinde, suçun işleniş biçimi, işlenmesinde kullanılan araçlar, işlendiği zaman ve yer, konusunun önem ve değeri, meydana getirdiği tehlike ile sanıkların kasta dayalı kusurlarının ağırlığı, güttükleri amaç ve saikte göz önünde bulundurularak alt sınırdan uzaklaştırmayı gerektirir bir neden bulunmadığından, vicdana ve dosya kapsamına uygun olarak takdiren alt sınırdan cezalandırılmalarına, suçun alenen işlenmesi nedeniyle hükmolunan cezanın TCK'nin 299/2. maddesi gereğince artırılmasına karar verilmiş, cezanın sanıkların geleceği üzerindeki olası etkileri göz önünde bulundurularak, TCK'nin 62/1. maddesi gereğince cezalarından takdiren 1/6 oranında indirim yapılmıştır..." diye ifade edilmiştir. Mahkeme kararının gerekçesi formül ifadeler içermekte olup, verilen cezanın demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı, orantılı olup olmadığı, acil bir toplumsal ihtiyacı karşılayıp karşılamadığı, siyasi kişiliklerin ağır eleştirilere dahi katlanmalarını gerekli gören ifade özgürlüğü ile ilgili standartlar bakımından hiçbir değerlendirme yapılmadığı görülmüştür. Mahkeme kararının gerekçesinin verilen ceza dikkate alındığında dava konusu ile ilgili, yeterli, ikna edici ve açıklayıcı olduğu söylenemez.

(C) dosyada, mahkeme tarafından sanık hakkında isnat edilen inceleme konusu suçlama ile ilgili olarak "...olay tarihi itibarıyla ülkenin bir kısmında yaşanan benzer nitelikteki olaylarda nazara alındığında, emniyet görevlilerinin ısrarlı dağılım uyarılarına rağmen grubun dağılmaması, grup içerisinde bulunan ve açık kimlik bilgileri tespit edilemeyen bazı şüpheli şahısların şiddet olaylarına başvurması, bir kısım kamu görevlilerinin kimliği tespit edilemeyen bu şahıslar tarafından darp edilip yaralanmaları, trafiğin uzun süre kapatılıp bazı işyerlerine zarar verilmesi nedeniyle gösteri yürüyüşünün barışçıl bir gösteri olmaktan çıkıp kanuna aykırı bir gösteri

yürüyüşüne dönüştüğü, kanuna aykırı hale gelen bu gösteri yürüyüşüne katılan sanıklara emniyet görevlilerince yapılan müdahalenin kanunilik ölçütü içerisinde bulunduğu ve meşru bir amaç taşıdığı, yapılan müdahalenin de kamu düzeninin bozulma tehlikesi taşıması nedeniyle gerekli olduğu, kaldı ki sanıklarca veya gösteriyi organize edenlerce de gösterinin yapılacağına dair yetkili makamlara her hangi bir bildirim de yapılmadığı, gösteri yürüyüşü sırasında yukarıda bahsedildiği şekilde kimliği tespit edilemeyen şüpheli şahıslarca gerçekleştirilen olaylarda nazara alındığında gösteri yürüyüşünün bu aşamadan sonra güvenli bir şekilde yapılmasının ve tamamlanmasının olanak dışı kaldığı, bu açıklamalar ışığında emniyet görevlilerince ısrarlı ve birçok kez yapılan dağılın ikazlarına rağmen dağılmayan ve yasa dışı gösteriye katılan sanıkların eylemlerinin kamu düzenini bozduğu veya bozulma tehlikesine sebebiyet verdiği anlaşıldığından, müdahalenin de demokratik toplum gereklerine göre gerekli olduğu kanaatine varılmakla; tüm bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde somut olay itibariyle dosya içerisinde mevcut, sanıkların dağılmaları yönünde defalarca herkesin duyabileceği şekilde emniyet görevlilerince ikaz yapılmasına rağmen dağılmadıkları, emniyet görevlileri tarafından yapılan müdahale sonucu dağıtıldıkları, bu nedenle gerçekleşen toplantı ve gösteri yürüyüşünün 2911 Sayılı Yasanın 32/1 maddesi kapsamında kaldığı, kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılan sanıkların ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar etmek suretiyle «2911 Sayılı Yasaya Muhalefet» suçunu işlediklerinin sabit olduğu, aksi yöndeki savunmalarının kendilerini suç ve cezadan kurtarmaya dönük olduğu kanaatine varıldığı..." değerlendirmesi yapılmış ve sanıklar hakkında ceza kararı verilmiştir. Gerekçede sanıkların kamu düzenini nasıl bozdukları ya da kamu güvenliğini tehlikeye düşürdükleri ile ilgili bir değerlendirme bulunmamaktadır. Soyut bir tehlike gerekçe gösterilerek, sanıklar kimliği tespit edilemeyen ve dava dışı kalan kişilerin eylemleri nedeniyle cezalandırılmıştır. Gerekçenin verilen ceza hükmü dikkate alındığında dava konusu ile ilgili, yeterli ve ikna edici olduğu söylenemez.

(D) dosyada, mahkeme tarafından sanık hakkında isnat edilen inceleme konusu suçlama ile ilgili olarak; "...Bu suretle sanığın yukarıda ayrıntılı olarak anlatılan şekilde PKK/KCK terör örgütü elebaşı ...'ın ve örgütün üst kadrolarının örgütsel talimatı (cezaevlerinde bulunan terör örgütü mensuplarına sahip çıkılması, desteklenmesi, örgütsel yapıdan kopmamaları, moral ve motivasyonlarının yükseltilmesi amacıyla iletişim halinde olunması) doğrultusunda hareket ederek, PKK/KCK terör örgütü ile iltisaklı suçlardan dolayı yatan ve aralarında hiçbir akrabalık bağı bulunmayan hükümlüyü/hükümlüleri periyodik aralıklarla düzenli bir şekilde ziyaret ettiği ve görüşmeler gerçekleştirdiği, cezaevi yapılanmasının iç koordinasyon

sorumlusu olduğu değerlendirilen ve PKK/KCK terör örgütü ile iltisaklı suçlardan hükümlülerle örgütsel görüşme yaptığı, ayrıca ziyaret edilen hükümlülerin ziyaret tarihinden kısa bir süre sonra açlık grevine girdikleri yada sonlandırdıkları, ikame-tinde yapılan aramada birçok örgütsel döküman ele geçirildiği, böylece sanığın ör-güt hiyerarşisi içinde örgütün verdiği talimatlar doğrultusunda ve örgütle birlikte hareket ederek gerçekleştirdiği eylemlerin süreklilik çeşitlilik ve yoğunluk arz et-mesi nedeniyle sanığın PKK silahlı terör örgütü üyesi olduğu ve atılı suçu işlediği sabit görülerek cezalandırılması yoluna gidilmiştir..." değerlendirmesi yapılmış ve sanığın cezaevi ziyareti, diğer sanıklar arasında geçen bir konuşma, katıldığı ve su-nuculuk yaptığı bir gösteri; üzerinde, evinde ele geçirilen kitap, dergi ve defter gibi materyaller gerekçe gösterilerek silahlı terör örgütü üyeliği suçundan sanığa 7 yıl 3 ay hapis cezası vermiştir. Mahkeme kararının gerekçesinde şüphelinin eylemle-rinin kamu düzenini nasıl bozduğu, kamu güvenliğini nasıl tehlikeye düşürdüğü, gösterilmemiştir. Gerekçe ceza hükmü dikkate alındığında dava konusu ile ilgili, yeterli ve ikna edici değildir.

(E) dosyada, mahkeme tarafından sanık hakkında isnat edilen inceleme konusu suçlama ile ilgili olarak; "...Olay tarihinde ...camii imamı olarak görev yaptığını o tarihte cami lojmanına ek bina yapıldığını, mühürlü olduğu belirtilen elektrik saya-cının eski binada olduğunu, ilave bina yapılırken kendisinin de eski hattan sayaçtan geçirmeden ilave bir hat çekerek yeni binaya ve sadece salonu aydınlatmak için elektrik hattı çektiğini buna dair cezaları ödediğini belirtmiştir. Mahkememizce ya-pılan yargılama toplanan deliller dinlenen tanık beyanları, tutanaklar, ve dosyada mevcut diğer belgelerin bir arada irdelenmesi sonucu: olay tarihinde yapılan kont-roller sırasında sanığın kullanmakta olduğu meskenin kolon sigortası kısmından sayaçtan geçmeyecek şekilde özel hat tesis ederek ve sayıcı devre dışı bırakarak elektrik hattı çekip kullandığı, kullandığı elektriğin menfaatinin kendisine ait bulun-duğu, bu suretle üzerine atılı suçun sübut bulduğu vicdani kanısına ulaşılmıştır...." değerlendirmesi yapılmış ve sanığa hırsızlık suçundan sonuç olarak 180 TL para cezası vermiştir. Gerekçe ceza hükmü dikkate alındığında dava konusu ile ilgili, ye-terli ve ikna edicidir.

18. Dosyalardan hırsızlık iddiası dışında kalanlarda sanıklar ve vekilleri tarafından savunmalarda uluslararası ve ulus üstü insan hakları mevzuatından, mahkeme ve komite kararlarından yararlandığı; sıklıkla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin maddelerinden ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarından bahsedildiği, karar örneklerinin dosyaya sunulduğu; mahkemelerin çoğunlukla uluslararası ve ulus üstü insan hakları mevzuatından, mahkeme ve komite kararlarından yarar-lanmadığı, bu yöndeki savunmaları dikkate almadığı görülmüştür. Dosyalarda sa-dece iki olumlu örneğe rastlanmıştır.

(A) dosyasında "...Öncelikle toplantı ve gösteri yürüyüşünün meri hukuka ve uluslararası sözleşmelerde düzenlenen kriterlere göre değerlendirilmesinde; Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının «Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı» başlıklı 34. maddesinde; «Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir...»,Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin «Dernek kurma ve toplantı özgürlüğü» başlıklı 11. maddesinde de; «Herkes, asayiş bozmayan toplantılar yapmak, dernek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve sendikalara katılmak haklarına sahiptir» şeklinde düzenlemelere yer verilmiş,... Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından; Ollinger/Avusturya,29.06.2006, No: 76900/01 kararında; «Kendine özgü rolü ve özel uygulama alanı bulunmakla birlikte, 11. maddede düzenlenen haklar, 10. maddenin ışığında incelenmelidir. Sözleşmenin 11. maddesinde yer alan toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinin hedeflerinden biri, 10. maddede güvence altına alınan kişisel görüşlerin korunmasıdır.» DİSK-KESK/Türkiye, 27.11.2012, No: 38676/081; Nurettin Aldemir/Türkiye, 18.12.2007, No: 32124/02, 32126/02, 32129/02, 32132/02, 32133/02, 32137/02, 32138/02 kararında; «Kamuya açık alanda düzenlenen gösteriler, trafiği aksatmak gibi etkilerle günlük yaşam düzenini bir derece bozabilir. Göstericiler şiddet içeren hareketlerde bulunmadıkları sürece, resmi makamların, Sözleşmenin 11. maddesi kapsamında güvence altına alınan toplantı hakkının özüne hanel gelmemesi için barışçıl nitelikteki toplantılara belirli derecede hoşgörü göstermesi gerekmektedir.» Oya Ataman/Türkiye, 05.12.2006, No: 74552/01 kararında; «Önceden izin alınmamış olsa bile barışçıl bir şekilde yapılan gösterilerde kolluğun bir miktar tolerans göstermesi gerekmektedir.» şeklinde kararlar verilmiştir...Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde AİHM kararları ve Yargıtay'ın yerleşik içtihatları uyarınca demokratik hak olarak kabul edilen ve Anayasa tarafından güvence altına alınmış kişilerin toplanma özgürlüğünün gerçekleştiği esnada yolun belirli bir süre trafiğe kapatılmış olmasının makul karşılanması gerektiği, toplanan göstericilerin saldırgan olmayan tavırları, polise karşı çatışma içerisine girmeme ya da toplantıya katılmayan sivil vatandaş karşı saldırgan olmayan tavırları değerlendirilerek gösterinin barışçıl nitelikte olup olmadığının değerlendirilmesi gerektiği, somut olayda toplanan kişi sayısı ve emanete alınan suç eşyası mahiyetindeki eşyalar değerlendirildiğinde, göstericilerin yalnızca küçük bir kısmının barışçıl olmayan saikle bir araya geldikleri, göstericilerin çoğunluğunun tespit edilen kriterler uyarınca barışçıl gayeyle hareket ettikleri,..." değerlendirmesi yapmış ve sanıklar hakkında ceza kararı vermemiştir.

(B) dosyasında mahkeme tarafından sanık hakkında isnat edilen inceleme konusu suçlama ile ilgili olarak "...Bütün sanıkların üzerine atılı 2911 S.Y'nin 28.maddesine

muhalefet ettiği suçlaması suç tipi unsurlarının gerçekleşmediği, Direnme eylemi başlayana dek bütün grubun demokratik hakkını kullanan durumunda bulunduğu, Ortak yaşam alanındaki diğer unsurların, araç ve yaya trafiğinin ve insanların özel yaşam alanlarına ve güvenliklerine yaşamsal etki etmeyen şekilde kullanılan demokratik hakkın suç olarak değerlendirilemeyeceği, ..." değerlendirmesi yapılmış ve sanıkların Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanununa Muhalefet suçlamasından beraatine karar verilmiştir.

19. Karar verilen dosyalarda sanıklar veya savcılık tarafından istinaf ya da temyiz başvurusu yapılmıştır.

20. Dosyalardan dört tanesi tüm aşamalarıyla sona ermiştir. Bu dosyalardan en kısa sürede tamamlananın yaklaşık 1 yıl 6 ay sürdüğü; en uzun sürenin 8 yıl sürdüğü görülmüştür. 8 yıl süren dosya Yargıtay tarafından verilen zamanaşımı nedeniyle düşme kararıyla kapatılmıştır. Diğer dosyalar en kısa 2 yıl, en uzun 8 yıl sürmüş olup ne zaman sona ereceği belli değildir.

21. Dosyaların hiçbirinden AYM'ye ya da AİHM'e başvuru yapılmamıştır.

22. Çalışmanın amacı ve kapsamı bakımından incelenen dosya içeriklerine yansıyan ayrımcı bir uygulama tespit edilmemiştir. Ancak şikâyetçinin bir devlet yetkilisi veya kamu görevlisi olduğu durumlarda ya da şüphelilerin/sanıkların muhalif siyasi düşünce ve faaliyetleri ile ilişkili ceza davalarında önyargılı değerlendirmeler görülmüştür. Suçlamanın düzgün bir şekilde bildirilmemesi, masumiyet karnesinin göz ardı edilmesi, insan hakları hukukuna dayanan savunmaların dikkate alınmaması, soruşturma / dava konusu ile ilgili yeterli, ikna edici ve açıklayıcı gerekçelerin ortaya konulmaması; buna rağmen ceza davası açılması ve mahkûmiyet kararı verilmesi önyargılı değerlendirme örnekleri olarak sayılabilir.

İZLEME SONUÇLARI İLE İLİŞKİLENDİRİLEBİLECEK BAZI DEĞERLENDİRMELER

Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun (Venedik Komisyonu) Türk Ceza Kanunu'nun 216, 299, 301 ve 314. maddeleri hakkındaki görüşünde; "...123. Venedik Komisyonu ... kaydedilen gelişmelerin açıkça yetersiz kaldığı sonucuna varmaktadır. Mevcut görüşe konu olan tüm maddeler, orantısız yaptırımlar öngörmekte ve çok geniş biçimde uygulanmakta, özellikle de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi ve bununla ilgili içtihat ile Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'nin 19. maddesi kapsamında korunan faaliyetleri cezalandırmaktadır. 124. Bu dört madde kapsamında yapılacak uygulamanın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi ve Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'nin 19. maddesine tam olarak uygun olması için, bu dört maddenin ta-

mamen farklı bir şekilde uygulanması gerekir. Komisyon, ifade özgürlüğü hususunda caydırıcı etki yaratan kovuşturma işlemlerinin ve özellikle derece mahkemeleri tarafından verilen mahkûmiyet kararlarının sona ermesi gerektiğinin altını çizmektedir. Kişinin bazı durumlarda yıllarca süren ceza kovuşturmasına tabi tutulduktan sonra sonunda Yargıtay tarafından hakkında beraat kararı verilmesi yeterli değildir. Bununla beraber, Komisyon, Devletlerin farklı ve alternatif düşüncelerin yeşerebileceği elverişli bir ortam yaratma şeklindeki pozitif yükümlülüğünün önemini altını çizmektedir...."¹¹⁷ değerlendirmesi yapmıştır.

Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun (Venedik Komisyonu) sulh ceza mahkemelerinin görev, yetki ve işleyişleri hakkındaki görüşünde; "...105. Sulh ceza hâkimlerinin bireylerin insan hakları üzerinde ciddi etkileri olan kararları yeterince gerekçelendiremedikleri sayısız emsal bulunmaktadır. ..."¹¹⁸ değerlendirmesi yapmıştır.

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin Türkiye Ziyareti sonrasında yayınladığı 12.02.2020 tarihli raporunda özetle "...Adalet sistemi ve yargıda insan haklarının korunması; Komiserlik nazarında adalet sistemi ve yargı bağımsızlığı süregelen sorunlar olsa da, Komiser, vaziyetin son yıllarda, özellikle de Temmuz 2016'dan Temmuz 2018'e kadar yürürlükte kalan olağanüstü hal sonrasında, ciddi anlamda kötüye gittiğini gözlemlemektedir. Komiser, hakimlerin bağımsızlığının anayasal ve sair yapısal teminatlarının uğradığı erozyonun, öngörülen teminatların dışında meslekten çıkarma ve mesleğe alımlar gibi doğrudan doğruya bağımsızlığa etki eden adımların yanı sıra, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin en son kararlarında ortaya konduğu üzere, yargının siyasi menfaatlere yönelik artan tarafgir tutumuna işaret eden bulguları dikkate almaktadır. Bu durumun, tutukluluğun kötüye kullanılması gibi süregelen ama ağırlaşmış birçok soruna eklenen yeni kaygılarla birlikte, bilhassa ceza adaleti sistemi üzerindeki etkisi dikkate değerdir. Komiser, özellikle terörle ve örgütlü suçlarla ilgili davalarda, Türk yargısı tarafından adil yargılanmanın en temel teminatlarının göz ardı edilmesinin ve hukuka uygun eylemlere ceza kanunlarının gelişigüzel uygulanmasının, hukukun üstünlüğünün özünü tehlikeye sokan bir hukuki güvensizlik ve keyfilik seviyesine ulaştığını tespit eder. Komiser, Türkiye'nin birçok terör örgütü ile aynı anda mücadele ederken karşılaştığı olağanüstü zorlukların tamamıyla farkında olmakla birlikte, bu süreçte insan haklarının korunmamasının bu mücadeleye uzun vadede sadece zarar vereceğini vurgular. Ceza yargılamalarına ilişkin olarak, Komiser, ayrıca, sulh ceza hakimliklerinin oynadıkları rol ve olağanüstü hal sırasında ceza yargılaması usulünde yapılan kalıcı değişiklikler hakkındaki endişelerini belirtir. Etkili başvuru hakkının kullanımı başka bir sorundur. Olağanüstü hal (OHAL) kanun hükmünde kararnameleleriyle

(KHK) alınan tedbirlere ilişkin olarak Komiser, devlet memurlarının işten çıkarılmaları konusunu, bu KHK'ların örtülü cezai yaptırım sayılabilecek otomatik sonuçlarından ve de tüzel kişileri etkileyen tedbirlerden ayırmaktadır. Komiser, Türk makamları tarafından yürürlüğe konan OHAL KHK'ları ile ilgili başvuru yollarının genel olarak etkililiği konusunda kaygı duymakla birlikte, bu başvuru yollarının söz konusu cezai sonuçlar ve tüzel kişiler bakımından yetersiz kaldığını düşünmektedir. Komiser, ayrıca, insan hakları ihlalleri için iç hukuktaki bir başvuru yolu olarak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvurunun etkililiğini tehlikeye düşüren son gelişmelerden endişe duymaktadır. Bunun başlıca sebebi, savcılar ve alt derece mahkemelerinin sistematik bir biçimde Anayasa Mahkemesi'nin kararlarının ruhuna ve müstakar içtihadına gösterdikleri dirençtir. Komiser, Türk yargısının içinde bulunduğu durumun ciddiyetini ve harekete geçilmesi gereğinin aciliyetini vurgulayarak, Türk makamlarını, ilk adım olarak, hakim bağımsızlığının anayasal ve yapısal teminatları ile ceza muhakemesinde adil yargılanma teminatları bakımından OHAL'den önceki duruma geri dönmeye, ardından bu teminatları tedricen güçlendirmeye davet eder. Komiser, ayrıca, Avrupa Konseyi organlarının yıllar boyu Türkiye'ye sunmuş olduğu açık rehberliği ışığında, ceza mevzuatının bütünüyle gözden geçirilmesini tavsiye eder. Adalet sisteminin başlıca sorunlarından birinin bugün yargıda hâkim olan tutum olduğunu dikkate alarak, Komiser, Türk yetkilileri tutumlarını değiştirmeye ve gerek söylemlerinde gerek eylemlerinde yargı bağımsızlığına saygı duymaya başlamaya çağırır. Bu özellikle de insan haklarının gereklerinin makamların açıkça dile getirilen veya farz edilen menfaatlerinin aleyhinde yargısal işlemleri zorunlu kıldığı zamanlarda gereklidir. Komiser, Türk makamlarının ortaya koyduğu Yargı Reformu Stratejisi'nden memnuniyet duymakla birlikte, mevcut ve gelecekte hasıl olacak ihtiyaçların daha kapsamlı ve kararlı bir karşılık gerektirdiği ve şu ana kadar alınan önlemlerin bu ihtiyaçlara yeterince cevap vermediği görüşündedir. İnsan hakları savunucuları ve sivil toplum Komiser, demokratik bir toplumda sivil toplum kuruluşları ile insan hakları savunucularının öneminin altını çizerek, yaşanan bir dizi olumsuz gelişmenin, özellikle de OHAL sırasında ve akabinde alınan tedbirlerin, caydırıcı bir etki yaratmış olduğunu ve Türkiye'deki insan hakları savunucularına karşı giderek düşmanca hale gelen bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunduğunu gözlemler. Komiser, sivil toplum kuruluşlarını etkilemekte olan ve ele alınması gereken yasal, düzenleyici, idari ve usuli engeller tespit etmiştir. Komiser, ayrıca, sivil toplum kuruluşları ile ilgili olarak, kamu bütçesinden katkı, istişare, iş birliği ayrıca teftiş ve mali denetim konularında şeffaf, objektif kriterlerin ve usullerin mevcut olmadığına dikkat çeker. Komiser, giderek negatif ve yıkıcı hale gelen, insan hakları savunucularını hedef alan ve terörist olarak yaftalayan siyasi söylemden kaygı duymaktadır. Bu

söylem, idari mercilerin ve yargının önyargılı bir biçimde sık sık harekete geçmesine yol açmaktadır. Özellikle bununla ilgili olarak Komiser, sivil toplumun cesaretine kırılmak ve sivil toplumu susturmak için ceza yargılamasının kötüye kullanılmasına kadar varan, insan hakları savunucularını hedef alan yaygın bir yargısal işlem örüntüsüne işaret eder. Komiser, hem insan hakları savunucuları hem de adil yargılanma hakkını güvence altına alan adli sürecin olmazsa olmaz bir parçası olarak bu olumsuz gelişmelerden etkilenmiş olan avukatları özellikle ilgilendiren birtakım sorunlara da dikkat çeker. Görevlerini ifayı zorlaştıran kısıtlamalara ek olarak, çok sayıda dava ve yargısal işlem doğrudan doğruya onları hedef almaktadır. Komiser, yetkililere, bu vaziyetin yarattığı tehlikeyi kabul etme ve altta yatan sorunları ele alma çağrısında bulunmaktadır...¹¹⁹ değerlendirmesi yapmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararına da değinmek gerekiyor. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İkinci Bölümü 10.12.2019 tarihli Kavala/Türkiye kararında¹²⁰ "...231. Gerçekte, başvuranın 18. madde kapsamında yaptığı şikâyetin temelinde, özel bir kişi olarak değil insan hakları savunucusu ve STK aktivisti olarak hakkında kovuşturma yapıldığı iddiası vardır. Bu itibarla, söz konusu kısıtlama yalnızca başvurunu veya insan hakları savunucularını ve SYK aktivistlerini değil, toplumu düzenleme aracı olarak demokrasinin özünü etkilemektedir. Hazırlık çalışmalarında (travaux préparatoires) atıfta bulunulduğu gibi, demokratik bir toplumda, bireysel özgürlük yalnızca genel çıkarlar söz konusu olduğunda "daha yüksek bir özgürlük" adına sınırlandırılabilir (bk., yukarıda anılan Navalnyy, §§ 51 ve 174). Mahkeme, böylece tanımlanan gizli amacın özellikle sivil toplum örgütlerinin ve insan hakları savunucularının çoğulcu bir demokraside sahip oldukları özel rolün ışığında büyük bir ağırlık kazandığı görüşündedir. 232. Bir bütün olarak ele alınan yukarıda anılan unsurlar ışığında, Mahkeme, mevcut davada şikâyet konusu olan tedbirlerin, yani başvuranın susturulmasının, Sözleşme'nin 18. maddesine aykırı bir şekilde gizli bir amaç taşıdığı konusunun makul şüphenin ötesinde olduğuna kanaat getirmektedir. Ayrıca, başvurana isnat edilen suçlar göz önüne alındığında, itiraz konusu tedbirlerin insan hakları savunucularının çalışmaları üzerinde caydırıcı bir etkiye sahip olabileceğine kanaat getirilmiştir. Sonuç olarak, başvuranın özgürlüğüne getirilen kısıtlamanın Sözleşme'nin 5 § 1 (c) maddesinde belirtildiği üzere kişinin suç işlediğine dair makul bir şüphe nedeniyle yetkili bir adli makam önüne çıkarılma amacından başka bir amaç ile uygulandığı sonucuna varılmıştır. Mahkeme, yukarıdaki hususları göz önünde bulundurarak, Sözleşmenin 18. maddesiyle birlikte 5 § 1 maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir..." değerlendirmesi yapmıştır.

Yine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Büyük Dairesi 22.12.2020 tarihli Selahattin Demirtaş Türkiye (No.2) kararında¹²¹ "...436. Somut davada, bu arka plandan elde

edilen uygun çıkarımlar, yargı makamlarının, muhalefet liderlerinden biri olan başvuranın davranışlarına, diğer HDP milletvekillerinin ve seçilmiş belediye başkanlarının davranışlarına ve daha genel olarak muhalif seslere sert tepki verdiği iddiasını desteklemektedir. Başvuranın tutuklanması ve tutukluluk halinin devamı, sadece binlerce seçmeni Mecliste temsil edilmekten mahrum bırakmamış, aynı zamanda halkın tamamına tehlikeli bir mesaj göndererek özgür demokratik tartışmanın kapsamını önemli ölçüde azaltmıştır. Bu unsurlar ışığında, Mahkeme, yetkililerin başvuranın tutukluluk haline ilişkin olarak ileri sürdüğü amaçların sadece -demokrasi açısından tartışmasız ciddi bir mesele olan- gizli bir siyasi amaca yönelik bir kılıf olduğu sonucuna varmaktadır (bk. Cebotari/Moldova, no. 35615/06, §§ 52-53, 13 Kasım 2007; yukarıda anılan Ilgar Mammadov, § 143; Rasul Jafarov/Azərbaycan, no. 69981/14, § 162, 17 Mart 2016; ve yukarıda anılan Mammadli, § 104)..." değerlendirmesi yapmıştır.

KAYNAKÇA

A-İnternet Kaynakları

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/country-monitoring/turkey> <https://www.hrw.org/europe/central-asia/turkey>
https://www.ihd.org.tr/td_d_slug_2/
<https://ihop.org.tr/category/belgelik/ihop-yayinlari/raporlar/>
http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/10/Ayrimcilik_yuzleri.pdf
<http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/items/show/803>
<https://ihop.org.tr/turkiyede-ifade-ozgurlugu-mevzuat-ve-yargi-gozlem-raporufreedom-of-expression-in-turkey-observations-on-legislation-and-judiciary/>
https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Biraz_Adil_Biraz_Degil_Demokratiklesme_Surecinde_Toplumun_Yargi_Algisi.pdf ;
https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Biraz_Adil_Biraz_Degil_Demokratiklesme_Surecinde_Toplumun_Yargi_Algisi.pdf
<http://sodev.org.tr/yargi-bagimsizligi.pdf>
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfid=CDL-AD\(2016\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfid=CDL-AD(2016)002-e)
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfid=CDL-AD\(2017\)004-tur](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfid=CDL-AD(2017)004-tur)
<https://rm.coe.int/avrupa-konseyi-insan-haklari-komiseri-dunja-mijatovic-1-5-temmuz-2019-/16809c5187> .
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203644>
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207173>

B- Kitaplar

6. Madde Rehberi Adil Yargılanma Hakkı Ceza Hukuku Yönü, Avrupa Konseyi /Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2014
Sibel İnceoğlu, Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa Konseyi 2018.

C- Yararlanılan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

Abdulgafur Batmaz/Türkiye
Alimena/İtalya
Allan/Birleşik Krallık
Allenet de Ribemont/Fransa
Arrigo ve Vella/Malta

Artico/İtalya,
Averill/Birleşik Krallık
Barberâ, Messegue ve Jabardo/İspanya
Benham/Birleşik Krallık [BD]
Biba/Yunanistan
Bobek/Polonya,
Boeckmans/Belçika
Boldea/Romanya
Bonisch/Avusturya
Borger/ Belçika
Bozkaya/Türkiye
Brandstetter/Avusturya
Brennan/Birleşik Krallık
Brozicek/İtalya
Bulut/Avusturya
Buscemi/İtalya
Butkevicius/Litvanya
Bykov/Rusya [BD]
Campbell ve Fell/Birleşik Krallık
Can/Avusturya
Castillo Algar/İspanya
Chichlian ve Ekindjian/Fransa
Collozza ve Rubinat/İtalya
Craxi/İtalya (no. 1)
Croissant/Almanya
Czekalla/Portekiz
Daktaras/Litvanya
Daud/Portekiz
Dayanan/Türkiye
De Cubber/Belçika
Didu/Romanya
Dombo Beheer B.V. Hollanda
Doorson/Hollanda
Dorozhko ve Pozharskiy/Estonya
Dowsett/Birleşik Krallık
Drassich/İtalya
Edwards/Birleşik Krallık

El Haski/Belçika
Ensslin, Baader and Raspe/Almanya
Erdemli/Türkiye
Ergin/Türkiye (no. 6)
Ezeh and Connors/Birleşik Krallık
Ferrantelli ve Santangelo/İtalya
Fey/Avusturya
Findlay/Birleşik Krallık
Foucher/Fransa
Funke/Fransa
Gafgen/Almanya
Gafgen/Almanya [BD]
Galstyan/Ermenistan
Garcia Ruiz/İspanya
Garycki/Polonya
Gea Catalan/İspanya
Geerings/Hollanda
Georgiadis/Yunanistan
Giosakis/Yunanistan (no. 3)
Gomez de Liano y Botella/İspanya
H./Belçika
H.A.L./Finlandiya
Hadjianastassiou/Yunanistan
Hakan Duman/Türkiye
Hansen/Norveç
Harabin/Slovakya
Harutyunyan/Ermenistan
Hauschildt/Danimarka
Heaney and McGuinness/İrlanda
Heglas/Çek Cumhuriyeti
Hiro Balani/İspanya
Hulki Güneş/Türkiye
Huseyn ve Diğerleri/Azərbaycan
Imbrioscia/İsviçre
Incal/Türkiye
İbrahim Ülger/Türkiye
İsmoilov ve Diğerleri/Rusya

Jalloh/Almanya [BD]
Janosevic/İsveç
Jespers/Belçika
John Murray/Birleşik Krallık
Kamasinski/Avusturya
Kampanellis/Yunanistan
Karuna/Ukrayna
Khan/Birleşik Krallık
Klimentyev/Rusya
Kolu/Türkiye
Konstas/Yunanistan
Krombach/Fransa
Kuopila/Finlandiya
Kuzmin/Rusya
Kyprianou/Kıbrıs
Kyprianou/Kıbrıs [BD]
Lagerblom/İsveç
Langborger/İsveç
Lavents/Letonya
Le Compte, Van Leuven ve De Meyere/Belçika
Loboda/Ukrayna
Magee/Birleşik Krallık
Makhfi/Fransa
Mattoccia/İtalya
Matyjek/Polonya
Meznaric/Hırvatistan
Micallef/Malta [BD]
Miller ve Diğerleri/Birleşik Krallık
Minelli/İsviçre
Mircea/Romanya
Mirilashvili/Rusya
Moiseyev/Rusya
Morice/Fransa, [BD]
Natunen v. Finlandiya
Navone ve Diğerleri/Monako
Nerattini/Yunanistan
Nestâk/Slovakya

O./Norveç
O'Halloran ve Francis/Birleşik Krallık [BD]
OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos /Rusya
Oberschlick/Avusturya (no.1)
Ofner ve Hopfinger/Avusturya
Ofner/Avusturya
Ogorodnik/Ukrayna
Olujic/Hırvatistan
Othman (Abu Qatada)/Birleşik Krallık,
Öcalan/Türkiye [BD]
P.G. ve J.H./Birleşik Krallık
Padovani/İtalya
Pakelli/Almanya
Palchik/Ukrayna
Pandy/Belçika
Paraponiaris/Yunanistan
Pelissier ve Sassi/Fransa [BD]
Pelladoah/Hollanda
Penev/Bulgaristan
Petyo Petkov/Bulgaristan
Pfeifer ve Plankl/Avusturya
Pham Hoang/Fransa
Piersack/Belçika
Poitrimol/Fransa
Poncelet/Belçika
Poppe/Hollanda
Quaranta/İsviçre
Quinn/İrlanda
Rasmussen/Polonya
Reinhardt ve Slimane-Kaid/Fransa
Remli/Fransa
Rowe ve Davis/Birleşik Krallık [BD]
Ruiz Torija/İspanya
Rushiti/Avusturya
S./İsviçre
Sakhnovskiy/Rusya [BD]
Salduz/Türkiye [BD]

Sander/Birleşik Krallık
Saunders/Birleşik Krallık
Schenk/İsviçre
Seleznev/Rusya
Simeonovi/Bulgaristan
Stojkovic/Fransa ve Belçika
Suominen/Finlandiya
Telfner/Avusturya
Toziczka/Polonya
Twalib/Yunanistan
Van De Hurk/Hollanda
Van Geyseghem/Belçika [BD]
Van Mechelen ve Diğerleri/Hollanda
Viorel Burzo/Romanya
Vyerentsov/Ukrayna
Weh/Avusturya
Wischnewski/Almanya
Y.B. ve Diğerleri/Türkiye
Zagaria/İtalya
Zana/Türkiye [BD]
Zdravko Stanev/Bulgaristan
Zhuk/Ukrayna

NOTLAR

1 Web sayfası: <https://YasamBellekOzgurluk.org/>

YouTube: <https://www.youtube.com/YaşamBellekÖzgürlük>

Facebook: <https://www.facebook.com/YasamBellekOzgurluk>

Twitter: <https://twitter.com/YBOzgurluk>

2 <https://www.coe.int/en/web/commissioner/country-monitoring/turkey>

(erişim 04.03.2021); <https://www.hrw.org/europe/central-asia/turkey> (erişim 04.03.2021).

3 https://www.ihd.org.tr/td_d_slug_2/ (erişim 04.03.2021); <https://ihop.org.tr/category/belgelik/ihop-yayinlari/raporlar/> (erişim 04.03.2021)

4 http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/10/Ayrimcilik_yuzleri.pdf (erişim 04.03.2021)

5 <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/items/show/803> (erişim 04.03.2021).

6 <https://ihop.org.tr/turkiyede-ifade-ozgurlugu-mevzuat-ve-yargi-gozlem-raporufreedom-of-expression-in-turkey-observations-on-legislation-and-judiciary/> (erişim 04.03.2021)

7 https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Biraz_Adil_Biraz_De-gil_Demokratiklesme_Surecinde_Toplumun_Yargi_Algisi.pdf (erişim 04.03.2021); <http://sodev.org.tr/yargi-bagimsizligi.pdf> (erişim 04.03.2021)

8 Örneğin makul sürede yargılanma hakkının çok açık ve ağır bir şekilde ihlal edildiği çok sayıda örnek tespit edilmiş ise de bu durumun yaygın ve genel bir sorun olduğu, ayrımcılık pratikleri ile doğrudan ilişkisinin bulunmadığı gözlenmediğinden bu başlık altında analiz edilmemiştir.

9 Avrupa Konseyi /Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2014). 6. Madde Rehberi: Adil Yargılanma Hakkı Ceza Hukuku Yönü.(Kaynağa online erişim; https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_TUR.pdf; 17 Mart 2021); Sibel İnceoğlu, Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa Konseyi 2018 ss.314-324.; Bu çalışmanın kapsamı dışında olmakla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Adil yargılanma hakkı başlığını taşıyan 6. maddesinin medeni hukuk uyuşmazlıklarındaki uygulanmasına yönelik olarak hazırlanmış bir rehber de bulunmaktadır. Bu konuda bkz https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_TUR.pdf; (erişim 17.03.2021). Adil yargılanma hakkı bakımından ceza hukukunda uygulanan ilkeler ile medeni hukuk uyuşmazlıklarında uygulanan ilkeler bakımından ortaklık, benzerlik ve karşılıklı etki-leşim bulunduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

10 Kamasinski/Avusturya, § 79; Pelissier ve Sassi/Fransa [BD], § 51.

- 11 Mattoccia/İtalya, § 59; Penev/Bulgaristan, §§ 33 ve 42; Ofner/Avusturya,; Kyprianou/Kıbrıs § 66.; Ofner ve Hopfinger/Avusturya; Brozicek/İtalya, § 42; Chichlian ve Ekindjian/Fransa, § 50; Gea Catalan/İspanya § 26.
- 12 Collozza ve Rubinat/İtalya.
- 13 Pelissier ve Sassi/Fransa [BD], § 53; Drassich/İtalya, § 34; Giosakis/Yunanistan (no. 3), § 29
- 14 6. Madde Rehberi, ss.30-33; İnceoğlu, age. ss.160-162.
- 15 Funke/Fransa, § 44.; O'Halloran ve Francis/Birleşik Krallık [BD], § 45; Saunders/Birleşik Krallık, § 60; Weh/Avusturya, §§ 52-56.
- 16 John Murray/Birleşik Krallık, § 45.
- 17 Navone ve Diğerleri/Monako, § 74; Stojkovic/Fransa ve Belçika, § 54; Ogorodnik/Ukrayna, §§ 81, 107-110; Hakan Duman/Türkiye, §§ 49-53. Bozkaya/Türkiye, §§ 45-54.
- 18 John Murray/Birleşik Krallık, § 47.
- 19 Jalloh/Almanya[BD], § 97; Heaney and McGuinness/İrlanda,,§§ 55-58; Quinn/İrlanda, §§ 54-59.
- 20 6. Madde Rehberi, ss.59-60; İnceoğlu, age. ss.324-327.
- 21 Huseyn ve Diğerleri/Azerbaycan, § 175; OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos / Rusya, § 538.
- 22 Öcalan/Türkiye [BD], § 140.
- 23 Foucher/Fransa, §§ 33-36.
- 24 (Rasmussen/Polonya, §§ 48-49; Moiseyev/Rusya, §§ 213-218; Matyjek/Polonya, § 59; Seleznev/Rusya, §§ 64-69.
- 25 Edwards/Birleşik Krallık, § 36; Jaspers/Belçika..
- 26 Natunen v. Finlandiya, §§ 40-41; Dowsett/Birleşik Krallık, §§ 42-43; Mirilashvili/Rusya, §§ 203-209.
- 27 6. Madde Rehberi, ss.48-53; İnceoğlu, age. ss.295-300.
- 28 Barberâ, Messegue ve Jabardo/İspanya, § 77; Janosevic/İsveç, § 97.
- 29 Telfner/Avusturya, § 15.
- 30 Poncelet/Belçika, § 50; Minelli/İsviçre, § 30; Garycki/Polonya, § 68.
- 31 Konstas/Yunanistan, § 36.
- 32 Ismoilov ve Diğerleri/Rusya, § 166; Nest'âk/Slovakya, § 89; Garycki/Polonya, § 67.
- 33 Pandy/Belçika, § 43.
- 34 Rushiti/Avusturya, § 31; O./Norveç, § 39; Geerings/Hollanda, § 49; Paraponiaris/Yunanistan, § 32.
- 35 Nerattini/Yunanistan, § 23; Didu/Romanya, § 41; Kampanellis/Yunanistan, § 29.

- 36 Nestak/Slovakya, § 88; Garycki/Polonya, § 66.
- 37 Lavents/Letonya, § 126.
- 38 Allenet de Ribemont/Fransa, § 36; Daktaras/Litvanya, § 42; Petyo Petkov/Bulgaristan, § 91.
- 39 Ismoilov ve Diğerleri/Rusya, § 161; Butkevicius/Litvanya, § 53; Ensslin, Baader and Raspe/Almanya, s. 112-113.
- 40 Daktaras/Litvanya, § 41; Arrigo ve Vella/Malta.
- 41 Viorel Burzo/Romanya, § 160; Kuzmin/Rusya, § 62; Craxi/İtalya (no. 1), § 104; Mircea/Romanya, § 75.
- 42 Allenet de Ribemont/Fransa § 41.; Y.B. ve Diğerleri/Türkiye, §§ 46-50.
- 43 6. Madde Rehberi, ss.61-66; İnceoğlu, age. ss.333-338.
- 44 Imbrioscia/İsviçre, § 37; Can/Avusturya, § 54.
- 45 John Murray/Birleşik Krallık, § 63; Öcalan/Türkiye [BD], § 131; Salduz/Türkiye [BD], § 54; Averill/Birleşik Krallık, § 59; Brennan/Birleşik Krallık, § 45; Dayanan/Türkiye, § 31.
- 46 Ogorodnik/Ukrayna, §§ 81, 107-110.
- 47 John Murray/Birleşik Krallık, § 63; Magee/Birleşik Krallık, § 41.
- 48 Salduz/Türkiye [BD], § 55; Simeonovi/Bulgaristan, §§ 112-114.
- 49 Hakan Duman/Türkiye, §§ 49-53. Bozkaya/Türkiye, §§ 45-54.
- 50 Zana/Türkiye [BD], § 72.
- 51 Van Geyseghem/Belçika [BD], § 34; Campbell ve Fell/Birleşik Krallık, § 99; Poitrimol/Fransa, § 34.
- 52 Van Geyseghem/Belçika [BD], § 34; Pelladoah/Hollanda, § 40; Krombach/Fransa, § 89; Galstyan/Ermenistan, § 89.
- 53 Lagerblom/İsveç, § 54; Ezeh and Connors/Birleşik Krallık, §§ 102-106.
- 54 Meftah ve Diğerleri/Fransa [BD], § 47.
- 55 Meftah ve Diğerleri/Fransa [BD], § 45; Croissant/Almanya, § 29.
- 56 Van Geyseghem/Belçika [BD], § 33; Pelladoah/Hollanda, § 41.
- 57 Pakelli/Almanya, § 34.
- 58 Benham/Birleşik Krallık [BD], § 60; Quaranta/İsviçre, § 33; Zdravko Stanev/Bulgaristan, § 38.
- 59 Benham/Birleşik Krallık [BD], § 61; Quaranta/İsviçre, § 33; Zdravko Stanev/Bulgaristan, § 38.
- 60 Quaranta/İsviçre, § 34; Pham Hoang/Fransa, § 40; Twalib/Yunanistan, § 53.
- 61 Zdravko Stanev/Bulgaristan, § 38; Biba/Yunanistan.
- 62 Artico/İtalya, § 34-35; Alimena/İtalya, § 20.
- 63 Artico/İtalya, § 33.

- 64 Sakhnovskiy/Rusya [BD], § 102; S./İsviçre, § 48; Brennan/Birleşik Krallık, § 58; Zagaria/İtalya, § 36.
- 65 Öcalan/Türkiye [BD], § 135.
- 66 Kamasinski/Avusturya, § 65; Imbrioscia/İsviçre, § 41; Daud/Portekiz, § 38; Artico/İtalya, §§ 33, 36; Czekalla/Portekiz, §§ 65, 71.
- 67 6. Madde Rehberi, ss.20-25; İnceoğlu, age. ss.95-103.
- 68 Kyprianou/Kıbrıs [BD], § 119; Hauschildt/Danimarka, § 47; Fey/Avusturya, §§ 28-29; Le Compte, Van Leuven and De Meyere/Belçika, § 58.
- 69 Morice/Fransa, (BD), § 78.
- 70 De Cubber/Belçika, § 25; Toziczka/Polonya, § 33.
- 71 Castillo Algar/İspanya, § 45.
- 72 Ferrantelli ve Santangelo/İtalya, § 58; Padovani/İtalya, § 27; Pfeifer ve Plankl/Avusturya, § 6; Oberschlick/Avusturya (no.1), § 50; Langborger/İsveç, § 32.
- 73 Micallef/Malta [BD], § 99; Meznaric/Hırvatistan, § 27; Harabin/Slovakya, § 132.
- 74 Hauschildt/Danimarka, §§ 49-52.
- 75 Piersack/Belçika, § 30 (b) ve (d).
- 76 De Cubber/Belçika, §§ 27-30.
- 77 Gomez de Liano y Botella/İspanya, §§ 67-72.
- 78 Poppe/Hollanda, § 26; Ferrantelli ve Santangelo/İtalya, § 59.
- 79 Findlay/Birleşik Krallık, § 76; Miller ve Diğerleri/Birleşik Krallık, §§ 30-31; Incal/Türkiye, § 72; İbrahim Ülger/Türkiye, § 26; Ergin/Türkiye (no. 6), § 49.
- 80 Dorozhko ve Pozharskiy/Estonya, §§ 56-58.
- 81 Buscemi/İtalya, § 67; Lavents/Letonya, § 118; Boeckmans/Belçika; Remli/Fransa, § 46; Sander/Birleşik Krallık, §§ 27-28; Olujic/Hırvatistan §§ 58-65.
- 82 6. Madde Rehberi, ss.33-34; İnceoğlu, age. ss.173-176.
- 83 Schenk/İsviçre, §§ 45-46; Heglas/Çek Cumhuriyeti, § 84.
- 84 Khan/Birleşik Krallık, § 34; P.G. ve J.H./Birleşik Krallık, § 76; Allan/Birleşik Krallık, § 42.
- 85 Gafgen/Almanya.
- 86 Bykov/Rusya [BD], § 89; Jalloh/Almanya [BD], § 96.
- 87 Gafgen/Almanya [BD], § 165; Wischnewski/Almanya (kabul edilmezlik); Schenk/İsviçre §§ 47-48.
- 88 Jalloh/Almanya [BD], §§ 99 ve 105; Harutyunyan/Ermenistan, § 63; El Haski/Belçika; Gafgen/Almanya [BD], § 166 ve 167.
- 89 El Haski/Belçika, § 85; Gafgen/Almanya [BD], § 178.
- 90 Kolu/Türkiye, § 54. Abdulgafur Batmaz/Türkiye, §§ 50-51.
- 91 Hulki Güneş/Türkiye, § 91.

- 92 Barbera, Messegue and Jabardo/İspanya, § 87; Erdemli/Türkiye; Magee/Birleşik Krallık. §§ 41-46; Öcalan/Türkiye, §§ 141-143.
- 93 El Haski /Belçika § 85; Othman (Abu Qatada)/Birleşik Krallık, §§ 263 ve 267.
- 94 6. Madde Rehberi, ss.25-28; İnceoğlu, age. ss.115-125, 140-143.
- 95 Foucher/Fransa, § 34; Bulut/Avusturya; Bobek/Polonya, § 56; Klimentyev/Rusya, § 95; Dombo Beheer B.V. Hollanda, § 33.
- 96 Borger/ Belçika §§ 27-28.
- 97 Palchik/Ukrayna,§ 31.;Loboda/Ukrayna, §§ 48-52.
- 98 Makhfi/Fransa §§ 39-40.
- 99 Zhuk/Ukrayna, § 35.
- 100 Bonisch/Avusturya, § 32; Brandstetter/Avusturya, § 45.
- 101 Kuopila/Finlandiya, § 38.
- 102 Matyjek/Polonya, § 65.
- 103 Rowe ve Davis/Birleşik Krallık [BD], § 60.
- 104 Doorson/Hollanda, § 72; Van Mechelen ve Diğerleri/Hollanda, § 54.
- 105 Reinhardt ve Slimane-Kaid/Fransa, §§ 105-106.
- 106 6. Madde Rehberi, ss.28-29; İnceoğlu, age. ss.192-197.
- 107 Karuna/Ukrayna (admissibility).
- 108 Van De Hurk/Hollanda, § 61.
- 109 Vyerentsov/Ukrayna, § 85.
- 110 Ruiz Torija/İspanya, §§ 29-30; Hiro Balani/İspanya, § 28.
- 111 Boldea/Romanya, § 30.
- 112 Vyerentsov/Ukrayna, § 87.
- 113 Georgiadis/Yunanistan, §§ 40-43; H./Belçika § 53; H.A.L./Finlandiya,, §§ 50-51.
- 114 Suominen/Finlandiya, §§ 36-37.
- 115 Hadjianastassiou/Yunanistan, § 33.
- 116 Garcia Ruiz/İspanya, § 26; Hansen/Norveç, §§ 78-83.
- 117 [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)002-e) (erişim 04.03.2021)
- 118 [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)004-tur](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)004-tur) (erişim 04.03.2021)
- 119 <https://rm.coe.int/avrupa-konseyi-insan-haklari-komiseri-dunja-mijatovic-1-5-temmuz-2019-/16809c5187> (erişim 04.03.2021).
- 120 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203644> (erişim 04.03.2021)
- 121 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207173> (erişim 04.03.2021)

yaşam
bellek
özgürlük

2021

<https://yasambellekozgurluk.org>

<https://www.facebook.com/yasambellekozgurluk>

<https://twitter.com/ybozgurluk>

<https://www.instagram.com/yasambellekozgurluk>

Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. İçeriğinden yalnızca Yaşam Bellek Özgürlük Derneği sorumludur ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

